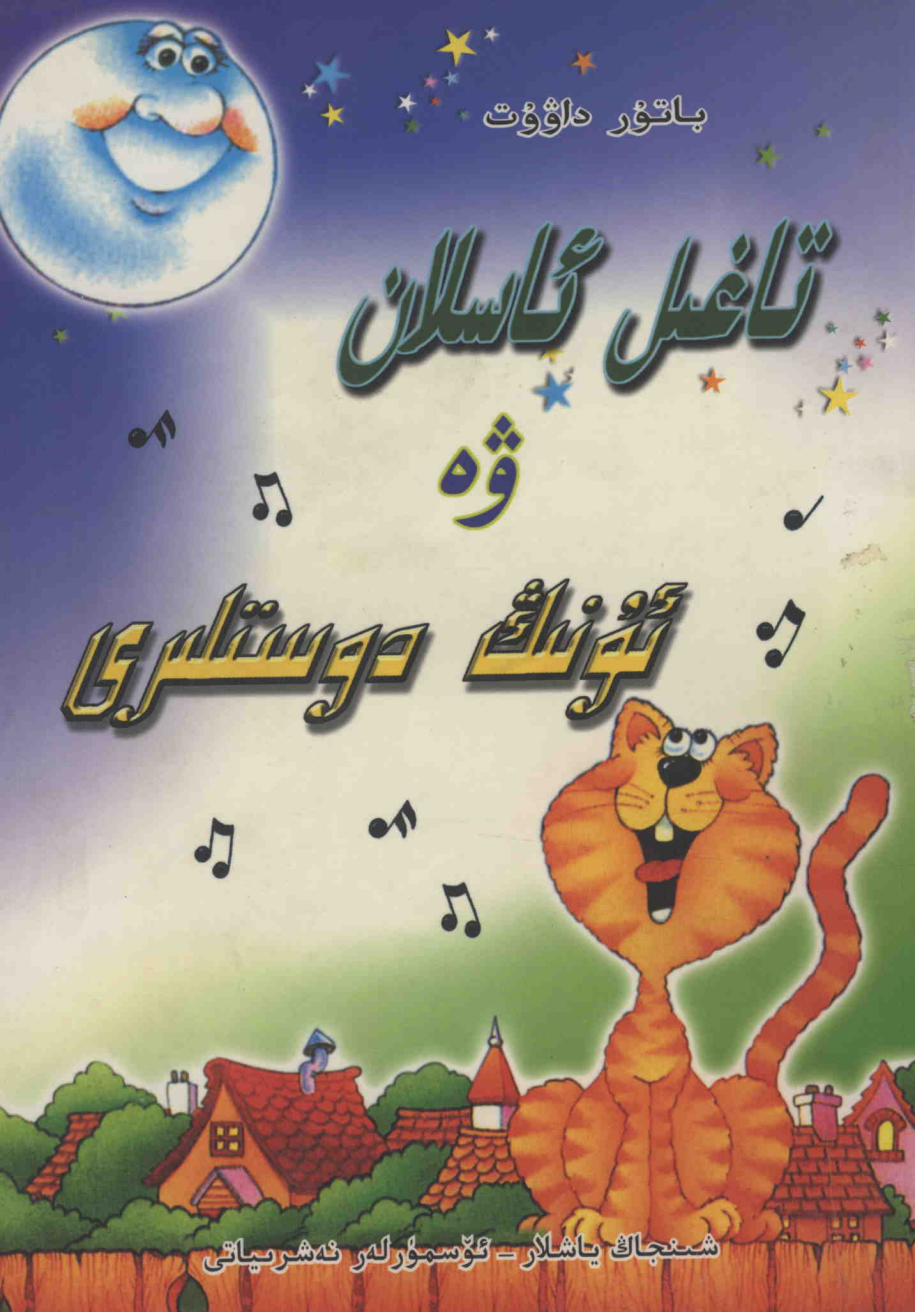
باتۇر داۋۇت

تاغىل ئاسلان ۋە ئۈنۈك دوستلىرى

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

باتۇر داۋۇت

تاغىل ئاسلان ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى

(هايۋانات هەققىدە ئىلمىي هېكايىلەر)

شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: زەينەپ موسا
مەسئۇل كوررېكتورلىرى: ئابلىز ئابباس
دىلىار تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

تاغىل ئاسلان ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى

(ھايۋانات ھەققىدە ئىلمىي ھېكايىلەر)

ئاپتورى: باتۇر داۋۇت

*

شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 100 ـ قورۇ، پ: 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۆلچىمى: 1092×787مم، 32 كەسلەم، باسما تاۋىقى: 5.25
2002 ـ يىل 5 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2002 ـ يىل 5 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
ISBN7 — 5371 — 4097 — 9/I.1970
سانى: 1—4000
باھاسى: 6.50 يۈەن

بېسىلىشتا، توپلەشتە خاتالىق بولسا نەشرىياتىمىزغا ئەۋەتىڭ، تېگىشىپ بېرىمىز

مۇندەرىجە

سىرلىق دورا 1
تاغىل ئاسلاننىڭ خىرىلدىشى 5
تىمساھنىڭ كۆز يېشى 9
ئۇقۇشماسلىق..... 15
چاشقاننىڭ چىشى 19
تاغىل ئاسلاننىڭ ھۇنەر ئۆگىنىشى 26
بۇغىچاقنىڭ شادلىقى..... 30
كۆڭۈللۈك ئۆتكەن كەچكى ئولتۇرۇش 34
كىتابخۇمار قوزىچاق 39
يولۋاس بىلەن بەسلىشىش 43
قوزىچاقنىڭ يېڭى دوستى 49
قەھرىمان قارا چۈمۈلە 56
ياردەمگە موھتاج بولغان قىسقۇچپاقا..... 60
مايمۇنچاقنىڭ «پېشكەللىك» كە يولۇقۇشى..... 67
تاغىل ئاسلان ساقچى بولدى..... 73
ئافرىقىلىق مېھمان 83

«ئۇچار پۇت»نى زىيارەت قىلىش 94
ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىدىكى ھايات - ماماتلىق جەڭ ... 105
يىلاننىڭ «پۇتى» 119
ھايۋانات شاھى كىم؟ 133
چاشقاننىڭ غەلىتە ئۆلۈمى 149

سىرلىق دورا

تاغىل ئاسلان سائەت قوڭغۇرىقىنىڭ كۈچلۈك جىرىڭلىـ
شىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ،
ئېرىنچەكلىك بىلەن سوزۇلغىنىچە، كارىۋات بېشىدىكى سا-
ئەتنىڭ قوڭغۇرىقىنى توختىتىپ قويدى. ئۇ دوستلىرى بە-
لەن بۈگۈن سەھەردە ئورمانلىققا بېرىپ ئويناشقا ۋەدىلىشىپ
قويمىغان بولسا يەنە بىردەم راھەتلىنىپ ئۇخلىۋالغان بولاتـ
تى. چۈنكى، ئۆسمۈرلەر سارىيىدىكى خىلمۇ خىل قىزىقار-
لىق پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش بىلەن ئۆتكەن بىر كۈن ئۇنى
قاتتىق چارچىتىۋەتكەچكىمۇ پەقەت ئۇيقۇسى قانمىغانىدى.
بىراق، ئۇ ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان ناچار قىلىققا ئىنتا-
يىن ئۆچ بولغاچقا، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ئىشكىنى
ئاچتى ـ دە، كۆزلىرى قامىشىپ، خۇشاللىقتىن بۇرۇتلىرى
لىپىلداپ كەتتى. مامۇقتەك يۈمشاق قار بىر كېچىدىلا ئەتـ
راپنى ئاپئاق لىباس بىلەن چۈمكىۋەتكەنىدى. «ۋاھ، ئور-
مانلىققا بارمىساقمۇ بۈگۈنكى ئويۇنمىز بەك كۆڭۈللۈك بو-
لىدىغان بولدى.»
تاغىل ئاسلان شۇنداق خىيال بىلەن كوچىغا چىقتى.
ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك بىلەن مۇلايىم قوزىچاق ئەستايىدىلـ
لىق بىلەن قار بوۋاي ياساۋاتاتتى. سەل نېرىدا قىيا ـ چىيا
قىلىشىپ سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، شوخ ئوغلاق-

جانلار بىر - بىرىگە قار پومزىكى ئېتىشىپ ئويناۋاتاتتى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئويۇن - تاماشىغا ھەممىدىن ئامراق كەپسىز مايمۇنچاق كۆرۈنمەيتتى.

— مايمۇنچاقنى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سوردى تاغىل ئاسلان، ئىككى تال كۆمۈر پارچىسىنى قار بوۋاينىڭ كۆزى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇۋاتقان ئۇزۇن تۆكلۈك كۇچۇكتىن.

— ياق، كۆرمىدىم، — دېدى ئۇ.

«ئۇنىڭغا بىرەر ئىش بولمىسا چوقۇم بۇ چاغقىچە چىقىپ بولغان بولاتتى» دەپ ئويلىدى تاغىل ئاسلان. شۇ ئارىدا «پاق» قىلىپ بىر قار پومزىكى بېشىغا تەگدى-دە، چېچىلىپ كەتكەن قار بوينىغا كىرىپ ئەندىكتۇرۇۋەتتى. ئۇ بىر ئوچۇم قارنى پومزەك قىلىپ، «ئوق»نى «نىشان»غا دەل تەگكۈزەلىگىنىدىن خۇش بولۇپ كەتكەن شوخ ئوغلاقجانغا ئاتماقچى بولدىيۇ، كەپسىز مايمۇنچاق ھەققىدە كۆڭلىدە پەيدا بولغان ئەندىشىلىك خىيال ئېسىگە كېلىپ توختاپ قالدى.

— ھوي، نەگە ماڭدىڭ؟ — دەپ ۋارقىرىدى شوخ ئوغلاقجان قولىدىكى قار پومزىكىنى تاشلىۋېتىپ ئۇدۇل كېتىۋاتقان تاغىل ئاسلانغا ھەيران بولۇپ.

— مايمۇنچاقنىڭ ئۆيىگە بېرىپ باقاي.

— ئەنسىرەپ كەتمە، بىردەمگىچە كېلىپ قالار...

تاغىل ئاسلان كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئۆيىگە ئۇچقاندەك يېتىپ كەلدى. ئۇ ئىشىك ئالدىدىكى قارغا ئىز چۈشمىگىنىگە دىققەت قىلدى. تاغىل ئاسلان ئىشىك قوڭغۇرىقىنى خېلى ئۇزۇنغىچە كۆچەپ باسقان بولسىمۇ، ھېچقانداق سادا چىقمىدى. شۇڭا ئۇ ئىككىلەنمەيلا دېرىزىنىڭ بىر كۆز ئەينىكىنى چاقتى - دە، ئۆيگە كىرىپ، كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ھۇجرىسىغا

سىغا قارىدى. كەپسىز مايمۇنچاق كارىۋاتتا خۇدىنى بىلمەي ياتاتتى. ئۇنىڭ بەدەنلىرى ئوتتەك قىزىپ كەتكەنىدى.

«ئاپلا ئاغرىپ قاپتۇ ئەمەسمۇ، ئۇ ئەمدى بىز بىلەن بىللە ئويناياالمايدىغان بولدى ـ دە؟!»

تاغىل ئاسلان ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپاردى.

— ئېغىر زۇكامداپ قاپتۇ. كېرەك يوق، بىر تال ئوكۇل ئۇرسامىلا ئوڭشىلىپ قالىدۇ، — دېدى دوختۇر پىل كەپسىز مايمۇنچاقنى تەكشۈرۈپ بولۇپ ۋە تاغىل ئاسلان كۆرۈپ باقمىغان قىزغۇچ رەڭلىك غەلىتە ئوكۇل سۇيۇقلۇقىنى مايمۇنچاققا ئۇردى.

ئۇزاق ئۆتمەيلا كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ روھىي ھالىتى ياخشىلىنىپ، ئۆزىنى يەڭگىللەپ قالغاندەك سەزدى.

— بۇ قانداق ئوكۇل؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان تېز تەسىر قىلىدىغان بۇ ئاجايىپ شىپالىق دورىغا ھەۋەسلىنىپ.

— نورۇز بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە نەتىجىگە ئېرىشكەنلەرنى خالىسانە قان تەقدىم قىلىشقا چاقىرىق قىلغىنىمىز ئېسىڭلاردا بارمۇ؟! بۇ ئارغامچىغا يامىشىپ ئېگىزگە چىقىش تۇرىدە چېمپىيون بولغان كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئۆزىنىڭ قېنى.

— بۇ قانداقمۇ دورا بولسۇن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق كۆزىنى چىمچىقلىتىپ.

— روھىي كەيپىياتى كۆتۈرەڭگۈ كىشىلەرنىڭ قېنى باشقىلارغا ببرىلگەندە، ئۇلاردا جۇشقۇن ھالەت شەكىللىنىدۇ. بۇ ئالىملارنىڭ نۇرغۇن يىل كىلىنىكىلىق تەتقىقات ئارقىلىق ئېرىشكەن يېڭى بايقىشى، — دېدى دوختۇر پىل چۈشەندۈرۈپ، — كىشىلەرنىڭ چوڭ مېڭىسى ۋە مېڭە ئاستى

بىزى ئاجرىتىپ چىقارغان گورمونلار قانغا نىسبەتەن روشەن تەسىر كۆرسىتىدۇ. روھىي كەيپىياتى ياخشى ۋاقىتلاردا ئاجرىلىپ چىققان گورمونلار قان ئايلىنىشقا تەسىر قىلىپ، لىمفا ھۈجەيرە، يۇتقۇچى ھۈجەيرە قاتارلىق ئىممۇنىتېتلىق ھۈجەيرىلەرنى تېتىكلەشتۈرۈپ، بىمار سالامەتلىكىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىنى تېزلىتىدۇ، ئەكسىچە روھى چۈشكەن ۋاقىتلاردا ئاجرىلىپ چىققان گورمونلار قانغا نىسبەتەن سەلبىي رول ئويناپ، ئىممۇنىتېت كۈچىنى تۆۋەنلىتىپ، بىمارنىڭ ئازابىنى ئۇزارتىۋېتىدۇ ھەمدە يۇقۇملىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

— شۇڭا قان بەرگۈچىنىڭ كەيپىياتى ياخشى ۋاقىتلارنى تاللاش بىر مۇھىم تەدبىر، — دېدى تاغىل ئاسلان، — بۇنىڭدىن باشقا، ساغلام كىشىلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، خۇشال بولغاندا ياكى نەتىجىگە ئېرىشكەندە، بەلگىلىك مىقداردىكى قاننى ئېلىپ، قان ئامبىرىدا ساقلاپ قويۇش بىر ئاقىلانە ئۇسۇل ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى كېيىن مەزكۇر كىشى ئاغرىپ قالغاندا، ھادىسىگە ئۇچرىغاندا ياكى خاموشلۇق كۆرۈلگەندە، ئۆزىنىڭ قېنىنى بەرسە، شەك - شۇبھىسىزكى، ناھايىتى روھلىنىپ ساغلاملىشىپ كېتىدۇ. بۇنىڭ ھەرقانداق ئېسىل سۈنئىي دورىلاردىنمۇ ئۈنۈمى ياخشى بولىدۇ.

— شۇنداق.

ئىككى دوست دوختۇر پىل بىلەن خوشلىشىپ ناھايىتى خۇشال ھالدا يۇگۈرۈپ چىقتى - دە، بېرىپلا قار پومزىكى ئويناۋاتقانلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

تاغىل ئاسلاننىڭ خىرىلدىشى

ئىللىق شامال باھارنى يېقىنلاشتۇردى. دالىلارنى ئاپ-ئاق لىباسقا چۈمكىگەن قارلار ئېرىپ، ئەمدى كۆكىرىشكە باشلىغان نەم تۈپراقتىن يېقىملىق ھىد تارقالدى.

«پاھ، پاھ، ھاۋا نېمىدېگەن ئوچۇق! قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى ئاستىدا تاۋلىنىپ ياتقان تەبىئەت نېمىدېگەن گۈزەل، مۇشۇنداق چاغدا قانغۇدەك ئويناش نېمىدېگەن كۆڭۈللۈك ـ ھە!»

كەپسىز مايمۇنچاق ھويلىدىكى يوغان دەرەخكە چىقىپ شاختىن شاختا سەكرەپ ئويناپ، بىردەمدىلا ئويۇندىن زېرىكتى. چۈنكى، يالغۇز ئويىنغانىنىڭ نېمە مەززىسى بولسۇن.

«ھەببەللى، تاغىل ئاسلاننى تاپمايمۇ؟! ئۇنىڭ ئۆتكۈر تىرناقلىرىنى ئىشقا سېلىپ تامغا، دەرەخكە يامىشىشى، چاشقانىنى چەبدەسلىك بىلەن تۇتۇشى، بەللىرىنى ئېگىپ سوزۇلغان ھەربكىتى كىمنى قىزىقتۇرمىسۇن. شۇنداق قىلاي، ئۇنى ئىزدەي.»

كەپسىز مايمۇنچاق ئۆينىڭ ئالدىدىكى يوغان ياپىلاق تاشنىڭ ئۈستىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتقان تاغىل ئاسلاننى كۆرۈپ، كۆڭلىدە: «كۈپكۈندۈزدىمۇ بەخىرامان ئۇخلاپ ياتقىنىنى بۇنىڭ، بوپتۇ، ئۇخلىۋالسۇن، ئۇنى ساقلاپ تۇراي» دېگەنلەرنى ئويلىدى ۋە تاشنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئولتۇرۇش ئۈچۈن يېقىنلاپ كەلدى ـ دە، تاغىل ئاسلاننىڭ گېلىدىن چىقىۋاتقان خىرىلدىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈپ كەتتى.

«ئاپلا، ئۇ ئاغرىپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ قارىغاندا كې-
سىلى خېلى ئېغىرەك قىلىدۇ؟!» كۆڭلىنى ئەندىشە قاپلا-
ۋالغان كەپسىز مايمۇنچاق ئۆزى ئاغرىپ قالغان چاغدا تاغىل
ئاسلاننىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى ئەسلەپ كۆزلىرىدىن تا-
راملاپ ياش تۆكۈلدى.

«ئۇنىڭغا قانداق ياردەم قىلسام بولار، بۇ يەردە تۇرۇ-
ۋەرگىنىمنىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوققۇ، ئەگەر ياخشىسى
دوختۇر چاقىرىپ كەلگىنىم تۈزۈك ئوخشايدۇ.»

كاللىسى قاتقان مايمۇنچاق تېزلا بىر قارارغا كەلدى -
دە، دوختۇر پىلنىڭ ئۆيىگە قاراپ چاپتى. ئۇ بۇگۈن دوختۇر
پىلنىڭ ئۆيىدە دەم ئالىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

— ھوي، مايمۇنچاق، بۈنچە ئالدىراش قەيەرگە ماڭ-
دىڭ؟ — دەپ سورىدى يولدا ئۇچراپ قالغان ئۇزۇن تۈكلۈك
كۈچۈك ھەيران بولۇپ.

— تاغىل ئاسلان ئاغرىپ قاپتۇ. دوختۇر چاقىرغىلى
ماڭدىم، — دېدى مايمۇنچاق توختىماستىنلا جاۋاب بېرىپ.

ئۇ دوختۇر پىلنىڭ ئۆيىگە يېقىن كەلگەندە، ئۆينىڭ
ئارقىسىدىكى كۆكتاتلىقتىدا ئىشلەپ، چارچىغان ھالدا مۇرە-
سىگە كەتمەننى ئېلىپ قايتىپ چىقىۋاتقان دوختۇر پىل بە-
لەن دوقۇرۇشۇپ قالدى.

— بەك ئەنسىرەپ كەتمە، مايمۇنچاق، — دېدى دوختۇر
پىل ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، تەرگە چۆمگەن كەپسىز
مايمۇنچاقنى خاتىرجەم قىلىشقا تىرىشىپ، — مەن ھازىرلا
بېرىپ، تاغىل ئاسلاننى تەكشۈرۈپ باقاي.

دوختۇر پىل كەتمەننى قويۇپ، ئۆيىدىن دوختۇرلۇق
سومكىسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇلار تاغىل ئاسلاننىڭ ئۆيى-

گه كەلگەندە، ئۇ ئاۋۇالقىدەك تاش ئۈستىدە سۈنايلىنىپ ياتاتتى. دوختۇر پىل سومكىسىدىن تەكشىغۈچنى ئالدى - دە، تاغىل ئاسلانىنىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تەكشۈرمەكچى بو- لۇپ، ئېكىشىپلا كەينىگە ياندى ۋە مايمۇنچاقتا قاراپ كۈلۈپ كەتتى.

— دوختۇر، سىزگە نېمە بولدى؟ — دېدى قاتتىق تەئەججۇپلەنگەن مايمۇنچاق گاڭگىراپ.

— ئۇ نەدىمۇ ئاغرىق بولسۇن، ئەنە ساپساقلا تۇرمامدۇ!

— ئۇنىڭ گېلىدىن چىقىۋاتقان خىرىلدىغان ئاۋازنى ئاڭلىمىدىڭىزمۇ؟ — ئەستايىدىل تەكشۈرمىدى دەپ ئويلاپ قالغان كەپسىز مايمۇنچاق نارازى بولۇپ ئۇنىڭغا رەددىيە بەردى.

— بۇ خىرىلداش تاغىل ئاسلانىنىڭ گېلىدىن ئەمەس، بەلكى يۈرىكىنىڭ ئەتراپىدىكى ئارتېرىيىدە قانىنىڭ تومۇر تېمىغا سۈركىلىشىدىن چىققان ئاۋاز.

— مەن بۇنداق ئىشنى ئاڭلىماپتىكەنمەن، — دېدى كەپ- سىز مايمۇنچاق ئىشەنگۈسى كەلمىگەن هالدا.

— بۇنداق خىرىلداش بارلىق مۇشۇكلەردىكى بىر خىل غەلىتە هادىسە، — دېدى دوختۇر پىل چۈشەندۈرۈپ، — قان تومۇر ئارتېرىيە، ژېنا دەپ ئايرىلىدۇ. قىزىل قان يۈرەكتىن كۈچەپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، تومۇرنىڭ تار قىسمىدىن ئۆتكەن چاغدا توسالغۇغا ئۇچراپ ئاۋاز چىقىرىدۇ. مۇشۇك تىنچ ياتقان چاغدا، بۇ ئاۋاز كاناي ئارقىلىق كېكىردەككە كېلىپ خىرىلدىغاندەك ئاڭلىنىدۇ. مۇشۇك ماڭغاندا قانىنىڭ ئېقىشى تېخىمۇ كۈچەيگەچكە خىرىلداش تېخىمۇ ئەۋج ئېلە- شى مۇمكىن، لېكىن بۇنى ئاڭلىماق قىيىنغا توختايدۇ.

دەل شۇ چاغدا ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك، قارا كۆز قوزىچاق، سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ۋە شوخ ئوغلاق-جانلار قوللىرىدا ئېغىر بولاقلارنى كۆتۈرگىنىچە يېتىپ كەل-دى. ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن ئويغىنىپ كەتكەن تاغىل ئاسلان بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاستا كېرىلدى.

— مىجەزىڭ قانداقراق؟ — دەپ سورىدى ئۇزۇن تۈك-لۈك كۆچۈك كۆيۈنگەن هالدا.

— ياخشى، — دېدى تاغىل ئاسلان، — ئاپتاپقا قاقلە-نىپ تازا راهەتلىنىپ ئۇخلاپتىمەن.

— مايمۇنچاقتىن سېنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىڭنى ئاڭلاپ يوقلاپ كەلگەنىدۇق.

— مەن هېچقاچان ئاغرىپ قالمىغان، — دېدى تاغىل ئاسلان كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ. كۆپچىلىكىنىڭ هەممىسى بۇ نېمە ئىش دېگەندەك كەپسىز مايمۇنچاققا قارىدى. خىجىل-لىقتىن يۈزى قىزىرىپ كەتكەن مايمۇنچاق بايا يۈز بەرگەن ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى ۋە ئاخىرىدا مۇنداق دېدى:

— تاغىل ئاسلان مېنىڭ يېقىن دوستۇم بولسىمۇ، ئۇنىڭكى بۇنداق ئالاهىدىلىكىنى بىلمىگىنىمگە بەكمۇ ئەپ-سۇسلىنىمەن، دوختۇر پىلنىڭ بۇنى ماڭا چۈشەندۈرۈپ قوي-غىنىغا چىن قەلبىمدىن رەهمەت ئېيتىمەن.

— بولدى، خىجىل بولما، مايمۇنچاق، ئۇنىڭدىكى بۇن-داق ئەهۋالنىڭ سەۋەبىنى مەنمۇ بىلمەيتتىم، — دېدى مۇلا-يىم قوزىچاق.

— مەنمۇ شۇنداق.

— مەنمۇ...

كۆپچىلىك تاغىل ئاسلانىنىڭ ئاغرىق ئەھۋالىدىن هەم

ئۇنىڭدىكى ئالاھىدىلىكنى بىلگەنلىكىدىن ناھايىتى خۇشال بولدى.

تاغىل ئاسلانچۇ؟ ئۇ ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان مۇشۇنداق ياخشى دوستلىرىنىڭ بارلىقىدىن ئىنتايىن پەخىرلەندى، تېخىمۇ خۇشال بولدى.

تىمساھنىڭ كۆز يېشى

سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى سۇغا چۆمۈلۈشكە بەكمۇ ئامراق، ئۇ قورسىقىنى راسا تويدۇرۇۋېلىپ كەچ كىرگۈچە سۇدىن چىقماي ئويناپسۇ زادى زېرىكمەيدۇ.

ئۇ بۈگۈنمۇ كۆلگە بېرىپ تازا راھەتلىنىپ سۇ ئۈزدى. بېلىجانلارنى قوغلاپ، ئۆركۈتۈپ، ئۇلارنىڭ پىتىراپ قېچىشلىرىنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلدى. ئاندىن قىرغاققا چىقىپ چىملىقتا ئاستا ماڭدى. بېشىنى سىلكىپ سۇ تامچىلىرىنى چۈشۈردى. بوينىنى سوزۇپ، قاناتلىرىنى كەردى، كۈن نۇرىدا ئاپئاق، سىلىق پەيلىرى يالتىراپ تۇراتتى.

ئۇ كۆلنىڭ ئىچىدە خۇددى دەرەخ كۆتىكىگە ئوخشايدىغان بىر نەرسىنىڭ لەيلەپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ئۇ قانداق نەرسىدۇر؟ قىزىقىش ئۇنى يەنە كۆلگە چۈشۈردى، ئۇزۇپ ھېلىقى نەرسىنىڭ يېنىغا باردى. بۇ ئەجەب غەلىتە بىر مەخلۇق ئىكەنغۇ؟ ئۇنىڭ قوپال تېرىسى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ كۆڭلىدە قورقۇنچ پەيدا قىلدى: «مۇشۇنداق قورقۇنچلۇق مەخلۇق ھەققىدە ئاڭلىغاندەك قىلىمەنغۇ. ھە، ئېسىمگە كەلدى، ئاپام ئۇنىڭ ئىسمىنى

نىڭ تىمساھ دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى، ھەمىشە يوشۇرۇن كېـ
لىپ باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىدىغانلىقىنى، شۇڭا كۆلدە
سۇ ئۇزگەندە ئۇنىڭدىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىشىمنى تاپىلـ
ۋىدى...» سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ تەنلىرى
شۇركەندى. گۈمان، شۇبھە، چۆچۈش ئالامەتلىرى چىقىپ
تۇرغان، چەكچەيگەن كۆزلىرى ھېلىقى مەخلۇققا تىكىلىپلا
قالغانىدى.

«ۋۇي ئۇ يىغلاپتىغۇ.» ئۇ مەخلۇقنىڭ كۆز چاناقلىرـ
دىن راستىنلا ياش ئېقىۋاتاتتى. ئۇ نېمىشقا يىغلايدىغاندۇر؟
سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ سەل ئىچى ئاغرىپ
قالدى.

— تىمساھ تاغا، سىزگە نېمە بولدى؟ — كۆڭلى بىئارام
بولغان سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭغا يېقىنلاشـ
تى. تىمساھنىڭ يۈمۈق كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى.

— تىمساھ تاغا...

سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى
ئاغزىدىلا قالدى. كۆزىنى يۈمۈپ ـ ئاچقۇچە شىددەت بىلەن
ئېتىلىپ كەلگەن تىمساھنىڭ قوزۇقتەك ئۆتكۈر چىشلىرى
ئۇنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلىش ئالدىدا تۇراتتى. قاتتىق قور
قۇپ كەتكەن سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى قېچىشقا
تەمشىلىشى بىلەن تەڭ پۈتۈن بەدەنلىرى دەھشەتلىك ئاغرىقـ
تىن سىرقىراپ كەتتى. ئۇ ئۆلۈم ۋەھىمىسىدە قاتتىق ۋار
قىرىدى. ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئاۋازى كۆلنىڭ ئەترا
پىدىكى ئورمانلىقتا يۇرگەن ھايۋانلارنىڭ يۈرىكىنى
جىغىلدىتىۋەتتى.

«ھەي، ئىسىت! بۇ ھېيلىگەر يىرتقۇچ يەنە بىر جانىنىڭ

بېشىغا چىقتى ـ دە! » ئۇلار ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىپ بېشىنى چايقاشتى.

بىراق، قورقۇنچ، ۋەھىمىدىن يۇرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالغان سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى تېخى ئەقىلىنى يوقىتىپ قويمىغانىدى. ئۇ تىمساھنىڭ پەقەت قۇيرۇق قىسمىنلا چىشلىيەلىگەنلىكىنى ھېس قىلدى. پۈرسەت غەنىيمەت، بىر سېكۇنت كېچىكسە قېلىشقىمۇ بولمايدۇ. ئۇ جان ـ جەھلى بىلەن قانىتىنى پالاقلىتىپ كۆل قىرغىقىنىڭ ئەڭ يېقىن تەرىپىگە قاراپ قاچتى. ئۇنىڭ بىر تۇتام قۇيرۇق پېيى تىمساھنىڭ ئاغزىدا قالغاندىن باشقا بىر پۈتمۇ ئېغىر يارىلانغانىدى. ئەمدى ئۇنىڭ پۈتى سۇ ئۈزۈشىگە يارىمىم بەرمەيتتى، پەقەت قانىتىنىڭ يارىمىگە تايىنىشقىلا توغرا كېلەتتى. قانداقلا بولمىسۇن جاننى ئەپقېچىش كېرەك. قىرغاققا چىقۇالسىلا ھايات قېلىشتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولاتتى.

قوغلاپ كېلىۋاتقان تىمساھنىڭ سۇنى يېرىپ ئۈزۈشىدىن پەيدا بولغان شارىلدىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى بار كۈچىنى، غەيرىتىنى تەلتۆكۈس يېتىلىپ بولالمىغان قانىتىغا يىغىپ ئاخىرى قىرغاققا چىقتى ـ دە، ھالسىزلىنىپ يېقىلدى. ئۇ يەردە تىت ـ تىت بولغىنىچە قاراپ تۇرغان كەپسىز مايمۇنچاق ئۇنى يۇدۇپلا تېزلىكتە قىرغاقتىن يىراقلاپ كەتتى. ئۇ بۇ تەرەپكە ياۋا مېۋە ئىزدەپ كېلىپ، سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ ۋەھىمىلىك ئاۋازىدىن ئۇنىڭ خەتەرلىك ئەھۋالدا قالغانلىقىنى بىلىپ، كۆل بويىغا يۈگۈرۈپ كەلگەنىدى. نەچچە دەقىقە كېچىكىپ كېلىپ ئولجىسىنى قولغا چۈشۈرەلمىگەن تىمساھ كەينىگە يېنىپ تۇتۇش چىقارماي سىلىق

لەيلىگىنىچە كېتىپ قالدى.

سېرىق تۈمشۇق ئۆرده‌ك چۈجىسى دوختۇر پىلىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى نەتىجىسىده تېز ئوڭۇشلىپ، سالامەتلىكى ياخشىلىنىشقا باشلىدى.

— قانداق بولۇپ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان.

سېرىق تۈمشۇق ئۆرده‌ك چۈجىسى دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغاندىن بېرى ئۆزىنى هەر كۈنى يوقلاپ هالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىۋاتقان دوستلىرى: ئۆزۈن تۈكلۈك كۈچۈك، كەپسىز مايمۇنچاق، شوخ ئوغلاقجان، مۇلايىم قوزىچاقلار-نىڭ مېهرىبان چىرايىغا قارىدى.

— ئۇ يىغلاۋاتقانىكەن. شۇڭا نېمە بولغانلىقىنى سوراپ، كېرەك بولسا ياردەم بېرەيلى دەپ...

— مەن ئۇ ئەبلەخنىڭ تاشنىمۇ يەۋەتكەنلىكىنى كۆرگەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق، — هېلىمۇ ياخشى چاققان-لىق قىلىپ هاياتىڭنى قۇتۇلدۇرۇپ قاپسەن. ئەگەر سەللا كېچىككەن بولساڭ، ئۇنىڭغا يەم بولۇپ، تاشنىمۇ هەزىم قىلىۋېتىدىغان ئاشقازىنىدا بىر چاغقىچە هەزىم بولۇپ بولاتتىڭ.

گەپنىڭ ئاخىرىغا ئۆلگۈرۈپ كىرگەن دوختۇر پىل گەپ-كە ئارىلاشتى.

— تىمساهنىڭ هەقىقەتەن تاش يەيدىغان ئادىتى بار. بىراق ئۇنىڭ سەۋەبى باشقا، يەنى تىمساهنىڭ قورسىقىدىكى تاشلارنىڭ ئۇنىڭ ئېغىرلىقىنى ئاشۇرۇش رولى بولۇپ، ئۇ بۇ تاشلارنىڭ ياردىمىده سۇ تېگىگە چۆكۈپ تەكشى هەرىكەت قىلالايدۇ. كۆچلۈك سۇ ئېقىنى ئۇنى ئېقىتىپ كېتەلمەيدۇ.

تىمساھ قانچىلىك چوڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پەقەت بە-
دەن ئېغىرلىقىنىڭ يۇزدىن بىر پىرسەنت ئېغىرلىقىدىكى
تاشلارنىلا يەيدۇ. يەنە بىر قىزىق ئىش شۇكى، كۆپىنچە
ھايۋانلارنىڭ يېغى ئاق بولسىمۇ، تىمساھنىڭ يېغى يېشىل
بولىدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق خاتا گەپ قىلىپ قويغانلىقىدىن خە-
جىل بولۇپ پاتاڭلىرىغچە قىزىرىپ كەتتى.

— ئۇنىڭ ۋەھشىي، قانخور زىياندىش ئىكەنلىكىنى،
ھەممەيلەننىڭ ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىمە-
غانمىدىڭ؟ — دېدى ئەپسۇسلانغان ھالدا مۇلايىم قوزىچاق.

— ئاڭلىغان، لېكىن ئۇ يىغلاۋاتقان بولغاچقا ئىچ ئاغ-
رىتىپتىمەن.

— بۇ جاللاتنىڭ ھىيلىگەرلىكىنى، — كەپسىز مايمۇن-
چاق قاياپ كەتتى، — ۋەھشىيلىك تەبىئىتىگە ئايلانغان بۇ-
داق ئەبلەخلەرگە ھەرگىز ئىچ ئاغرىتماسلىق، ھېسداشلىق
قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى، ئۇ ھامان ئۆزىنىڭ ئەسكىلە-
كىنى قىلىدۇ.

ئۇنىڭ سۆزىنى ساقۇللاپ دوختۇر پىل بېشىنى
لىڭشىتتى.

— دۇرۇس، سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ
زىيانكەشلىككە ئۇچرىشى ئۇنىڭ تىمساھنىڭ تۇرمۇش ئادەت-
ىنى، فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى بىلمەسلىكتىنمۇ
كېلىپ چىققان.

دوختۇر پىل ئالدىرىماي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— تىمساھلار تۇز تەركىبى بىرقەدەر يۇقىرى بولغان
ئوزۇقلۇقلارنى ئىستېمال قىلغاندا، ئۇنىڭ قان پلازمىسىدە-

كى تۇزنىڭ قويۇقلۇقى ئېشىپ كېتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، تىمساھ كۆز چانىقىغا يېقىن جايدىكى تۇز بېزى دەپ ئاتىلىدىغان بەز نەيچىسى ئارقىلىق ئارتۇقچە تۇزنى چىقىرىپ تاشلاپ، بەدىنىدىكى تۇز بىلەن سۇنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى تەڭشەپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، تىمساھنىڭ كۆز يېشى تۇز تەركىبى ناھايىتى يۇقىرى سۇيۇقلۇقتىن ئىبارەت. دېڭىزدا ياشايدىغان كۆپ سانداكى يەر بېغىرلىغۇچى ھايۋانلارنىڭ كۆز چانىقىغا يېقىن جايدا تۇز ئاجرىتىپ چىقىرىدىغان تۇز بېزى بولىدۇ. ئۇنىڭ ئورنى ھەر خىل ھايۋانلاردا ھەر خىل بولىدۇ. تاشپاقىنىڭ تۇز بېزى كۆز چانىقىنىڭ ئارقا بۆلۈكىدا بولىدۇ، ئۇمۇ كۆز يېشى چىقىرىدۇ. دېڭىز يىلىنىنىڭ تۇز بېزى ئېغىز بوشلۇقىدا بولىدۇ. تۆكلۈك دېڭىز كەسلەنچۇكىنىڭ تۇز بېزى بۇرۇن بوشلۇقىدا بولىدۇ، شۇڭا كۆز يېشىنى كۆرگىلى بولمايدۇ.

— بۇنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭ كۆز يېشىغا ئالدىنىپ قالغانىكەن، — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— بىلىمسىزلىك، نادانلىق، ھەر ۋاقىت بىزگە بالا — قازا ئەكېلىدىكەن، — دېدى ئۇزۇن تۆكلۈك كۈچۈك.

— قەدىمكىلەر «ئۆزۈڭنىمۇ، ئۆزگىنىمۇ بىلسەڭ جەڭدە يېڭىلمەيسەن»، دەپ بىكار ئېيتماپتىكەن، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىمۇ چوڭقۇر ئويغا چۆمگەن ھالدا، — دۇشمەننىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن يالغۇز ئېھتىيات قىلىشلا كۇپايە قىلمايدىكەن، چوقۇم ئۇنى تولۇق چۈشىنىشىمىز، ئۇنىڭ بارلىق ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇشىمىز كېرەككەن...

ئۇقۇشماسلىق

كەپسىز مايمۇنچاق ئويلاپ قالدى: «دوختۇر پىلنىڭ بىزگە يەتكۈزگەن ياخشىلىقى، ياردىمى ئىنتايىن كۆپ. مەن ئاغرىپ قالغاندىمۇ، دوستۇم ئۆردەك چۈجىسى ۋەھشىي مەخلۇق تىمساھ تەرىپىدىن ئېغىر يارىلاندۇرغاندىمۇ، ئۇنىڭ كۆيۈنۈپ داۋالىشى نەتىجىسىدە سالامەتلىكىمىز تېز ئەسلىگە كەلدى. ئۇنىڭ تۆھپىسى ھەقىقەتەن كۆپ. مەن نېمىشقا ئۇنىڭغا بىر لەۋھە تەقدىم قىلىپ مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرمەيمەن.»

ئۇ ئالدى بىلەن بىر لەۋھە سېتىۋالماقچى بولدى. قايسى رەڭدىكىسى ئەڭ مۇۋاپىق بولار؟ قىزىلىنى تاللىسۇنمۇ؟ ئۇ قىپقىزىل يۇرەكنىڭ، پاك مۇھەببەتنىڭ سىمۋولى. ياق، ئۇنىڭدىنمۇ مەنىلىك رەڭنى تاللاش كېرەك. توغرا، كۆك رەڭدىكى بولسۇن، چۈنكى كۆك رەڭ بىپايان ئاسمانىنىڭ سىمۋولى. ئۇ دوختۇر پىلغا بولغان مىننەتدارلىقىمنىڭ چەكسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق ئاخىرى كۆك رەڭلىك لەۋھە سېتىۋالدى. ئەمدى ئۇنىڭغا تەسىرلىك سۆزلەردىن تىزىلغان كۆڭۈل ئىزھارىنى ئەڭ كۆركەم نۇسخىدىكى ھۆسنىخەت بىلەن يېزىشى كېرەك.

ئۇ لەۋھەگە خەت يېزىپ بولغاندىن كېيىن، خەتنى تېزرەك قۇرۇتماقچى بولدى. ئەگەر ئۇنى ۋاقتىدا قۇرۇتمىسا

قاتلىغاندا خەتلىرى سۇۋشىپ، سەتلىشىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. بىراق، نەچچە ۋاقىتلاردىن بېرى كۈن نۇرى پارقىراپ يازنىڭ كېلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدۇرغان ھاۋا قېرىشقاندەك بۇگۈن تۇتۇلۇپ ئۆتكۈنچى يامغۇرنىڭ ياغىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ ئاسمان قويۇق بۇلۇتلار بىلەن قاپلانغانىدى.

خەتنى ھاۋا ئوچۇق بولمىغان شارائىتتا تېز قۇرۇتۇش ئۈچۈن شامالدىتىشتىن باشقا ئەپلىكرەك چارە يوق. كەپسىز مايمۇنچاق لەۋھەگە يېزىلغان خەتنى پۈۋلەشكە باشلىدى. ئۇ ھاۋانى تازا سۈمۈرۈۋالغاندىن كېيىن كۈچەپ پۈۋلىدى. بىر، ئىككى، ... سەككىز، ... ئون قېتىم پۈۋلىدى. چېكىسى چىڭقىلىپ، ئۆپكىسىمۇ ئاغرىپ كەتتى، لېكىن قۇرۇمىدى.

بۇنى تېزرەك قۇرۇتۇشنىڭ باشقا ئامالى بارمىدۇر؟ كەپسىز مايمۇنچاق پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ «ماۋۇ دۆتلۇكۈمنى» دېگىنىچە ئۆزىنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈپ قويدى. ئۇ لەۋھەنى تالاغا ئاچىقىپ ئاستا يۇرۇپ تەبىئىي شامالداتتى. بۇنىڭ ئۈنۈمى ھەقىقەتەن كۆرۈنەرلىك بولدى.

«يەنە بىردەم يۇگۈرەيچۇ!» ئۇ ئورمانلىققا يېقىن كەلدى. ئۇشتۇمتۇت قاتتىق دۈپۈرلىگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، ئۇ ئارقىسىغا قاراپلا چۆچۈپ كەتتى.

يوغان بىر كالا توم ھەم ئۇچلۇق مۈڭگۈزىنى تەڭلىگەنىچە ئۇنى ئۈسۈپلا جېنىنى ئالىدىغاندەك دەھشەتلىك ئەلپازدا ئېتىلىپ كېلىۋاتاتتى.

كەپسىز مايمۇنچاق ئۆزىنى چەتكە ئالدى ـ دە، خېتى ئاللىقاچان قۇرۇپ بولغان لەۋھەنى كۆتۈرگىنىچە يان تەرەپتىكى يولغا چۈشتى. كالىمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىز باسقىدەك

ىنچە قوغلاپ كېلىۋاتاتتى، ھەتتا يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ غەزەپتىن چەكچىيىپ دۈپدۈگىلەك بولۇپ قالغان كۆزلىرى، توم ئۇچلۇق مۇڭگۈزى ئىنتايىن قورقۇنچلۇق كۆرۈنەتتى.

كەپسىز مايمۇنچاق ئامالسىز ھالدا قازادىن قۇتۇلۇش نىيىتىدە جېنىنىڭ بارىچە قاچتى. ئۇ قاچان ۋە قانداق قىلىپ كالىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانلىقىنى ئەسلىيەلمىدى. ئۇنى ئويلىغۇدەكمۇ ۋاقىت يوق ئىدى، ھەتتا كالىغا چۈشەندۈرۈش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئىككىسىنىڭ ئارىلىقى بارغانسېرى قىسقىراۋاتاتتى. كەپسىز مايمۇنچاق ھېرىپ ھالىدىن كەتكەنىدى. پەقەت ئاشۇ ئەسەبىيلەشكەن تەلۈە كالىنىڭ ئۇچلۇق مۇڭگۈزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈنلا داۋاملىق يۈگۈرۈشكە مەجبۇر بولاتتى.

مانا ئۇنى يەنە ئەس باستى، ئەمدى تۈگىشىدىغان بولدى.

كەپسىز مايمۇنچاق نېمىگىدۇر پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ قولىدىكى لەۋھەمۇ پۈرلىشىپ، توپىغا مىلىنىپ كەتكەنىدى. ئۇ بۇ يورۇق دۇنيانى كۆرۈشتىن مەھرۇم قالىدىغانلىقىنى بىلىپ يەتكەندەك، ئۇمىدسىزلىك بىلەن كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى.

— ۋۇي، بۇ سەنمىدىڭ؟

كەپسىز مايمۇنچاق ئۆز قۇلىقىغا ئىشەنمەي قالدى. بۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتكەن ئەلپازدا قوغلاپ كېلىۋاتقان كالىنىڭ ئاۋازى ئىدى.

— شۇنداق، كالا ئاكا، مەن، — دېدى ئۆزىگە ھەيران بولۇپ قاراۋاتقان كالىغا ئالدىراپ جاۋاب بېرىپ، — مېنى

بەك قورقۇتۇۋەتتىڭىز.

— كەچۈرگىن، — كالا كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئورنىدىن تۇرۇشىغا يارەملەشكەچ ئەپۇ سورىدى، — بايا كۆزۈمگە غەلىتە بىرنەرسە كۆرۈنۈۋىدى، شۇڭا بىئارام بولۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىشنى ئويلىغانىدىم.

— مەن دوختۇر پىلغا تەقدىم قىلماقچى بولغان لەۋھەنىڭ خېتىنى شامالدىتىپ قۇرۇتۇۋاتاتتىم.

— ھە، ئەسلىدە قولۇڭدىكى لەپىلدەۋاتقان لەۋھە مېنى شۇنداق خىيالغا كەلتۈرۈپ قويغانىكەن ـ دە.

— سىز تورېئادورلار بىلەن ئېلىشقان ۋاقتىڭىزدا ئۇلار قىزىل رەختنى پۇلاڭلاتقىنىدا ئاچچىقىڭىز كېلىپ ئېتىلغانىلىقىڭىزنى كۆرگەنىدىم. مەن شۇنىڭغا قاراپ سىزنى قىزىل رەڭلىك نەرسىگە ئۆچ ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق گاڭگىرىغان ھالدا، — لەۋھە كۆك رەڭلىك تۇرسا نېمىشقا ئاچچىقىڭىز كېلىپ قالدى؟

— مەن رەڭ قارىغۇسى بولغاچقا ھېچقانداق رەڭنى تونۇمايمەن، — دېدى كالا ئەپسۇسلانغاندەك چوڭقۇر تىنىپ، — بۇ ئەيىبىمنى بىر قېتىم شەھەرگە كىرىپ، يول ئاغزىدىكى بەلگە چىراغنى پەرق ئېتەلمەي قاتناش ھادىسىسى پەيدا قىلىپ قويغىنىمدىن كېيىن ساقچى ئىدارىسىدىن مېنى ئاقلاپ ئاچچىقۇالغان دوختۇر پىلدىن ئاڭلىدىم.

— قانداق قىلىپ بۇنداق كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغانسىز؟ — كەپسىز مايمۇنچاق ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتتى.

— بۇ كېسەللىك ئەمەس، ئىرسىيەت، — كالا بېشىنى چايقىدى، — ساڭا سۆزلەپ بېرەي: سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ كۆزىدىكى تورلۇق پەردىدە تاياقچە ھۈجەيرىلەر بىلەن

كونۇس ھۇجەيرلەر بار. بۇ ئىككى ھۇجەيرنىگە چۈشكەن نۇر چوڭ مېڭىگە يوللىنىدۇ. تاياقچە ھۇجەيرە ئاساسەن سۇس نۇرنى، كونۇس ھۇجەيرە يورۇق نۇرنى سېزىدۇ. مېنىڭ كۆز قۇرۇلمامدا تاياقچە ھۇجەيرلەر ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. ماڭا ئوخشاش خىلدىكى ھايۋانلار قاراڭغۇدىمۇ ئېنىق كۆرە-لەيدۇ. ئۇلارنىڭ تۈندە كۆرۈش ئىقتىدارى ياخشى بولغاچقا، كېچىدە ئەركىن ھەرىكەت قىلالايدۇ. لېكىن سۇس نۇرنىڭ رەڭگىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. شۇڭا مەيلى قىزىل رەڭدىكى نەرسىنى كۆرسۇن ياكى باشقا رەڭدىكى نەرسىلەرنى كۆر-سۇن، ھەممىسى قارا رەڭ ياكى كۇل رەڭ بولۇپ كۆرۈنىدۇ. بايا ماڭا شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كېلىشىمدىكى سەۋەب بولسا كۆز ئالدىمدا لەپىلدەپ تۇرغان نەرسىدىن خاتىرجەم-سىزلەنگەنلىكىمدىن پەيدا بولغان. سەندىن يەنە بىر مەرتەم كەچۈرۈم سورايمەن. ئۇقۇشماسلىق تۇپەيلىدىن ماڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزۈپ قويغىلى تاس قاپتىمەن.

— كېرەك يوق، كالا ئاكا.

كەپسىز مايمۇنچاق كالا بىلەن خەيرلەشكەندىن كېيىن لەۋھەنى قېقىپ چىرايلىق قاتلاپ، دوختۇر پىلنىڭ ئۆيىگە ماڭدى. ئۇ كۆڭلىدە بۇ ئىشنى دوستلىرىغا قانداق سۆزلەپ بېرىشنى ئويلاۋاتاتتى.

چاشقاننىڭ چىشى

«قوزىچاقنىڭ ئۆيىگە ئوغرى چۈشۈپتۇ» دېگەن خەۋەر ھەش - پەش دېگۈچە ئەتراپقا پۈركەتتى.

— نومۇسسىز ئوغرى، — دېدى ئىنتايىن غەزەپلەنگەن تاغىل ئاسلان، — شۇنداق مۇلايىم، ئاق كۆڭۈل، ھېچكىم-نىڭ بىر تال تېرىق چاغلىق نەرسىسىگە زىيان يەتكۈزۈپ باقمىغان قوزىچاقنى بوزەك قىلغىنىنى كۆرمەمدىغان.

— ئەگەر ئۇنى تۇتۇۋالمىدىغان بولساق قاتتىق جازالايمىز.

بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ ئۇنىڭغا يارەم بېرىش مەقسىتىدە قوزىچاقنىڭ ئۆيىگە يىغىلغان دوستلىرى تاغىل ئاسلاننىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈشتى.

شوخ ئوغلاقجان بىلەن كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈكنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ، تۆكلىرى ھۇرپىيىپ كەتكەنىدى.

— ئۆزىمىزنى بېسىۋېلىپ ئويلاپ باقايلى، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۇجىسى قاناتلىرىنى قېقىپ بىر-نەچچىنى غاقىلداپ، — ئالدى بىلەن دېلو يۈز بەرگەن ئورۇننى تەكشۈرۈپ، ئۇنى كىمنىڭ سادىر قىلغانلىقىنى ئېنىقلايلى.

كۆپچىلىك ئۇنىڭ پىكرىنى ماقۇل تاپتى. چىرايىنى غەم تۇمانلىرى ئورىۋالغان مۇلايىم قوزىچاقمۇ تەبىئىي ھالدا قوشۇلدى. چۈنكى، ئۇ دوستلىرىغا ھەم ئۇلارنىڭ ئەقىل-پاراسىتىگە، چوقۇم بىر ئامال قىلىپ ئوغرىنى تۇتالايدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنەتتى.

كۆپچىلىك ئۆينىڭ ئوغرى تەشكەن تۆشۈكىگە، ئايىغ ئىزىغا ۋە ئىشكاپتىكى يېمەكلىكنىڭمۇ يوقىلىپ كەتكىنىگە قاراپ ئوغرىنى چاشقان دەپ ھۆكۈم چىقاردى.

— ئوغرىنىغۇ تاپتۇق، ئەمدى ئۇنى قانداق تۇتىمىز؟

مىز؟ — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى قانىتىنى سىلكىپ.

— ئۇ ئوغرىنى كۆرۈپ قالىدىغان بولسام ھەرگىز قا-چۇرۇپ قويمايتتىم، — دېدى تاغىل ئاسلان تىت - تىت بولۇپ.

— بولدى، غەم قىلمايلى، — شوخ ئوغلاقجاننىڭ قو-شۇمىسى تۇرۇلگەنىدى، — كۆپنىڭ ئەقلى كۆپ. «ئىش ئۆملۈكتە، كۆچ بىرلىكتە» دەپتىكەن. ئوبدان مەسلىھەت قىلىشساق چوقۇم چارىسىنى قىلالايمىز.

كۆپچىلىك چوڭقۇر ئويغا چۆمدى. بىر ھازادىن كېيىن كەپسىز مايمۇنچاق بېشىنى كۆتۈردى.

— مېنىڭچە، ھەسەل ھەرىسىنى بىزگە يارىدەم بېرىشكە تەكلىپ قىلايلى. ئۇنىڭدىن ھېچكىم گۇمان قىلمايدۇ. بار-لىق ئۇچالايدىغان ھاشاراتلار ئىچىدە ھەسەل ھەرىسى ئەڭ ھارماس، نەزەرىيە جەھەتتىن ھېسابلىغاندا، بىر قوشۇق ھە-سەل ھەسەل ھەرىسىنىڭ يەر شارىنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىشى ئۈچۈن يېتەرلىك «يېقىلغۇ» بولالايدىكەن. ئۇ چاش-قانىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلىۋالسۇن. ئاندىن ئاشۇ يىپ ئۇچە-غا ئاساسەن كېيىنكى ھەرىكەت پىلانىنى تۈزىمىدۇق.

بۇ پىكىر ھەممەيلەنگە ياقتى. ھەسەل ھەرىسى خەۋەرنى ئاڭلاپ تېزلىكتە يېتىپ كەلدى ۋە كۆپچىلىكنىڭ ئۇسۇلىك كۆزلىرىنى كۆرۈپ بۇ ئىشقا خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى. بىراق، چاشقان دېگەن ھىيلىگەر ئەبلەخنىڭ كۈندۈزى جىم-جىت يېتىۋېلىپ كېچىسىلا ھەرىكەت قىلىشىنى كىم بىل-سۇن؟! ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، ئۇلارنىڭ سەۋر - تاقىتى چېكىگە يېتىپ قالغان چاغدا ھەسەل ھەرىسى قاپاقلە-

رى ساڭگىلىغان ھالدا يېتىپ كەلدى. ئۇ «رازۋېدكا قىلىش» جەريانىدا چاشقاننى پەقەت بىرلا قېتىم غىل - پال كۆرگەنىدى.

— مۇشۇنىڭ ئۆزىمۇ يېتەرلىك. بىزگە چوڭ ياردەم قىلدىڭ، ھەسەل ھەرىسى، — دېدى تاغىل ئاسلان، — سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۇۋۇسىنى مەركەز قىلىپ ئۇزۇق مول قۇلايلىق مۇھىتنى تاللاپ ماكانلىشىدۇ. ئۇلار قورساق غېمىدە ھەر كۈنى مەلۇم دائىرە ئىچىدە قاتراپلا يۈرىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ھەربىرىكى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە چاشقان بەش يۈز كۋادرات مېتىر يەرنى ئىگىلەيدۇ. شۇڭا بىز چاشقان ئۇچرىغان جايىنىڭ ئەتراپىنى ئىنچىكىلىك بىلەن ئاختۇرساق، ئۇنى ئاسان تۇتۇۋالالايمىز.

ئىزچىل تۇرده چاشقان بىلەن ھەپىلىشىپ كەلگەن تاغىل ئاسلان شۇنداق قىلىپ ئاخىر ئۇنى تۇتۇۋالدى. چاشقان ئۆزىنىڭ ئوغرىلىق جىنايىتىنى ئىقرار قىلدى ۋە:

— مېنىڭ ئۇدۇل چىشىمنىڭ چىش ماددىسى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان، بەئەينى ياغاچچىنىڭ ئىسكىنىسىگە ئوخشاش چوقۇشقا ئەپلىك. چىشلىرىم ھايات كەچۈرۈشۈمدىكى بىردىنبىر قورالىم. ئەگەر ئۇ بولمىسا مەن ھېچقانداق ئىشنى قىلالمايمەن، ھەتتا ئۇزۇق تېپىپ يېيىلمەي ئۆلۈپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. شۇڭا قايتا دېلو سادىر قىلىشىمدىن ساقلىنىش ئۈچۈن چىشىمنى جازالىساڭلار كۆيايە، — دېدى.

كۆپچىلىك ئۇزاق ئويلىنىپ بىرده‌ك قارار چىقاردى - ده، چاشقاننىڭ چىشلىرىنى ئېكەكدەپ ئېلىۋەتتى.

بۇ ئىش شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. بىر مەزگىلدىن كېيىن ئۇنتۇلۇپمۇ كېتىلدى. ھەممەيلەن ئۆز تىرىكچىلىكىدە كۈنـ

لىرىنى ئالدىراش ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى.

بىر كۈنى ئۇشتۇمتۇت «دوختۇرخانىغا ئوغرى كىرىپ-تۇ» دېگەن خەۋەر پەيدا بولدى ـ ده، خۇددى تىنچ كۆل يۈزىگە تاش ئېتىلغاندەك، ئۇلارنىڭ خاتىرجەم، نورمال تۇر-مۇش تەرتىپى بۇزۇلدى. كۆپچىلىك ھەيران بولغان ھالدا دوختۇر پىلىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئوغرى خېلى كۆپ مىقدار-دىكى كەم تېپىلمىدىغان قىممەتلىك دورىلارنى ئەكەتكەچكە، كەلتۇرگەن ئىقتىسادىي زىيىنى ئېغىر بولغانىدى. ئوغرىلىق قىلىش ئۇسۇلى ۋە قالدۇرغان ئىزى مۇلايىم قوزغاقنىڭ ئۆيىگە كىرگەن ئوغرىنىڭكىگە ئوپئوخشايتتى.

— بىز ئۇنىڭ چىشىنى ئېكەكدەپ ئېلىۋېتىپ ئىككىنى چىلەپ ئوغرىلىق قىلالمايدىغان قىلىپ قويغانىدۇققۇ؟! — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— سىلەر ئالدىنىپسىلەر، — دېدى دوختۇر پىل ئەھ-ۋالنى تەپسىلىي ئاڭلىغاندىن كېيىن جىددىي قىلىپ، — ئۇنى يەنە بىر قېتىم تۇتۇۋالالىساڭلار مەن بۇ نۇقتىنى چوقۇم ئىسپاتلاپ بەرگەن بولاتتىم.

— شۇنداق قىلالىسىڭىز بىز ئۇنى يەنە تۇتۇۋالالىش-مىزغا ئىشەنچىمىز كامىل، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆ-چۈك، — كۆپچىلىك بىرەك كۈچ چىقارساقلا زىياندىشنى چوقۇم يوقتىمىز.

ئۇنىڭ پەرىزى خاتا بولمىدى. كۆپچىلىك ئورتاق ما-سلىشىپ ھەرىكەت قىلىپ، چاشقاننى تۇتۇپ يالاپ ئەكەلدى. دوختۇر پىلنىڭ رىياسەتچىلىكىدە كېڭەيتىلگەن سوت يىغىنى ئېچىلدى.

— چاشقان ئىككى نۆۋەت ئوغرىلىق قىلىپ ئاھالىنىڭ

تىنچلىقىغا، بىخەتەرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن قاتتىق جازالىشىمىز كېرەك.

— مەن بىرلا قېتىم ئوغرىلىق قىلدىم، — دېدى قور-قۇپ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن چاشقان بىچارە قىياپەتتە، — ئۆتكەنكى ئوغرى مەن ئەمەس. ئىشەنمىسەڭلار چىشلىرىمغا قاراپ بېقىڭلار، مېنىڭ چىشلىرىم ساپسارى تۈرمامدۇ، ئې-سىڭلاردا بولسا كېرەك، ئۇ ئوغرىنىڭ چىشلىرى ئىكەكەدەپ ئىلىۋېتىلگەن ئەمەسمىدى. مېنىڭ ئۆتۈندىغىنىم، مېنىمۇ شۇنداق جازالىساڭلار.

— شۇنداق جازالايلى! — دېيىشتى كۆپچىلىك غۇلغۇلا قىلىشىپ.

— بەس! — دەپ ۋارقىرىدى دوختۇر پىل غەزەپ بە-لەن، — سەن بۇ قېتىممۇ ھىيلىگەرلىك بىلەن قۇتۇلۇپ كېتەلەيمەن دەپ ئويلامسەن؟! — ئۇ كۆچىلىككە قارە-دى، — سىلەر ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمەڭلار. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئىلگىرى ئوغرىلىق قىلىپ جازالانغان چاشقانىنىڭ ئۆزى شۇ. ئۇ بىزنىڭ دىققىتىمىزنى باشقا تەرەپكە بۇراپ كولدۇر-لىتىش ئارقىلىق مەقسەتلىك ھالدا ئۆزىنى قوغداپ قالغان.

— ئۇنداقتا، ئۇنىڭ چىشلىرىچۇ؟ — دەرگۇماندا قالغان بىرى سورىدى.

— ئالدىرىماڭلار، بۇنى ھازىرلا ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرە-مەن، — دوختۇر پىلنىڭ ۋەزمىن، سالماق ئاۋازى ئەستايە-دىل قۇلاق سېلىپ ئولتۇرغان سوت قاتناشقۇچىلىرىغا ئېنىق ئاڭلاندى، — چىش — سوت چىش ۋە ئۆمۈرلۈك چىش دەپ ئايرىلىدۇ. سوت چىش بالىلىق دەۋردە ئۆسىدۇ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆمۈرلۈك چىش ئىگىلەيدۇ، بۇ

چىشنىڭ ئالمىشىشى دېيىلىدۇ. ئۆمۈرلۈك چىشنىڭ بەزىلىرىنىڭ يىلتىزى بولىدۇ، بەزىلىرىنىڭ يىلتىزى بولمايدۇ. چىش يىلتىزىدىن شەكىللەنگەن چىش قايتا چىقمايدۇ. بۇ ئۆمرى قىسقا چىش دېيىلىدۇ. چىش يىلتىزى بولمىغان هايۋانلاردىن چاشقانىنىڭ چىشى ئۆلگىچە ئۆسۈپ تۇرىدۇ. بۇ ئۆمرى ئۇزۇن چىش دېيىلىدۇ. هەربىر چاشقان هەر يىلى ئۆسۈپ تۇرىدىغان ئۇتتۇر چىشىنى بەك ئۆستۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن چىشنى داۋاملىق غۇچۇرلىتىدۇ. مەيلى ئاشلىق، ياغاچ، توك سىمى بولسۇن، ياكى قاتتىق قوغۇشۇن، تۇرۇبا ۋە بېتون بولسۇن، چاشقانلارنىڭ چىشلەش كۈچى ناهايىتى كۈچلۈك بولغان ئۇتتۇر چىشىغا نىسبەتەن «پاس - پاس كەمپۈت» تىنلا ئىبارەتتۇر. سىلەر بۇنىڭدىن ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن چىشنى گۈناهكار قىلىپ كۆرسەتكەنلىكىنى بىلىۋالالايسىلەر.

دوختۇر پىل ئويغا چۆمگەن كۆپچىلىككە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— چاشقان چىشىنىڭ ئېمال ماددىسى پولاتتەك قاتتىق بولۇپ، موس قاتتىقلىقى 3.5 دىن 5.5 گىچە بولىدۇ. ئالماسنىڭ موس قاتتىقلىقى 10 غىچە بولىدۇ. ۋەهالەنكى ئادەتتىكى مېتاللارنىڭ موس قاتتىقلىقى 1.5 دىن 4 گىچە بولىدۇ. چاشقان ئادەتتە موس قاتتىقلىقى ئۈچتىن يۇقىرى بولغان نەرسىلەرنى غاجىلىمايدۇ. ئۇنىڭ ئۇتتۇر چىشى بەلەن جىسىملارنى غاجىلاش سۈرئىتى ناهايىتى تېز بولۇپ، سېكۇنتىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن بىر يېرىم قېتىمدىن توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇتتۇر چىشى خۇددى نەشتەردەك بولۇپ، ئۇنىڭ غاجىلاش يۈزى تەخمىنەن بىر تال چاچ تومىلۇقىچە.

لىك، يەنى ئەللىك — يۈز مىكرون ئەتراپىدا كېلىدۇ. ئۇنىڭ چىشلەش كۈچى ناھايىتى زور بولۇپ، پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سالغاندا 2.3 گرامدىن 3.6 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

چاۋسى چىتقا يېيىلغان چاشقانغا سوت ئەھلىنىڭ نەپرەتلىك، غەزەپلىك ساداسى ئىچىدە ئۇنى تۈتۈشقا تۆھپە قوشقان تاغىل ئاسلاننىڭ بىر مەززىلىك تاماق سۈپىتىدە يەۋېتىش ھۆكۈمى چىقىرىلدى. ئۇ ھېيلىگەر زېيانداش ئاخىر جاجىسىنى يېدى.

كۆچىلىك بولسا بىرلىك، ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىقنىڭ غايەت زور كۈچ - قۇدرەت، ئەقىل - پاراسەت ئەكېلىدىغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ، ئەبەدىي شۇنداق ئۆتۈشكە بەل باغلىدى.

تاغىل ئاسلاننىڭ ھۇنەر ئۆگىنىشى

تاغىل ئاسلان دېڭىزنى ياقتۇرۇپ قالدى. چوڭقۇر ھەم چېكى يوق، رەڭگى كۆپكۆك سۇ ئۇنىڭغا سىرلىق تۇيۇلاتتى. دېڭىزدا ياشاۋاتقان خىلمۇ خىل جانلىقلارنىڭ چۈشىنىپ بولمايدىغان تۈرمۇش ئادىتى ئۇنى ھەۋەسلەندۈرەتتى.

«ئاھ، بىپايان گۈزەل دېڭىز، سېنى قانداقمۇ ئورمانلىقىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى كۆلگە سېلىشتۇرغىلى بولسۇن، سەن گويا نەچچە ئون ئادەمنىڭ غۇلىچى يەتمەيدىغان غايەت زور دەرەخ بولساڭ، كۆل بولسا پۈۋەتىپ بولغىچە ئۇچۇپ كېتىدىغان قىلچىلىكمۇ كەلمەيدۇ. سېنىڭ ئاشۇ سېھىرلىك قوينۇڭدا داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ھاياتلىق پائالىيىتىچۇ تې-

خى! ...» تاغىل ئاسلان شۇنداق خىياللارنى قىلىۋېتىپ، دېڭىزدا ئۇزۇپ ئويناۋاتقان كىت بالىسىنىڭ سۇ پۈر-كۈش ھەرىكىتىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي چاۋاك چېلىۋەتتى.

— نېمىگە چاۋاك چېلىۋاتىسەن، تاغىل ئاسلان؟ — دېدى كىت بالىسى سۇدىن بېشىنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ قارىغىنىچە.

— سېنىڭ سۇ پۈركۈش ھەرىكىتىڭ بەكمۇ قىزىقارلىق-كەن. شۇڭا خۇشاللىقىمدىن چاۋاك چېلىۋېتىپتىمەن، — دېدى تاغىل ئاسلان ئۇڭايسىزلىنىپ.

— ھوي، مەن سۇ پۈركۈش ھەرىكىتىنى ئىشلىمە-دىم، — كىت بالىسى بېشىنى چايقىدى

— مېنى گوللىما، بايا مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم-غۇ، — تاغىل ئاسلان سەل خاپا بولدى.

— مەن ھاۋادىن نەپەس ئالغىلى چىققاندا، بۇرنۇمدىن چىققان سۇنى پۈركۈگىنىمنى دەۋاتامسەن نېمە؟ — دېدى كىت بالىسى ئويلىنىپ.

— نېمە، سەنمۇ ھاۋادىن نەپەسلىنەمسەن، دېڭىزدا يا-شايدىغان ھايۋانلارنى ھاۋادىن نەپەسلىنىدۇ دېسە بەك بىمەنە-لىك بولىدۇ، جۇمۇ.

— سەن ئاڭلىماپتىكەنسەن ـ دە، كىتمۇ ھاۋادا نەپەس ئالىدىغان ئالىي دەرىجىلىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، كىت دېڭىزدا شۇڭغۇپ يۈرگەن بىلەن جەزمەن دېڭىز يۈزىگە چى-قىپ نەپەسلىنىۋېلىشى كېرەك. نەپەس ئېلىش ئۈچۈن لەي-لەپ چىقىۋاتقاندا، ھىم ئېتىۋېلىنغان بۇرۇن تۆشۈكى دېڭىز ئاستىدا ئېچىلىشقا باشلايدۇ. بۇ چاغدا سۇ بۇرۇن بوشلۇقىغا

كىرىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەيلا كىت بۇرنىنى دېڭىز يۈزىگە چىقىرىپ، كۆپلەپ ھاۋانى پۈركۈپ چىقىرىدۇ. ئۇ چاغدا بۇرۇن بوشلۇقىغا كىرىپ كەتكەن ۋە بۇرۇن تۆشۈكى ئەتراپىدىكى سۈلار پۈركۈپ چىقىرىلىدۇ. ئىللىق ۋە نەم نەپەس سىرتتىكى سوغۇق ھاۋا بىلەن ئۇچراشقاندا، سۇ پارلىرى سۇ ئۇنچىلىرىگە ئايلىنىدۇ. بۇ ئىككىسىنىڭ بىرىكمىسى سەن «پۈركۈگەن سۇ» دەپ قارىغىنىڭ شۇ.

— مۇنداق دېگىن، ئەسلىدە ئۇ ھاۋا بىلەن دېڭىز سۈيىنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، ئاساسىي تەركىبى ھاۋاكەن — دە.

— توغرا دېدىڭ، كىت تىپىدىكىلەر ھەرگىزمۇ دېڭىز سۈيىنى ئىچىپ بۇرنىدىن پۈركۈپ چىقارمايدۇ. كىتنىڭ چوڭلىرىمۇ، كىچىكلىرىمۇ بولىدۇ. ئەڭ چوڭ بۇرۇتلۇق كىتنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئون ئۇچ مېتىر، دېڭىز دېلفىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئاران ئۇچ مېتىر. ئادەتتە بەش مېتىردىن ئاشقانلىرى كىت، بەش مېتىرغا يەتمىگەنلىرى دېڭىز دېلفىنى دېيىلىدۇ. قارا كىت قاتارلىق ئون بەش مېتىردىن ئۇزۇن كىتلارنىڭ نەپەس يولىمۇ ئۇزۇن بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ بۇرنىدىن «پۈركۈلگەن سۇ»مۇ كۆپ بولىدۇ. كىت تىپىدىكىلەرنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، ئاغزىدا توقسان ئالتە چىشى بار، لېكىن ئۇلار ئوزۇقلۇقنى چاينىمايلا يۇتۇۋېتىدۇ.

— سەندىن ئۆتۈنەي، ماڭا ھۇنەر ئۆگىتىپ قويساڭ، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— مەندىن نېمە ھۇنەر ئۆگەنمەكچىسەن؟ — سورىدى كىت بالىسى ھەيران بولۇپ.

— مەنمۇ ساڭا ئوخشاش ھاۋادىن نەپەسلىنىدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋان بولغاندىكىن، دېڭىزغا شۇڭغۇش ھۇنىرىنى

ئۆگىتىپ قويساڭ.

— دېڭىزغا شۇڭغۇشنى ئۆگىنىشكە نېمە ھاجەت بولۇپ قالدى؟

— مەن ئاشۇ دېڭىزدىن ئىبارەت تىلسىمات دۇنياسىدىكى ئاجايىپ - غارايىپ مۆجىزىلەرنى كۆرۈش ئارزۇيۇمنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچىمەن.

بىر ھازا ئويلاپ تۇرۇپ قالغان كىت بالىسى تاغىل ئاسلاننىڭ قەتئىي نىيىتىگە قاراپ قوشۇلدى.

— بوپتۇ، سىناپ باققىن.

ئۇلار دېڭىزغا چۈشتى. كىت بالىسى مەغرۇر ھەم بەھۇزۇر ھالدا ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. بىراق تاغىل ئاسلان ئىشقا ئىشى ئۇنچە كۆڭۈللۈك بولمىدى. ئۇ ھاۋادا قانغۇدەك نەپەس ئالغاندىن كېيىن سۇغا شۇڭغۇسىمۇ يەنە ئۇزۇن ئۆتمەيلا سۇ يۈزىگە چىقىپ نەپەس ئېلىشقا مەجبۇر بولاتتى. كىت بالىسىغا ئوخشاش سۇ ئاستىدا ئۇزۇنراق تۇرۇشقا بەرداشلىق بېرەلمەيتتى، ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىمۇ ئاغرىشقا باشلىدى. كۆزى بىلەن دېڭىز سۈيىنى ئايرىشنىڭ بىردىنبىر ئۇسۇلى كۆزنى يۇمۇۋېلىش ئىدى. بىراق، ئۇنداق قىلسا دېڭىز ئاستىدىكى ئاشۇ تەشنا بولغان ئاجايىباتلارنى قانداقمۇ كۆرەلىسۇن، ھېرىپ - چارچىغان تاغىل ئاسلان دېڭىز سالىغا چىقىپ بىر قورام تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى.

— نېمە ئۈچۈن مېنىڭ كۆزۈم ئاغرىيدۇ؟ — دېدى ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ.

— سەنلا ئەمەس، ئادەتتە قۇرۇقلۇقتا ياشايدىغان بارلىق سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار سۇغا كىرگەن ھامان كۆزى ئاغرىيدۇ، — دېدى كىت بالىسى، — كىت تۇرىدىكى ھايۋانلارنىڭ

كۆزىدىكى بەز تەنچىسى بىر خىل مايسىمان كۆز يېغىنى ئاجرىتىپ چىقىرىپ، كۆزىنى توزلۇق دېگىز سۇيىدىن ئايرىپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ خىلدىكى هايۋانلار ئۆمۈرۋايەت دېگىز سۇيىدە ياشىسىمۇ كۆزىنىڭ ئاغرىغانلىقىنى سەزمەيدۇ. بۇمۇ كىت تۇرىدىكى هايۋانلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەت دېگىز - ئوكيانلاردا ياشاش جەريانىدا شەكىللەندۈرگەن بىر خىل ماسلىشىشچانلىقىدىن ئىبارەت.

— ئۇنداقتا مەن دېگىزدا شۇڭغۇش هۇنىرىنى ئۆگىنەلمەيدىكەنمەن - دە، — تاغىل ئاسلاننىڭ كۆڭلى ئىنتايىن يېرىم بولدى.

— ئەپسۇسلانما، تاغىل ئاسلان، — دېدى كىت بالىسى ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ، — سېنىڭ يامىشىش ۋە باشقا ماهارەتلىرىڭمۇ بەك قالتىس، مەنمۇ ئۇنى ئۆگىنەي دېسەم هەرگىز ئۆگىنەلمەيمەن.

تاغىل ئاسلان چۈشەندى، هەركىم ئۆز ماهارىتىنى، ئۆز ئارتۇقچىلىقىنى جارى قىلدۇرۇشى، قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارغا هەۋەس قىلىپ ۋاقتىنى بىهۇدە ئىسراپ قىلماسلىقى كېرەك ئىكەن.

بۇغىچاقنىڭ شادلىقى

تاغىل ئاسلاننىڭ تەشەببۇس قىلىشى بىلەن كىچىك هايۋانلار يىغىلىپ پائالىيەت ئۆتكۈزمەكچى بولدى. پائالىيەتنىڭ تۇرى بەك كۆپ بولۇپ هەر خىل قىزىقارلىق ئويۇن ئويۇشتۇرۇلغاندىن سىرت، بىر ۋاخ تاماقمۇ

ئورۇنلاشتۇرۇلغاندى.

ئورمانلىقنىڭ يەنە بىر چېتىدە ياشايدىغان بۇغىچاق ئېـ-لانىنى تاسادىپىي كۆرۈپ قالدى. ئېلاندىكى «بىر ياشقا كىر-مىگەن هايۋانلارلا قاتناشماش سالاهىيىتىگە ئېرىشەلەيدۇ» دې-گەن سۆزلەرگە قاراپ: «مەن قاتناشسام بولىدىكەنغۇ» دەپ ئويلىدى ۋە ئېلاندىكى ئادرېس بويىچە تاغىل ئاسلاننىڭ ئۆيىگە كەلدى. دەرۋازا ئالدىدا چىرايلىق مۇراسىم كىيىمىنى كـ-يىپ مېهمانلارنى قارشى ئېلىپ تۇرغان ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك بىلەن سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭ يولىنى توستى.

— ۋۇي، سەن كىم؟ — دەپ سورىدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك بۇ ناتونۇش مېهماندىن.

— مەن ئورمانلىقنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى ئوتلاقتا ياشايدىغان بۇغىچاق بولىمەن. مەن سىلەرنىڭ ئورمانلىققا چاپلاپ قويغان ئېلانىڭلارنى كۆرۈپ پائالىيەتكە قاتناشقىلى كەلدىم، — دېدى بۇغىچاق ئەستايىدىل جاۋاب بېرىپ.

— ئېلاننى تولۇق كۆرمەپسەن، بۇ پائالىيەتكە بىر ياشقا توشمىغان هايۋانلارلا قاتنىشىدۇ، — سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى دىمىقىنى قاقتى.

— مەنمۇ بىر ياشقا كىرمىدىم، شۇڭا بۇ يەرگە كەلدىم، — دېدى بۇغىچاق مۇلايىملىق بىلەن.

— بۇ گېپىڭگە كىم ئىشىنىدۇ. بويۇڭغا قارىسا چوڭلا كۆرۈنىدىكەنسەن، بولدى، بىزگە كاشىلا قىلما، قايتىپ كەت، — ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك كەسكىن هالدا گەپنى ئۇزۇۋەتتى.

ئۆزىنىڭ هەقىقىي يېشىنى ئىسپاتلاپ بېرىشكە ئامالسىز

قالغان بۇغىچاق كۆڭلى يېرىم قايتىپ كەتتى. ئۇ بۇ پائالە-يەتكە بەكلا قاتناشقۇسى، نۇرغۇن يېڭى دوستلار بىلەن تو-نۇشقىسى بار ئىدى، ئەمدى بۇ ئارزۇسى سۇغا چىلاشتى.

ئۇ ئاخىرى يىغلىۋەتتى، كۆز ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ تارامىلاپ ئېقىشقا باشلىدى.

— بۇغىچاق، نېمىگە يىغلايسەن؟

قۇلىقىغا ئاڭلانغان يېقىملىق ئاۋازدىن ئۆزىنى سەل تۇ-تۇۋالغان بۇغىچاق كۆزىنى سۈرتۈپ، خىجىل بولغان ھالدا بېشىنى كۆتۈردى. ئالدىدا دورا ئۆسۈملۈكى لىقمۇ لىق قا-چىلانغان بىر سېۋەتنى كۆتۈرۈۋالغان دوختۇر پىل تۇراتتى.

بۇغىچاق ئۆزىنىڭ پائالىيەتكە قاتنىشالمىغىنىنى سۆز-لەپ بەردى.

— خاتىرجەم بول، مەن بىلەن ماڭ، — دېدى دوختۇر پىل.

ئۇلار تاغىل ئاسلانىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك بىلەن سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ھېلىمۇ دەرۋازا ئالدىدا ئۇزلۇكسىز كېلىۋاتقان مېھمانلارنى قارشى ئېلىۋاتاتتى.

— پىل دوختۇر، ھارمىغايسىز، — دېدى ئۇلار ئەھۋال سوراپ، — دورا ئۆسۈملۈكى تېرىپ كەلگەن ئوخشىمامسىز؟

— ھەئە، — دېدى دوختۇر پىل، — مەن سىلەرگە بىر مېھماننى تونۇشتۇرۇپ قويای دەپ كەلدىم.

دوختۇر پىل ئۆزىنىڭ ئارقىسىدا تارتىنىپ تۇرغان بۇ-غىچاقنى ئۇلارغا كۆرسەتتى.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك بىلەن سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى بۇغىچاقنى كۆرۈپ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى.

— سىلەر ئۇنى بۇ پائالىيەتكە بىر ياشقا توشمىغان ھايۋانلارلا قاتنىشىدۇ، دەپ كىرگىلى قويماپسىلەر، ئەمەلىيەتتە، ئۇ سىلەرگە ئوخشاشلا بىر ياشقا توشقىنى يوق.

— بىز ئىلگىرى بۇغىچاق بىلەن تونۇشمىغاچقا ئۇنىڭ ھەقىقىي يېشىنى بىلمىگە ئامالسىز قېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىپ قويۇپتىمىز، — دېيىشتى ئۇلار ئوڭايسىزلىنىپ.

— ئۇنداقتا سىلەرگە چۈشەندۈرۈپ قويايلى، — دېدى دوختۇر پىل، — بۇغا بىر ياشتىن ئىككى ياشقىچە بېشىغا پۇتاققا ئوخشاش بىر جۈپ مۈڭگۈز چىقىدۇ. ئۇچ ياشقا كىرگەندە يەنە بىرتال مۈڭگۈز شاخلايدۇ. تۆت ياشقا كىرگەندە مۈڭگۈزلىرى شاخلاشقا باشلاپ، بەش يېشىدا ئۇچ شاخ، ئالتە يېشىدا تۆت شاخ بولىدۇ. يەتتە ياشتىن كېيىن شاخلىنىشى توختايدۇ. گەرچە بۇنىڭدىن تاشقىرى بەزى ئەھۋاللار كۆرۈلسىمۇ، ئومۇمەن ئۇنىڭ يېشىنى بايقىۋالغىلى بولىدۇ. قېنى ئەمدى قاراپ بېقىڭلار، بۇغىچاق قانچە ياشقا كىرىپتۇ؟

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك بىلەن سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى قىزارغان ھالدا بۇغىچاقتىن ئەپۇ سورىدى.

— بىزنى كەچۈرگىن، بۇغىچاق، — دېدى ئۇلار ۋە ئۇنى ھۆرمەت بىلەن ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى.

بۇغىچاق دوختۇر پىلغا چىن قەلبىدىن رەھمەت ئېيتتى. ئۇ بۇ كىچىك دوستلارغا قاراپ مەمنۇنىيەت بىلەن كۈلدى.

بۇغىچاق بارلىق كىچىك ھايۋانلار بىلەن تۇرلۇك قىزىقارلىق ئويۇنلارغا قاتناشتى. زىياپەت ئۇچۇن راسلانغان تەملىك، ئېسىل تاماقلاردىن يېدى. يەنە نۇرغۇن يېڭى دوستلار بىلەن تونۇشۇپ ئىنتايىن خۇشال بولدى.

كۆڭۈللۈك ئۆتكەن كەچكى ئولتۇرۇش

دوختۇر پىل ئورمانلىقتىكى كىچىك دوستلارنى ئۆيىگە كەچلىك ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك چىرايلىق كىيىملىرىنى كىيىپ دوختۇر پىلنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە دوستلىرىدىن تاغىل ئاسلان، مۈلايىم قوزىچاق، سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، كەپسىز مايمۇنچاق، شوخ ئوغلاقجان ئاللىقاچان كېلىپ بولغان ۋە ئۇنى ساقلىغاچ قىزغىن پاراڭغا چۈشكەنىدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، — دەپ مېھمانخانىغا كىردى ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، — سورۇندىكىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

دوختۇر پىلنىڭ ئايالى ئوتتۇرىدىكى چوڭ ئۈستەلگە ئاپئاق داستىخاننى سېلىپ، ھۆل - قۇرۇق مېۋە - چېۋىلەرنى تىزدى. ئاندىن بىر پىيالىدىن ئىشتىھانى غىدىقلىغۇچى قىزىل چايدىن قۇيۇپ ئولگۈردى. ئاڭغىچە ئاپتۇڭا بىلەن چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ، پاكىز لۆڭگىنى مۇرىسىگە سېلىۋالغان دوختۇر پىل كىرىپ مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ قۇيدى. ئارقىدىن چوڭ - چوڭ گۆشلەر بېسىلغان لېگەنلەردە تاماقلارنىڭ شاھى - سۇلتانى بولغان پولۇ تارتىلدى.

مېھمانلار «ئالسىلا - باقسىلا» بىلەن بىر - بىرىگە سالا

قىلىشىپ لېگەنلەرنى بوشاتتى ـ دە، كېكىرىشكىنىچە پىيا-
لىدىكى ئاچچىق چايلارغا قول ئۇزىتىشتى.
مېھمانلارنىڭ قورساقلىرى تويغانىنى كۆرۈپ ساھىبخانا
دوختۇر پىل بۇ سورۇننى تەشكىللىشىدىكى مەقسىتىنى ئىز-
ھار قىلدى. ئۇ ئورمانلىقتىكى ھايۋانلارنىڭ ئىتتىپاق ياشا-
ۋاتقانلىقىنى، بۇنداق مۇناسىۋەتنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋام-
لاشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلىپ، بۇگۈن كەچتە خۇشال ـ خۇ-
رام ئويناپ كۆڭۈل ئېچىشنى تەلەپ قىلدى. تاغىل ئاسلان
ئۇنىڭ قىزغىن كۈتۈۋالغانلىقىغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى
ھەم دوختۇر پىلنىڭ تەكلىپى بويىچە قولىغا دۇتارنى ئې-
لىپ سازلىدى ـ دە، مۇڭلۇق بىر پەدىگە چېلىشقا باشلىدى.
ۋاھ، قارا كۆز بۇغىچاقنى كارامەت ئۇسسۇلچى دەپ كىم
ئويلىغان، ئۇنىڭ لەرزان ئۇسسۇلى ھەممەيلەننىڭ كۆڭلىنى
يايرىتىۋەتتى.
نەپىس، يېنىك ھەركەت ئارقىلىق ئۇسسۇلغا تارتىشى
بىلەن سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، كەپسىز مايمۇن-
چاق، شوخ ئوغلاقجانلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئوتتۇرىغا چۈش-
تى. ئاخىرىدا تارتىنچاق مۇلايىم قوزىچاقمۇ جايىدا ئولتۇرال-
مىدى، پەدىلەر ئالمىشىپ تۇردى، ئۇسسۇلمۇ ئۇزۇن داۋام
قىلدى. ھاردۇق يېتىپ ئورنىدا ئولتۇرغان تاغىل ئاسلان:
— بىردەم ئارام ئالغاچ، تېپىشماق ئېيتىشمايمىز-
مۇ؟ — دېدى.
كۆپچىلىك قوشۇلدى ۋە بەس ـ بەس بىلەن ھەم قە-
يسەن، ھەم تەس تېپىشماقلارنى ئېيتىپ، تاپالمىغانلارنى يۇ-
مۇر ئېيتىشقا ياكى باشقا قىزىقچىلىقلارنى قىلىشقا مەجبۇر
قىلىپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقاردى.

يېڭىلا قورۇپ تەييار قىلىنغان بېلىق قورۇمىسىنى كۆ-تۈرۈپ كىرگەن پىلمۇ ئۇلارنىڭ ئويۇنىغا قاتناشتى.

— ۋۇي، قېنى قايسىڭلار ماۋۇ تەخسىدىكى بېلىقنىڭ يېشىنى ئېيتىپ بېرەلەيسىلەر؟ — دېدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك.

— سەن ئېلىشىپ قالدىڭمۇ، قورۇلۇپ تەخسىگە چې-قىپ بولغان بېلىقنىڭ يېشىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟ — دېدى بۇغىچاق.

— باھانە كۆرسىتىپ ئۇنىڭ يېشىنى ئېيتىپ بېرىشنى رەت قىلساڭلار ھەممىڭلار ئۇتتۇرغان بولىسىلەر، — دېدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈكمۇ بوش كەلمەي.

— بوپتۇ، بىز ئۇتتۇرغان بولايلى، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق، — بۇ بېلىقنىڭ يېشىنى سەن دەپ باقە.

ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈكنىڭ ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالدى. چۈنكى ئۇمۇ بېلىقنىڭ يېشىنى قانداق پەرقلەندۈرۈشنى بىلمەيتتى.

— مېنىڭچە، بۇ بېلىقنىڭ يېشىنى ھېچكىم بىل-مەيدۇ، — دېدى ئۇ يېڭىلگىنىگە تەن بەرمەستىن.

— ئەگەر تاپساقچۇ؟ — شوخ ئوغلاقجانمۇ بوش كەلمىدى.

— بولدى، ئەتە مەن سىلەرنى مېھمان قىلاي، — دەپ قولىنى كۆكرىكىگە قويدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك.

— كېلىشتۇق، — دېدى مايمۇنچاقمۇ تالاش - تارتىشقا ئارىلىشىپ، — كۆپىنىڭ ئەقلى كۆپ، كۆپچىلىكنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە تايانساق بىز ئۇچۇن قىلغىلى بولمايدە-غان ئىش، يەشكىلى بولمايدىغان سىر يوق.

— مايمۇنچاق، توغرا ئېيتىدۇ، — دېدى دوختۇر پىل ماختاپ، — كۆپچىلىكنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ھېچقانداق نەرسە توغرا كەلمەيدۇ.

— سىز ئىنتايىن ئەقىللىق، دوختۇر، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۇردەك چۈجىسى ئىشەنچ بىلەن، — سىز بىزنىڭ نۇرغۇن بىلىملەرنى ئىگىلىۋېلىشىمىزغا ياردەم قىلدىڭىز، ئېيتىپ باقمامسىز، بۇ بېلىق زادى قانچە ياشقا كىرگەندۇر؟

ھەممەيلەننىڭ كۆزى دوختۇر پىلغا مەركەزلەشتى. دوختۇر پىل تەخسىدىكى بېلىقنى چوكىدا قىسۋېلىپ تەپسىلىي كۆزەتتى.

— بۇ بېلىق تورغا چۈشۈشتىن ئىلگىرى ئىككى يىللىق بولغانكەن، — دېدى ئۇ قەتئىيلىك بىلەن مۇئەييەنلەشتۈرۈپ.

— بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟ — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك ئىشەنمىگەندەك قىلىپ.

— دەرەخلەرنىڭ يىل ھالقىسىغا ئاساسەن ئۇنىڭ يېشىنى بەلگىلىگىلى بولىدىغانلىقى سىلەرگە ئايان. بۇ ئۈسۈل بېلىق تۇرلىرى ۋە بەزى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ يېشىنى بەلگىلەشكىمۇ باب كېلىدۇ. چۈنكى بېلىق قاسىرىقى ۋە بەزى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئۈستىخانلىرىدىكى قاتلام قۇرۇلمىلىرى ئۇلارنىڭ يېشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ يىلدىن - يىلغا قېلىنلايدۇ. بېلىق قاسىراقلىرىنىڭ ھەربىر يىل قاتلىمى ئالدىنقى قىش پەسلىدىكىگە مۇناسىپ ئۆسىدۇ. قىشتا تېمپېراتۇرىنىڭ تۆۋەنلىشى ۋە ئوزۇقلۇق ماددىلارنىڭ ئازىيىپ كېتىشى سەۋەبىدىن بېلىقلارنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلايىدۇ، نەتىجىدە يىلدا بىر «يىل قاتلىمى» قوشۇلىدۇ. ئەگەر-

ده بهلىق قاسىرىقى بەك كىچىك بولۇپ ئۇنىڭ «يىل قاتلە-مى» نى پەرق ئەتكىلى بولمىسا ياكى قاسىرىقى يوق بهلىق بولسا، ئۇلارنىڭ يېشىنى بهلىقنىڭ قۇلىقىدىكى تاشنى ئىز-چىكلىك بىلەن تەكشۈرۈپ كۆرۈڭ، چۈنكى، ھەربىر بە-لىقنىڭ قۇلاق ئىچكى قىسمىدا ئۇچ پارچە تاش بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئەڭ چوڭىنى مىكروسكوپتا تەكشۈرسىڭىز، تاش-نىڭ سىرتقى قىسمىدا «يىل قاتلىمى» نى كۆرەلەيسىز. مانا قاراڭلار، بهلىقنى تازىلىغاندا دىققەتسىزلىكتىن قېپقالغان مۇنۇ قاسىراقنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتسەڭلارلا بۇ بهلىق-نىڭ يېشىنى بىلەلەيسىلەر.

كۆپچىلىك دەرھال دوختۇر پىل كۆرسەتكەن قاسى-راققا سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ ھۆكۈمىنىڭ تۇغرىلىقىنى تەستىقلىدى.

— مەن ئۇتتۇرغان بولدۇمغۇ، ئەمدى بولدى قىلاي-لى، — دەدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈكنىڭ نەپسى تاقىل-داپ، — بهلىقنىڭ يېشىنى بىلىشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن.

— نېمىشقا ئەھمىيىتى بولمايدىكەن، — دەدى دوختۇر پىل جىددىي قىلىپ، — كۆپلىگەن بهلىقلارنىڭ يېشى ئارقە-لىق ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئۆسۈش سۈرئىتى ۋە ئوتتۇرىچە ئۆلۈش نىسبىتىنى ھىسابلاپ چىققىلى ۋە بۇ خىل بهلىقلار-نىڭ ساغلاملىق ئەھۋالىغا ھۆكۈم قىلغىلى بولىدۇ. ئۆسۈش سۈرئىتى تېز، مەھسۇلات مىقدارى يۇقىرى بولغان بهلىق توپلىرىغا نىسبەتەن كەڭ كۆلەمدە تۇتۇش پىلانىنى تۇرغۇزۇپ چىقىش — بهلىق تۇرلىرى مەنبەسىنى قوغداشقا پايدىلىق.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك ئۆزىنىڭ مەسلىگە يۇزەكى پىكىر يۇرگۈزگەنلىكىدىن خىجىل بولۇپ قالدى. شۇنداقتە-

مۇ باشقىلار بىلەن تەڭلىك بېلىق قورۇمىسىغا ئېغىز تې-
گىپ، بۇگۈنكى كەچكى كۆڭۈل ئېچىشتىن ئىنتايىن رازى
بولۇپ كەتتى ۋە كۆڭۈل ئېچىش ئاخىرلىشىپ كۆچىلىك
خۇشال هالدا ئۆيىگە قايتىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقان چاغدا هەم-
مەيلەننى ئەتە كەچتە ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى.

كىتابخۇمار قوزىچاق

مۇلايىم قوزىچاق كىتاب ئوقۇشقا بەك ئامراق ئىدى،
بوش ۋاقتى بولسىلا كىتاب ئوقۇيتتى.
بىر كۈنى ئۇ ئىشتىياق بىلەن كىتاب كۆرۈپ ئولتۇراتـ
تى، ئۆيگە شوخ ئوغلاقجان كىرىپ كەلدى.
— ۋاي - ۋۇي، يەنە كىتاب ئوقۇغىلى تۇردۇڭمۇ؟ —
دېدى ئۇ بىزار بولغان هالدا، — كىتابتىن ساڭا نېمە
چىقىدۇ.
— ئۇنداق دېمە، ئوغلاقجان، كىتاب ئوقۇش پايدىلىق.
ئەگەر ۋاقتىڭ بولسا سەنمۇ كىتاب ئوقۇغىن، — دېدى ئۇ
سەمىمىيلىك بىلەن.
— مەن ساڭا ئوخشاش بىكار تۇرماي كىتاب ئوقۇيدىغان
ئەخمەق ئەمەسمەن، مانا قارا كىتاب ئوقۇمايمۇ بىر ئوبدان
ياشاپ كېلىۋاتىمەنغۇ؟ — دېدى شوخ ئوغلاقجان.
— كىتاب ئوقۇمايمۇ ياشىغىلى بولىدۇ، بىراق هاياتـ
لىڭ چىن مەنىسىنى چۈشىنىپ ئەھمىيەتلىك ياشاش بۇ باشقا
گەپ.
— پەتۋالىرىڭمۇ تولىكەن، قوزىچاق، كىتاب ئوقۇيدى-

غان ئادەم سەندەك سۆزلەيدىغان بولۇپ قالسا مەن مەڭگۈ كىتاب ئوقۇماسمەن، — دېدى شېۋخ ئوغلاقجان دىمىقىنى قېقىپ.

مۇلايىم قوزىچاق ئۇن چىقارمىدى، پەقەتلا ئەپسۇسلانغان هالدا مۇرىسىنى قىسىپ قويدى.

— بۈگۈن هاۋا ئىنتايىن ياخشى. ئورمانلىققا بېرىپ بۆلجۇرگەن تېرىپ كېلەيلى، كىتاب ئوقۇپمۇ چارچىغانسەن، — دېدى ئوغلاقجان كۆيۈنگەن هالدا.

مۇلايىم قوزىچاق «ئۇ ماڭا كۆيۈنۈپ شۇنداق نەسىھەت قىلىۋاتىدۇ، ئۇنىڭدىن خاپا بولۇپ بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلماي كۆڭلىنى قايتۇرسام قاملاشماس» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئورمانلىققا بېرىپ بۆلجۇرگەن تېرىپ كېلىشكە ماقۇل بولدى.

ئۇلار ئورمانلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ شۇنچە ئىزدىگەن بولسىمۇ بۆلجۇرگەن تاپالمىدى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئاۋارە بولغانغا يارىشا هېچنېمە تاپالماي قۇرۇق قول قايتىشقا رازى بولسۇنمۇ، ئۇلار ئىزدە ـ ئىزدە ئورمانلىققا تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىۋېرىپ بىر ـ بىرىدىن سەل يىراقلاپ كېتىشتى.

«ۋاھ، ۋاھ! نېمىدېگەن مەي باغلاپ پىشىپ كەتكەن بۆلجۇرگەنلەر ـ هە!» مۇلايىم قوزىچاق بىر غول چاتقاللىقنىڭ يېنە بىر تەرىپىدىكى غۇچچىدە پىشقان بۆلجۇرگەننى كۆرۈپ، خۇشاللىقتىن ئىنتىلىپ بېرىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغىنىچە ئەمدىلا تېرىشكە باشلىۋىدى، قاتتىق هۆركىرىگەن ئاۋاز ئورمانلىقنى زىلزىلىگە سېلىۋەتتى. ئۇ بىر قاراپلا چىرايلىرى تاتىرىپ كەتتى. ئالدىدا يوغان بىر ئېيىق هېلىلا

ئېتىلىپ كېلىپ ئۇنى تىتىۋېتىدىغاندەك غەزەپ بىلەن قاراپ تۇراتتى.

«ئالدىراقسانلىق قىلىشقا بولمايدۇ» دەپ ئۆز - ئۆزىگە مەدەت بەرگەن مۇلايىم قوزىچاق كاللىسىنى سەگەك تۇتتى - دە، ئېيىقنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراپ، باشقا قالايمىقان ھەرىكەت قىلماستىن قولىدىكى ئازغىنە بۆلجۇرگەن سېلىنغان سېۋەتنى يەرگە قويدى، ئېيىقنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قارىغاچ بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئارقىغا چېكىندى، تاكى ئېيىق كۆرۈنمىگەنگە قەدەر شۇنداق چېكىنىپ ئاندىن قاچتى. تەخمىنەن يېرىم سائەتلەردىن كېيىن «ئېيىق كېتىپ بولدى» دەپ پەرەز قىلىپ، قوزىچاق ئارقىسىغا يېنىپ ھېلىقى يەرگە باردى. ھەقىقەتەنمۇ ئېيىق كېتىپ بولغانىدى. ئۇ خاتىرجەم ھالدا بايا تاشلاپ قويغان سېۋەتكە بۆلجۇرگەننى لىق تولدۇرۇپ بولغاندا شوخ ئوغلاقجان كەلدى.

— بايا ئېيىقنىڭ نەرە تارتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ساڭا خەتەر يېتىپ قالدىمىكىن، دەپ بەك ئەنسىرىدىم، — دېدى ئۇ.

— مۇشۇ يەرگە كەپتىكەن، قاتتىق ھۆركىرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، ئۇ ئۆرە بولغان ھالدا ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ، دەسلەپ ھەقىقەتەن قورقتۇم، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— ئۇ نېمىشقا ئۆرە بولۇۋالىدۇ؟ — دەپ سورىدى ئوغلاقجان.

— يالغۇز ئېيىقلا ئەمەس، بارلىق ھايۋانلار رەقىبى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۆزىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى كۆز - كۆز قىلىپ رەقىبىنى تىز پۈكتۈرمەكچى بولىدۇ. ئېيىقنىڭ ھۇ-

جۇم قىلىش، تۇتۇشتىكى مەقسىتى ئوۋ قىلغان نەرسىنى يەۋېتىش. دېمەك، قارشى تەرەپنى قاچۇرۇپ قويماسلىق كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيىق ھامان ئەترابىنى قاپسىۋالغاندەك ئېگىز يوپۇرۇلۇپ كېلىپ قارشى تەرەپنى تۈگۈلۈپ يېتىشقا مەجبۇرلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن قارشى تەرەپنى ئاسانلا تۇتۇۋالىدۇ.

— سەن ئۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلدۇڭ؟ «ئېيىقنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغاندا ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالساڭ، خەۋپتىن قۇتۇلىسەن» دېگەن گەپ بار. سەنمۇ شۇنداق قىلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— ياق، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق، — ئېيىق ئادەتتە تىرىك ھايۋانلارنىلا يەيدۇ. لېكىن قورسىقى ئاچقاندا ئۆلۈكنىمۇ پوش دېمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋالغان بىلەنمۇ تەندە تىرىكتە بولىدىغان ھارارەت بولغاچقا پەنجىسى بىلەن يارىلاندۇرۇپ قويۇشى، ھەتتا يەۋېتىشى مۇمكىن. شۇڭا ئۆلگەن بولۇپ يېتىۋېلىش خەتەرلىك.

ئۇ ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ قۇتۇلغانلىقىنى تولۇق سۆزلەپ بەردى.

— ئەگەر قولۇڭدا سېۋەت بولمىغىنىدا قانداق قىلاتتىڭ؟ — دەپ سورىدى ئوغلاقجان.

— قولدا ھېچنېمە بولمىسا، كىيىمنى تاشلاپ قويۇپ ئېيىقنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قارىغاچ بىر قەدەم - بىر قەدەم چېكىنىش كېرەك، ئەكسىچە، چۇقان سېلىپ، قالايمىقان قېچىش ئېيىقنى ئەسەبىيلەشتۈرۈپ پايدىسىز ئاقىۋەت ئەكېلىدۇ.

— سەن نېمىدېگەن ئەقىللىق، قوزىچاق، بۇنچىۋالا

كۆپ بىلىملەرنى نەدىن ئۆگىنىۋالغانسەن، — دېدى شوخ ئوغلاقجان ھەۋەسلەنگەن ھالدا.

— ئەلۋەتتە، كىتابتىن ئۆگەندىم ـ دە.

شوخ ئوغلاقجان مۇلايىم قوزىچاقنى كىتابنى كۆپ ئو-قۇيسەن، دەپ ئەيىبلىگىنىگە پۇشايمان قىلدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىن پۇرسەت بولسىلا كىتاب ئوقۇپ بىلىم ئىگىلەشكە بەل باغلىدى.

يولۋاس بىلەن بەسلىشىش

تاغىل ئاسلان ئورمانلىقتا سەيلە قىلىپ كېتىۋېتىپ قويۇق چاتقال ئارىسىدا بەستى ناھايىتى چوڭ، ئەمما تۇرقى ئۆزىگە ئوخشاپ قالىدىغان، قارا سىزىقلىق تۈكلىرى ئىنتا-يىن كۆركەم بىر مەخلۇقنىڭ ياتقانلىقىنى كۆردى.

«بۇ قانداق ھايۋاندۇر؟ بەستىنىڭ بەكلا چوڭلۇقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ماڭا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىكەن» دەپ ئويلىدى تاغىل ئاسلان، ئەمما ھېلىقى مەخلۇقنىڭ ئۆزىگە مەنسىتمىگەندەك بىر قاراپ قويۇپ بېشىنىمۇ كۆتۈرمىگەنلە-كىگە قورسىقى كۆپتى.

— ھەي، سەن قانداق تەكەببۇر مەخلۇقسەن؟ — دېدى تاغىل ئاسلان ئاچچىقى بىلەن.

— ماڭا گەپ قىلىۋاتامسەن، شۇمتەك، ماڭا بۇنداق قوپال تېگىشكە قانداق جۈرئەت قىلدىڭ، — بىر خىل ھەيۋەت-لىك ئاۋاز تاغىل ئاسلاننى چۆچۈتىۋەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئىشەنچ بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاراپ تۇردى.

— قارىماققا كۆچلۈكتەك كۆرۈنگىنىڭ بىلەن تازا بىر لەقۋا، ھۆرۈن بىرنېمىكەنسەنغۇ.

ئۇ مەخلۇق ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ كېرىلدى.

— ئۆزۈڭ كىچىككىنە بولغان بىلەن گېپىڭ ئەجەب چوڭغۇ، قانچىلىك كارامىتىڭ بار سېنىڭ.

— مېنى بوش چاغلىما، مەن بىلەن بەسلىشەلمەسەن، — تاغىل ئاسلان قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ گىدەيگەن ھالدا تۇراتتى.

— ۋاھ، بۇ قالتىس گەپ بولدى. بەسلەشسەك بەسلەشتۇق. قېنى ئېيتىپ باقمامسەن، قانداق بەسلىشىمىز؟

تاغىل ئاسلان ئويلىنىپ قالدى. «مەن ئۆتكۈر تىرناقلىرىمغا تايىنىپ دەرەخ ۋە تاملارغا يامىشىشقا ماھىر، ئۇنىڭ بەستى چوڭ بولغاندىكىن دەرەخكە چىقالماسلىقى مۇمكىن، شۇڭا نېمىشقا دەرەخكە چىقىشتا بەسلىشىپ ئۇنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرمايمەن.»

— ماقۇل، يېنىڭدىكى دەرەخكە چىقالىساڭ، مەن ئۇتۇرغان بولاي، — دېدى تاغىل ئاسلان كۆرەڭلەپ.

— يېڭىلىپ قالساڭ، ماڭا بىر ۋاخ غىزا بولۇشتىن باشقا ئامالىڭ يوق.

— بولىدۇ.

— ئەگەر سەن يېنىۋالساڭچۇ؟

— مەن ھەرگىز يېنىۋالمايمەن.

— ئېغىزدىكى سۆزگە كىم ئىشىنىدۇ، شۇڭا بىرنەچچە گۇۋاھچى تاپايلى.

— بوپتۇ، مەن گۇۋاھچى بولىدىغانلارنى تېپىپ كېلەي، — دېدى تاغىل ئاسلان ۋە سەل ئويلىنىپ، — مەن

ىلىپ بولغۇچە قېچىپ كەتسەك قانداق قىلىمەن.
— خاتىرجەم بول، مەن ئەزەلدىن گېپىمدە چىڭ تۇ-
رۇپ كەلگەن.
تاغىل ئاسلان گۇڭاھچى تېپىش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى.
ئۇنىڭ پۈتۈن ئەس - خىيالى بۇ يوغان مەخلۇقنى يېڭىپ
دوستلىرىنى ھەيران قالدۇرۇشتا قالغانىدى. ئۇ ئالدىراپ
كېتىۋاتقىنىدا دوختۇر پىلغا سوقۇلۇپ كەتكىلى تاسلا قالدى.
— ساڭا نېمە بولدى، تاغىل ئاسلان؟
— ئەجەب ياخشى بولدى، تۇنجى بولۇپ سىزنىڭ ئۈچ-
راپ قالغىنىڭىزنى دەيمىنا، قارىغاندا ئىشلىرىم ھەققەتەن
ئوڭۇشلۇق بولىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى خۇشال بولۇپ
كەتكەن تاغىل ئاسلان ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي، — مەن
ئورمانلىقتا يوغان بىر مەخلۇققا ئۇچراپ قالدىم. بىز بەس-
لەشمەكچى بولدۇق. شۇڭا مەن بىرنەچچە گۇڭاھچى تاپقىلى
ماڭغانىدىم.
— قانداق مەخلۇقكەن ئۇ؟ — دېدى دوختۇر پىل
قىزىقىپ.
تاغىل ئاسلان سۆزلەپ بەردى. دوختۇر پىل بىردەم
تۇرۇپ كېتىپ:
— ئۇنىڭ بەدەنلىرىدە قارا سىزىق بارمۇ؟ — دەپ
سورىدى.
— ھەئە، سىز ئۇنى تونۇمسىز؟
— تونۇمايچۇ، ئۇ دېگەن «ھايۋانات پادىشاھى» دەپ
ئاتالغان يولۋاس بولىدۇ. سەن ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ
خەتەرلىك ئىشقا تەۋەككۇل قىپسەن.
— خاتىرجەم بولۇڭ، دوختۇر. ئۇ دەرەخكە چىقالمىسلا

مەن ئۇنتۇرغان بولسەن، ئۇنىڭ بەستى شۇنداق يوغان تۇرسا قانداقمۇ دەرەخكە چىقالىسۇن.

— ئاپلا، بۇ تېخىمۇ چاتاق بوپتۇ، — دېدى دوختۇر پىل جىددىيلىشىپ، — يولۋاس مۇشۇكلەر ئائىلىسىگە تەۋە ھايۋان.

— نېمىشقا بىزنىڭ جۇغىمىزدا كۆپ پەرق بار، — دېدى تاغىل ئاسلان گەپنى بۆلۈپ.

— ھەتتا يولۋاسلارنىڭمۇ چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش-مايدۇ. بىپايان ئاسىيا قۇرۇقلۇقىدا ياشاۋاتقان يولۋاسلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرى سىبىرىيىنى ماكان قىلغان، ئەڭ كىچىكى ھىندۇنېزىيىنىڭ بالى ئارىلىدا ياشايدۇ. دېمەك، ماكانى شىمالغا يېقىنلاشقانسېرى، يولۋاس ئېھتىياجلىق كىلىماتقا ئېرىشكەچكە، بەستى چوڭىيىپ باردۇ. مۇشۇك ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان يولۋاس، شىر ۋە يىلپىز قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ بىرقەدەر ئۆتكۈر تىرنىقى بولىدۇ. بۇ دەرەخكە چىقىشتا بەك ئەسقاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن يولۋاسمۇ تىرناقلىرىدىن پايدىلىنىپ دەرەخكە چىقالايدۇ. لېكىن يولۋاس دەرەخكە چىقىشنى ياقتۇرۇپ كەتمەيدۇ. ئاساسەن ئوۋ قىلىشقا قۇلايلىق بولغان يەر يۈزىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ.

— ئۇنىڭ تۇرقىنىڭ ماڭا ئوخشايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان بولساممۇ، ئۇنىڭ دەرەخكە چىقالىشىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن.

— يولۋاسنىڭ ئەكسىچە يىلپىز دەرەخكە چىقىشقا تېخىمۇ ئۇستا، ئۇ ھەمىشە دەرەخ شېخىغا چىقىۋېلىپ ئارام ئالىدۇ. ئوۋ نىشانى كەلگەن ھامان سەكرەپ چۈشۈپ ھۇجۇم قىلىدۇ. يىلپىزنىڭ تېنى يولۋاستىن يەڭگىل بولىدۇ. يىل-

پىزغا سېلىشتۇرغاندا يولۇاسنىڭ تېنى چوڭ، دەرەخكە چې-
قىشقا سەل بىئەپ، ئۇ ئورمانلىققا كىرىۋېلىشنى ياخشى
كۆرىدۇ. بەدىنىدىكى قارا سىزىقلار قوغدىنىش رولىنى ئوتە-
گەچكە هايۋانلار ئۇنى ئاسان سېزەلمەيدۇ.

— بىزنىڭ جەمەتىنىڭ ئەزالىرى نەقەدەر يامان -
هە! — دېدى تاغىل ئاسلان پەخىرلەنگەن هالدا، بىراق يول-
ۇاس بىلەن بەسلىشىش ئىشى ئېسىگە كېلىپ كاللىسىنى غەم
باستى.

— مېنى ئەمدى يولۇاس يەپ كېتىدىغان بول-
دى، — دېدى ئۇ بىئارام بولۇپ، — ئەگەر ئۆلۈپ كېتىپ
قالسام بىزنىڭ كۆرۈشۈشمىز مۇشۇ بولۇپ قالىدىغان چې-
غى، مەندىن رازى بولۇڭ، دوختۇر، سىزنى رەنجىتىپ
قويغان يەرلىرىم بولسا كەچۈرۈڭ.

— ئەخمەق، مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتمەكچىمۇسەن، —
دېدى دوختۇر پىل زەردە قىلىپ، — هايات دېگەن شۇنچە
قەدىرسىزمۇ.

— بىراق، مەن ۋەدەمدىن يانالمايمەن، دوختۇر، ۋەدە-
سىدە تۇرماسلىقنى نومۇس دەپ بىلىمەن، شۇڭا، ئۇ «هايۋا-
نات پادىشاهى» غا يەم بولۇپ كەتسەم دوستلىرىمۇ مەندىن
ئاغرىنمايدۇ. بۇ قورقۇنچاقلىق قىلىپ ئۆلۈمدىن قاچقاندىن
ئەلا ئەمەسمۇ.

— گېپىڭ توغرا، تاغىل ئاسلان، سەندە مۇشۇنداق
جاسارەت بولغاچقا، هەممەيلەن سېنى ياخشى كۆرىدۇ، ياقتۇ-
رىدۇ. بىز ئوبدان ئويلانساق، بۇنىڭغا چارە تاپالايمىز.
دوختۇر پىل ئاخىر چارە تاپتى. ئۇ تاغىل ئاسلاننىڭ
قۇلىقىغا پىچىرلاپ كۆڭلىگە پۈككەننى ئېيتتى ۋە:

— مۇشۇنداق قىلساڭ سەنمۇ ۋەدەڭدە تۇرغان، ئۆلۈمدىن قورقمىغان بولساڭ، يولۇاسمۇ سېنى يېيىشنى خىيال قىلغا كەلتۈرۈشتىنمۇ قورقىدىغان بولىدۇ.

— رەھمەت، دوختۇر، سىز مېنىڭ شەپقەتچىم، — دېدى دوختۇر پىلنىڭ تاپقان چارە ـ ئامالىدىن ئاڭلاپ خۇشال بولغان تاغىل ئاسلان.

دوختۇر پىل تاغىل ئاسلان كۆرسەتمە بەرگەن يول بىلەن مېڭىپ، تاغىل ئاسلانىنىڭ گۈۋاھچىلارنى تېپىپ كەلگىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان يولۇاسنىڭ يېنىغا كەلدى.

— قاياقتىن كېلىۋاتىسىز، پىل ئاكا؟ — دەپ سورىدى يولۇاس ئەدەب بىلەن.

— قىسقۇچپاقىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ قايتىشىم، — دېدى پىل جاۋاب بېرىپ، — بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟

— تۇرقى ماڭا ئوخشايدىغان، ئەمما جۇغى بەك كىچىك بىر شۇمتەك بىلەن بەسلەشمەكچىدۇق، ئۇ بىرنەچچە گۈۋاھچى تاپقىلى كەتكەنىدى. شۇنى ساقلاپ تۇرۇۋاتىمەن.

— ھە، تاغىل ئاسلان پالۋاننى دەمسىز، ئەپسۇس، سىلەر بۇگۈن بەسلىشەلمەيدىغان بولدۇڭلار.

— نېمىشقا، ئۇ ۋەدىسىدىن يېنىۋالماقچىمىكەن، — دېدى يولۇاس.

— يوقسۇ، ئۇ ھەرگىز ۋەدىسىدە تۇرمايدىغانلاردىن ئەمەس، ئاڭلىدىڭىزمىكىن، يەر تەۋرەپ ئاۋۇ تەرەپتىكى بىر تاغنىڭ چوققىسى قاپ بىلىدىن ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ، تاغ ئېتىكىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان بىر چوڭ دەريانى توسۇۋالغانىكەن، — دېدى دوختۇر پىل ئورمانىنىڭ بىر چېتىنى كۆر-

ستىپ، — نەتىجىدە باش تەرىپىدە تاشقىن پەيدا بولۇپتۇ. ئاياغ تەرىپىدە ئاشۇ دەريانىڭ تايىنىپ ياشايدىغان نۇرغۇن ھايۋانلار قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدە قاپتۇ. شۇڭا ئۇلار تاغ ئاسلان پالۋاندىن يارەمسۇراپ جىددىي ئەلچى ئەۋەتىپتىكەن، ئۇ دەريا سۈيىنى توسۇۋالغان چوققىنى جايىغا ئېلىپ قويۇپ، ئۇلارنى ئاپەتتىن خالاس قىلغىلى كېتىپ قالدى.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يولۋاسنى قورقۇنچ باستى: «ياپىر، نېمىدېگەن كۈچلۈك - ھە، مەن ئۇنىڭغا ئوخشاش يوغان بىر دەريا قىنىنى ئېتىۋالغان تاغ چوققىسىنى كۆتۈرۈپ جايىغا ئېلىپ قويالايدىغان پالۋاننىڭ بارلىقىنى ئاڭلىمىغانىكەنمەن، مەن بىر ئامال قىلىپ ئاستا كېتىۋالاي» دەپ ئويلىدى.

— مېنىڭمۇ بېجىرىدىغان مۇھىم ئىشىم بار ئىدى. مەن شۇنى قىلىۋالسام تاغىل ئاسلان پالۋانغا مەندىن سالام ئېيتىپ قويۇڭ، كېيىنچە كۆرۈشەرمىز، — دېدى - دە غىپپىدە تىكىۋەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن يولۋاس تاغىل ئاسلان بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىش ئېھتىمال بولغان جايلارغا ھەرگىز قەدەم باسمايدىغان بولدى. تاغىل ئاسلانمۇ دوختۇر پىلنىڭ ياردىمىدە «ھايۋانات پادىشاھى»نى مەغلۇپ قىلغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ كەتتى، ئەمما دوستلىرىغا بۇ ھەقتە ھېچقانداق تىنمىدى.

قوزىچاقنىڭ يېڭى دوستى

مۇلايىم قوزىچاق تېرىغان كۆكتاتلار بەك ئوخشىغاندى. دوستلىرى ئۇ ئەۋەتكەن كۆكتاتلارنى تاپشۇرۇۋېلىپ

ئىنتايىن خۇرسەن بولدى ۋە مۇلايىم قوزىچاققا رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى.

— سېنىڭ كارامەت ئېپىڭ بار ئىكەن، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— مەن بۇنداق يوغان يېسۇبلەكنى يەپ باقمىغان، — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— ھەم چوڭ، ھەم يۇمىلاق پەمدۇرلار نېمىدېگەن مەززىلىك، — دېدى كەپسىز مايمۇنجان.

— سەن ئۆستۇرگەن پۇرچاقلار ھەقىقەتەن توق دان تۇتۇپتۇ، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

مۇلايىم قوزىچاق دوستلىرىنىڭ سەممىي ماختاشلىرىدىن سۆيۈندى.

— بىراق، — دېدى شوخ ئوغلاقجان، — مەن تېرىغان يېسۇبلەكلەر يۇمشاپ سېسىپ زىيانغا ئۇچرىدى.

— پەمدۇرلىرىم يېشىل قۇرتنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغاچقا، ئوبدان ھوسۇل ئالالمىدىم، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— مېنىڭ پۇرچاقلىرىمنى، ئارپىلىرىمنى ئايىنمىدى، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

— قوزىچاقنى كۆكتاتلارغا سېھىر ئىشلەتتىمكىن، دەپ قارايمەن، — دەپ چاقچاق قىلدى قارا كۆز بۇغىچاق.

— يوقسۇ، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق جىددىي قىلىپ، — مەن پەقەت جانلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېكولوگىيىلىك تەسىردىن پايدىلاندىم.

— ئېكولوگىيىلىك تەسىر دېگەن نېمە؟ — دەپ سورىدى كەپسىز مايمۇنچاق چۈشەنمەي.

— تەبىئەت دۇنياسىدا جانلىقلار بىلەن غەيرىي جانلىقلارنىڭ ھەممىسى مۇستەقىل بولمايدۇ، ئۇلار ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بىر - بىرىنى چەكلەپ، ئۇلار ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىش ئارقىلىق نىسپىي مۇقىم ھالەتنى ساقلايدۇ. بۇنى پەندە ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق دەپ ئاتايدۇ.

— نېمىدېگەن مۇرەككەپ، — دەۋەتتى كاللىسى ئېلىشىپ كەتكەن ئۇزۇن تۆكلۈك كۇچۇك ئىختىيارسىز.

— قانداقمۇ مۇرەككەپ بولسۇن، — مۇلايىم قوزىچاق ئۇنىڭغا ئەيىبلەش نەزىرىدە قاراپ، — سېنىڭ ئارپا بىلەن پۇرچاقنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىپ ھوسۇل ئالالماسلىقىڭدىكى سەۋەب شۇكى، ئارپا يىلتىزى ئاجرىتىپ چىقارغان سۇيۇقلۇق پۇرچاقنىڭ ئۆسۈشىنى چەكلىگەنلىكىدىن بولغان. قارا بۇغداي بىلەن بۇغداي ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلسا، قارا بۇغداينىڭ يىلتىزى ئاجرىتىپ چىقارغان ماددا ياۋا ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈشىنى چەكلەپ بۇغداينىڭ ئۆسۈشىگە ياردەم بېرىدۇ. يېسۈبلەك بىلەن قوناقنى تېرىغاندا، قوناق يەرگە سايە چۈشۈرۈپ يەرنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى تۆۋەنلىتىپ نىسپىي تېمپېراتۇرىنى ئاشۇرىدۇ، بۇ يېسۈبلەكنى يۇمشاپ كېتىش كېسىلىدىن ساقلايدۇ. قوناق يېسۈبلەككە سايە چۈشۈرۈپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ كېچە - كۈندۈزدىكى تېمپېراتۇرىسىنىڭ پەرقىنى ئازايتىدۇ. نەتىجىدە يېسۈبلەكنىڭ چىرىش كېسىلىكىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

— بۇ قائىدىنى چۈشىنىۋالماق بەك تەسمۇ ئەمەس، — تاغىل ئاسلان ھاياجانلاندى، — كۆكتات يېشىل قۇرتى پەمىدۇرنىڭ پۇرىقىدىن قورقىدۇ، شۇڭا باشقا كۆكتات تېرىغاندا پەمىدۇر ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلسا، كۆكتات

يېشىل قوۇرتىنىڭ زىيىنىنى ئازايتقىلى بولىدۇ. كۆك كاۋىدىنىڭ زىياندىاش قوۇرتى قىچىدىن چىققان پۇراقتىن ئىنتايىن قورقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆك كاۋىنى قىچا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش ئىنتايىن پايدىلىق. زىغىرنى سامساق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ تېرىسا كۆك پىتتىن ساقلانغىلى بولىدۇ. بۇغداي بىلەن كېۋەزنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىسا، بۇغداي ئېتىزىدىكى يوپۇرماق پىتى يەيدىغان ھاشاراتلار كېۋەزنىڭ كۆك پىتىنى يوقىتىپ بېرىدۇ.

— جانلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىش تۈرمۇشتا ئىنتايىن پايدىلىق ئىكەن، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق.

— دۇرۇس، — دەپ تەستىقلىدى مۇلايىم قوزىچاق، — جانلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى بۇ خىل مۇرەككەپ مۇناسىۋەتكە دىققەت قىلىش ئارقىلىق تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش، تەبىئەتتىن پايدىلىنىش پائالىيىتى جەريانىدا، تەبىئەت قانۇنىيىتى بويىچە ئىش كۆرۈپ، تەۋەككۈلچىلىك قىلىشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

— مېنىڭ كاللامدا ئايدىڭ بولمىغان يەنە بىر مەسىلە بار، — دېدى تاغىل ئاسلان كۆڭلىدىكى گۇمانىنى ئېيتىپ، — كۆكتات تېرىغان شۇنچىۋالا جىق يەرنى ئۆزۈڭ يالغۇز قانداقمۇ ئاغدۇرۇپ، يۇمشىتىپ، ئوغۇتلاپ بولغانسەن؟

— بۇ سوئالىڭ بەك ئورۇنلۇق بولدى، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

— ھېچقايسىمىزنى ياردەمگىمۇ چاقىرماپسەن، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق.

— سىلەرنى ئەجەبلەندۇرگۈدەك ئىش يوق، — مۇلايىم قوزىچاق ئۇلارنى تېخىمۇ قىزىقتۇرۇپ كۆزلىرىنى قىسىپ قويدى، — ماڭا بىر دوستۇم يارەملەشتى.

مۇلايىم قوزىچاقنىڭ دوستلىرى بىر - بىرىگە قاراشتى ھەم ئۆزلىرى ئەمەسلىكىنى بىلدۇرۇپ باشلىرىنى چايقاشتى.

— ساڭا يارەملەشكەن دوستۇڭ، قارىغاندا، ئارىمىزدا يوق ئوخشايدۇ، — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— شۇنداق، ئۇنى يوشۇرۇپ نېمە قىلىسەن، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك.

— مېنىڭ ئۇ يېڭى دوستۇم سازاڭ، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— نېمە؟ سازاڭ، — دېدى تاغىل ئاسلان ھەيرانلىق بىلەن.

— سازاڭ دېگەن مىلىقلاپ تۇرىدىغان كىچىككىنە ئەر-سىغۇ، — كەپسىز مايمۇنچاق كۆزگە ئىلمىغاندەك ئاغزىنى پۇرۇشتۇردى.

— ئەمما ئۇنى بوش چاغلاشقا بولمايدۇ، — دېدى ئۇلارغا تۇيدۇرماي كىرىۋالغان دوختۇر پىل، — سازاڭ بوغۇملۇق ھايۋان، ئۇنىڭ باش قىسمى ئۇچكىگە ئوخشايدۇ. ئېغىز ئالدى مۇسكۇلى تەرەققىي قىلغان. سوزۇلۇپ - يىغىلىش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك بولغاچقا، ھەرقانچە قاتتىق تۇپراق بولسىمۇ تېشىپ كىرەلەيدۇ.

دوختۇر پىل ئۆزىگە ھۆرمەت بىلدۇرۇپ ئورنىدىن تۇ-رۇۋاتقان كۆچىلىكنى قوزغالماسلىققا ئىشارەت قىلىپ، سۆ-زىنى داۋام قىلدى:

— سازاڭ تۇپراق ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇ چىرىندى تۇپراق

ۋە ئوت - چۆپلەرنى يەيدۇ. سازاڭ ھەزىم قىلىش سۈيۈقلۇقى ئارقىلىق يېگەن نەرسىسىنى ھەزىم قىلغاندىن كېيىن كېرەكسىزلىرىنى تەرەت ئارقىلىق ئۇدۇللۇق سىرتقا چىقىرىۋېتىدۇ. سىرتقا چىقىرىۋېتىلگەن بۇ تەرەتلەرنىڭ تەركىبىدە مول ئازوت، فوسفور، كالىي ماددىلىرى بار. سازاڭنىڭ ھەزىم قىلىش يوللىرىدىن يەنە بىر خىل خىمىيىلىك ماددىلار ئاجرىلىپ چىقىپ، كىسلاتالىقى ۋە شورلۇقى يۇقىرى بولغان تۇپراقنى ئوتتۇراھال مۇنبەت تۇپراققا ئۆزگەرتەلەيدۇ.

— سازاڭنىڭ تېنى كىچىك بولسىمۇ، لېكىن ئىشتىھاسى بەك چوڭ. ئۇنىڭ كۈنلۈك ئوزۇقلۇق مىقدارى ئۆزىنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى بىلەن تەڭ دېگۈدەك كېلىدۇ. بەزىلەر، تۇپراق ئاستىدا ئەللىك مىڭ دانە سازاڭ بولسا، يىلىغا ئون سەككىز تونىنا تەرەتنى سىرتقا چىقىرىدىغانلىقىنى ھېسابلاپ چىققان. ئۇنىڭ تەرىتىنىڭ ئوغۇتلۇق ئۈنۈمى ھايۋان تېزىكىگە قارىغاندا يۇقىرى بولىدۇ.

— ياراەببىم، ئۇ نېمىدېگەن يامان، — تاغىل ئاسلان پېشانىسىگە ئۇردى.

— سازاڭنىڭ يەنە ئەخلەت، قەغەز، شىلىم ۋە داشقال قاتارلىق سانائەتنىڭ كېرەكسىز نەرسىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ، مۇھىت بۇلغىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قابىلىيىتى بار. مەسىلەن، بىر مىليون دانە سازاڭ يىگىرمە نەچچە كۈن ئىچىدە يەتتە يېرىم تونىنا ئەخلەتنى بىر تەرەپ قىلغان. يۈز مىليون دانە سازاڭ كۈنىگە قىرىق تونىنا كېرەكسىز قەغەز، شىلىم، داشقال ۋە كېرەكسىز سۈلارنى بىر تەرەپ قىلغان.

— سازاڭنىڭ دورىلىق قىممىتىمۇ ناھايىتى يۇقىرى، — دېدى دوختۇر پىل يەنە تولۇقلاپ، — ئۇ قىزىتمىنى

قايتۇرۇش، دەم سەكشىنى توختىتىش، پەيلەرنى بوشىتىپ قاننى جانلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

— قوزىچاق، سېنىڭ كۆكتاتلىقىڭنىڭ كۆلىمىڭ ئانچە كىچىك ئەمەسكەن، بۇنىڭغا خېلى كۆپ سازاڭ كېتىدۇ. بۇ مەسىلىنى قانداق ھەل قىلىسىڭ؟ — دەپ سورىدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇك.

— مەن سازاڭنىڭ قايتا كۆكلەش ماھارىتىدىن پايدىلانىدىم، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق، — قىزىقارلىقى شۇكى، ئەگەر سازاڭنىڭ باش قىسمى ئۇزۇۋېتىلسە، ئۇنىڭغا قايتىدىن بىر باش ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئون بەشىنچى بوغۇمىنىڭ تۆۋىنىدىن ئۇزۇۋېتىلسە، ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئۆسۈپ چىقىشى ئاسانغا چۈشمەيدۇ، چۈنكى، ئۇنىڭ ئارقا يېرىم تەرىپىنىڭ كۆكلەش ئىقتىدارى ئاجىزراق، قۇيرۇقى ئۇزۇۋېتىلسە، ئوخشاشلا بىر قۇيرۇق ئۆسۈپ چىقالايدۇ. ئىككى تال سازاڭنىڭ قۇيرۇق قىسمىنى «ئۇلاپ» قويسا، بېشى يوق غەلىتە بىر سازاڭ پەيدا بولىدۇ، بىراق، ئۇ بىرنەرسە يېيىشكە ئامالسىز قېلىپ ناھايىتى تېزلا ئۆلىدۇ.

— سەن سازاڭ مۇتەخەسسىسى بولۇپ كېتىپسەنغۇ، — سىرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇدى.

— سېنىڭ ئاشۇ يېڭى دوستۇڭنى، ياق، ھەممىزنىڭ ياخشى دوستىمىزنى بەكمۇ كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— ئالدىرىماڭلار، ھازىر تاماق يەيلى، چۈنكى چۈشلۇك تاماق ۋاقتىمۇ بولۇپ قاپتۇ، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق، — تاماقتىن كېيىن كۆرسەڭلەرمۇ كېچىكمەيسىلەر.

ئۇلار تاماققا ئولتۇردى. ھەممەيلەن ئۆزى ياخشى كۆرەدىغان يېمەكلىكلەرنى تاللاپ ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە كىرىشتى.

قەھرىمان قارا چۈمۈلە

تۆكلۈك قۇرت دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل پارازىت ھاشاراتلار بار ئىدى. ئۇ ئىنتايىن ھۇرۇن بولغاچقا، كۈن كەچۈرمىكى ناھايىتى تەس ئىدى.

— تۆكلۈك قۇرت، قەيەرگە ماڭدىڭ؟ — دەپ سورىدى بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن مۇخ ئەپەندى.

— قورساق ئاچلىقىغا چىدىمايلا يېمەكلىك ئىزدەپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى تۆكلۈك قۇرت ئەسىنگىنىچە. ئۇنىڭ ئۈيقۇسى ھېلىمۇ ئېچىلمىغانىدى.

— ياخشى ھەمراھىدىن بىرنى تاپسام ئىشىم ئوڭۇشلۇق بولۇشى مۇمكىن، — دېدى مۇخ ئەپەندى يول كۆرسىتىپ، — ماڭا زەن سېلىپ قاراپ باق، مۇخ دېگەن تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈك. ئۇنىڭ تۇرلىرى يىگىرمە ئالتە مىڭ خىلدىن كۆپرەك، بىراق ھەربىر تۇرلۇك مۇخ بولسا زەمبۇرۇغ ۋە لەش دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى تۇرلۇك ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆزئارا بىرلەشكەن گەۋدىسىدىن ئىبارەت. بۇ — ئۆسۈملۈكلەر دۇنياسىدىكى ئاجايىپ بىر تۇرلۇك قۇرۇلما بولۇپ، لەشنىڭ يېشىل رەڭلىك كىلىتكىلىرى زەمبۇرۇغنىڭ باكتېرىيە تالچىلىرى بىلەن ئۆزئارا بىرلىشىپ بىر - بىرىگە تايىنىپ ياشايدۇ. لەشنىڭ يېشىل كىلىتكىلىرى فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق ئوزۇقلۇق ئىشلەپ چىقىرىپ زەم-

بۇرۇغنىڭ ئېھتىياجىنى قامدايدۇ. زەمبۇرۇغ — سۇ ۋە مىنېرال تۇزلارنى قوبۇل قىلىپ لەشنى ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق ئۇستىلىق بىلەن بىرلىشىشى، ئۆزلىرىنى تېخىمۇ كۆپ ياشاش پۇرسىتىگە ئىگە قىلغان.

— بۇمۇ بولىدىغان ئامالكەن، — دېدى تۆكلۈك قۇرت بېشىنى گىلدىڭلىتىپ.

ئۇ ئۆزىگە ھەمراھ تېپىش ئۈچۈن ماڭدى.

— بىز بىرگە ياشىساق قانداق؟ — دەپ سورىدى ئۇ توپا كولاپ ئۇۋا ياساۋاتقان چاشقاندىن.

— ماڭا كاشىلا قىلما، — دېدى چاشقان ئاچچىقلىنىپ.

— بىز بىرگە ياشىساق قانداق؟ — دەپ يېلىندى تۆكلۈك قۇرت پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن كۆمۈتا، پاشا تۈتۈۋاتقان پاقىدىن.

— يوقال، ھارامخور ئەبلەخ، — دېدى پاقا غەزەپ بىلەن.

ئەگەر تۆكلۈك قۇرت تېز قاچمىغان بولسا، پاقا ئۇنى ئۇزۇن تىلىغا چاپلاشتۇرۇپ يۇتۇۋېتەتتى.

ئۇ شۇ تەرىقىدە بىرنەچچە يەرگە بېرىپ دەككىسىنى يەپ قايتتى. ئۇنىڭ قورساقلىرى كوركىراپ كەتتى. ئۇنىڭغا ياردەم قىلىدىغانلارنى تاپماق نېمىدېگەن مۇشكۇل — ھە!

ئۇ ئۇشتۇمتۇت «ۋايجان — ۋاييەي!» دەپ ۋايساۋاتقان ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى — دە، ئاۋاز چىققان يەرگە بېرىپ دەرەخ قوۋزىقى يېنىدا ياتقان ئاق چۈمۈلىنى كۆردى.

— ساڭا نېمە بولدى، ئاق چۈمۈلە؟ — دېدى تۆكلۈك قۇرت ئەجەبلىنىپ، — مېنى بەك قورقۇتىۋەتتىڭ.

— ئاچ كۆزلۈك قىلىپ ياغاچنى كۆپ يەپتىكەنمەن،

ئۇنى ھەزىم قىلالمايۋاتىمەن، — دېدى ئاق چۈمۈلە قورسىقىنى سىيلاپ، — ئەمدى ئۆلۈپ قالىدىغان ئوخشايمەن.

— جېنىڭدىن ئۈمىد ئۈزمە، مەن ساڭا يارىدەم قىلىشنى ئويلاۋاتىمەن، — دېدى تۆكلۈك قۇرت ئويلىنىپ.

— ئۇنداقتا چاققانراق بول، بەك قىينىلىپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى ئاق چۈمۈلە تېخىمۇ زارلىنىپ.

تۆكلۈك قۇرت ئاستا ئۆمىلەپ ئاق چۈمۈلىنىڭ ئاغزىدىن كىردى. ئاندىن مەخسۇس ياغاچ تالالىرىنى ھەزىم قىلىۋېتىلەيدىغان بىر خىل ھەزىم قىلىش فېرمېنتىنى ئاجرىتىپ چىقىرىپ، ئاق چۈمۈلە يېگەن ياغاچ تالالىرىنى ھەزىم قىلىۋەتتى، ئۆزىمۇ قورسىقىنى راسا تويدۇرۇۋالدى.

— ئوھ، رەھمەت ساڭا، ھازىر ئارام تېپىپ قالدىم، روھىي كەيپىياتىم ئىنتايىن ياخشى، — دېدى ئاق چۈمۈلە مىننەتدار بولۇپ، — ئەگەر رەنجىمىسەڭ، ئىلتىماسىم شۇكى، بىز بىر - بىرىمىزگە يۆلىنىپ ھايات كەچۈرسەك، سەن ماڭا ھەزىم قىلىشىپ بەرسەڭ، مەن سېنى ئالىي سۈپەتلىك ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلىسەم قانداق؟

— بۇ قوبۇل قىلىشقا ئەرزىيدىغان تەكلىپ بولدى، — دېدى تۆكلۈك قۇرت خۇشال بولۇپ، — مەنمۇ ئەلۋەتتە رەت قىلىشنى ئورۇنسىز دەپ قارايمەن.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار بىرگە ياشاشقا باشلىدى. ئاق چۈمۈلە ئۆيلەرگە، كۆڭرۈكلەرگە، ياغاچ ماتېرىياللارغا، تۆمۈرىولىنىڭ ياستۇق ياغاچلىرىغا، ئورمانلارغا ۋە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىگە زىيان يەتكۈزگۈچى چوڭ ئاپەتكە ئايلاندى. بىر قىسىم جايدىكى دېھقانلار ئۇنى «چىشى يوق يولۋاس» دەپ ئاتايدىغان بولدى. چۈنكى، ئۇ ناھايىتى كىچىك بولسىمۇ

قۇرۇلۇشلارغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشتىكى كۆچ - قۇۋۋەتنى يولۋاستىنمۇ ئېشىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ بۇنداق ۋەھشىيلەشىپ كېتىشىگە ئىچكى ئەزاسىدا ياشايدىغان تۆكلۈك قۇرتەك بىر ياخشى قولچۇمىقى بولغانلىقىدىن ئىدى.

بۇلارنىڭ ئەسكىلىكىگە چىداپ تۇرالمىغان ھايۋانلار ئۇنى يوقىتىش مەسلىھىتىنى قىلىشتى.

— ئۇلار بىرلىشۋالمىغان بولسا ئەنسىرەشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. بىرلىشىپ بىزگە ھەقىقەتەن كۆپ ئاۋارىچىلىك سالدى، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— ئەمما ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇكى، تەبىئەت دۇنياسىدا ئىككى خىل ئوخشاشمىغان ھايۋانات ياكى ئۆسۈملۈكنىڭ ئاق چۈمۈلە بىلەن تۆكلۈك قۇرتقا ئوخشاش ئۆزئارا يارەملىشىپ تۇرمۇش كەچۈرۈشنى قالتىس ئىش دېيىشكە بولىدىكەن، — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— مەن قارا چۈمۈلىنىڭ ئاق چۈمۈلە بىلەن ھەرگىز چىقىشالمايدىغانلىقىنى گېزىتتىن كۆرگەنىدىم، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق، — بىز قارا چۈمۈلىگە خەت يېزىپ، بۇ يەرگە كېلىپ ئاق چۈمۈلە دېگەن كاساپەتنى يوقىتىپ بېرىشنى ئۆتۈنەيلى.

ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ئاڭلاپ قارا چۈمۈلىمۇ ھايال قالماي يېتىپ كەلدى.

كۆپچىلىك ئۇنى قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالدى ھەم ئاق چۈمۈلىنىڭ ئەسكىلىكلىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. كۆپچىلىكنىڭ ئاق چۈمۈلە ئۈستىدىن قىلغان شىكايەتلىرى قارا چۈمۈلىنىڭ ئاق چۈمۈلىگە بولغان غەزىپىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى.

. — سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، مەن بۇ ئەبلەخنى چوقۇم يوقىتىمەن، — دېدى قارا چۈمۈلە، — چۈنكى ئۇنىڭ جىنايەتى چېكىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ.

قارا چۈمۈلە «ئارام ئېلىۋېلىڭ» دېگەنگە ئۇنىماي ئاق چۈمۈلىنى ئىزدەپ ماڭدى.

دەرۋەقە، قارا چۈمۈلە بىلەن ئاق چۈمۈلە بىر - بىرىگە قارشى رەقىبلەردىن بولغاچقا، ئۇلار ئۇچراشقان زامات جەڭ-گە چۈشۈپ كەتتى. نەتىجىدە ئاق چۈمۈلە مەغلۇپ بولدى. ئۇ قارا چۈمۈلىنىڭ قوغلاپ زەربە بېرىشىدىن قورقۇپ ئەس-لىدىكى ئۆيىنىمۇ تاشلاپ يىراقلارغا قېچىپ كەتتى.

تاغىل ئاسلانىڭ تەشەببۇس قىلىشى بىلەن جەڭ غەلە-بىسىنى تەبرىكلەپ يىغىن ئېچىلدى. كۆپچىلىك قىزغىن تەنتەنە قىلىشىپ بۇ تۆھپىكار قەھرىمانغا شەرەپ ئوردىنى تەقدىم قىلدى. تالانتلىق ناخشىچى بولبۇلجان ئۇنى كۈيلەپ ناخشا ئېيتتى. كېپىنەك قىزلار ئەڭ چىرايلىق گۈللەردىن تىزىلغان چەمبىرەكنى بويىنىغا ئېسىپ قويدى.

قارا چۈمۈلە قاچقۇن جىنايەتچىنىڭ قايتىپ كېلىپ يەنە پاراكەندىچىلىكىدىن مۇداپىئە كۆرۈش ۋەزىپىسىنى قوبۇل قىلىپ شۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالدى.

ياردەمگە موھتاج بولغان قىسقۇچپاقا

«تاك، تاك، تاك...»

تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان تاغىل ئاسلان ئىشىك چېكىلىشى بىلەن ئويغىنىپ كەتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كېچىلىك

خالتىنىڭ ئۇستىگىلا كاستۇمنى يېپىنچىلاپ بېرىپ ئۇشكىنى ئاچتى. ئىشىك ئالدىدا قىسقۇچپاقا تۇراتتى.

— ساڭا نېمە بولدى، نېمىشقا يېرىم كېچىدە ئىشكىنى ئۇرۇپ ئۇيقۇمنى بۇزىسەن؟ — دېدى تاغىل ئاسلان ئاچچىق بىلەن.

— كەچۈرگىن، مەن يارەمگە موھتاج بولۇپ قالدىم، شۇڭا، — دېدى قىسقۇچپاقا خىجىل بولۇپ، تاغىل ئاسلان ئۇنىڭ ئەنسىز تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى ئۆيگە باشلاپ، قەھۋە دەملەپ بەردى.

— رەھمەت، — دېدى قىسقۇچپاقا بىر دېمىدە بىر ئىستاكان قەھۋەنى ئىچىپ بولۇپ، ئۇنىڭ بىئارام بولۇپ تۇرغان كۆڭلى سەل ئوڭشالغاندى.

— ئۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان.

— يېقىندىن بېرى سەككىز ئايىغ ماڭا ئارام بەرمەيدىغان بولۇپ قالدى، — دېدى ئۇ قايغۇرۇپ، — ئاڭلىسام ئۇ باشقىلارغا: «قىسقۇچپاقىنىڭ گۆشى ماڭا بەكمۇ مەززىلىك تۇيۇلىدۇ، شۇڭا مەن قىسقۇچپاقا گۆشى يېيىشكە ئامراق، قاراپ تۇرۇڭلار، ھامان بىر كۈنى بۇ نەس باسقان قىسقۇچپاقىنى بىر ژاخلىق غىزايىمغا ئايلاندۇرۇپ قويىمەن» دەپ يۇرۇپتۇ. يەنە تېخى بۇنىڭلىق بىلەن قالماي ئۇچرىغانلا يەردە ماڭا ھۇجۇم قىلىدۇ. سەللا بىخەستەلىك قىلسام جېنىمدىن ئايرىلىپ قالىدىغان ئوخشايمەن.

— ھۇ، مۇتتەھەم، — دەپ ژارقىرىدى تاغىل ئاسلان مۇشتۇمى بىلەن ئۈستەلگە بىرنى ئۇرۇپ، قەھۋە چەينىكى بىلەن ئىستاكانلار جاراڭلاپ سەكرەپ كەتتى، — ياۋاشلارنى مۇشۇنداقمۇ بوزەك ئەتكەن بارمۇ، خەپ! ئەدىپىڭنى بىر

بېرىپ قويمىسام!

— ئۇنىڭمۇ ھېيلىسى تولا بىرنېمە، ئالدىراپ چېقىلـ ساڭ، ئۆزۈڭگە زىيان يېتىپ قېلىشى مۇمكىن، — دېدى قىسقۇچپاقا.

— ئۇنىڭ زوراۋانلىقىغا قانداقمۇ تاقەت قىلىپ تۇرغىلى بولسۇن.

— مېنى دەپ باشقىلار بىلەن ئاداۋەتلىشىپ قېلىشىڭنى خالىمايمەن.

— بۇنداق مۇشتۇمزورلار بىلەن ئۆلگىچە ئېلىشىشقا رازىمەن، — دېدى تاغىل ئاسلان. ئۇنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن دۇپدۇگىلەك بولۇپ كەتكەنىدى.

— سەۋرچان بولغىنىمىز تۈزۈكمىكىن، — دېدى قىسـ قۇچپاقا ئىككىلەنگەن ھالدا.

— ئۇنداقتا مېنى نېمە قىلىپ بېرىشكە ئىزدىدىڭ؟ — دېدى تاغىل ئاسلان ئۇنىڭغا دوق قىلىپ.

— ئۇ ھەر ۋاقىت تەھدىت سېلىپ تۇرغاچقا، خاتىرجەم ئارام ئېلىپ باقمىغىنىمغا خېلى بولدى... ، — قىسقۇچپاقا گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى.

— كۆڭلۈڭنى چۈشەندىم. ئۆيۈڭدە بىر كېچە ئۇخلىۋالـ غىلى كەلدىم، دېمەكچىمۇسەن، — دېدى تاغىل ئاسلان ئۇ-نىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ.

قىسقۇچپاقىنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتتى.

ئۇ شۇ كېچىسى تاغىل ئاسلانىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدى. ئۇ شۇنداق تاتلىق ئۇخلاپ كەتتىكى، ئەتىسى چۈش بولاي دېگەن مەھەلدە ئويغىنىپ، ئاندىن ناشتا قىلدى ۋە ئاللىقاچان تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈپ بولغان تاغىل ئاسلان بىلەن بىرگە

ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. تاغىل ئاسلان ئەپلىك بىر يەرگە يوشۇرۇندى. قىسقۇچپاقا چاندۇرماي ئۆزىنىڭ ئادەتتىكى تەرىكچىلىكىنى داۋاملاشتۇردى.

بىر چاغدا سەككىز ئاياغ يىلاندەك ئۇزۇن پۇتلىرىنى ئالدىرىماي ھەرىكەتلەندۇرۇپ، شەپە چىقارماستىن قىسقۇچپاقىغا يېقىنلاشتى ـ دە، ئۇنىڭغا ئېتىلدى. ئۇنىڭ كېلىشىنى كۆتۈپ تۇرغان تاغىل ئاسلان سەكرەپ چىقىپ، قولىدىكى ئۆتكۈر خەنجەرنى سەككىز ئاياغنىڭ يۇرىكىگە ئۇردى. بىر ئازدىن كېيىن جان تالاشقىنىچە تاغىل ئاسلاننى قاتمۇقات چىرمىۋالغان سەككىز ئاياغنىڭ پۇتلىرى بارا ـ بارا ھالسىزلاندى.

— زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىمىغانسەن، — دېدى قىسقۇچپاقا ئەنسىرەپ.

— ياق، بىر پۇتى گېلىمنى سىقىۋېلىپ ئازراق بىئارام قىلىۋەتتى، — دېدى تاغىل ئاسلان بوينىنى سىلاپ.

— دوختۇر چاقىرىپ كېلەيمۇ؟

— ھاجىتى يوق، — دېدى تاغىل ئاسلان قوللىرىنى ئارقىسىغا قايرىپ كۆكرەك كېرىش ھەرىكىتىنى ئىشلەپ، — مانا ساپساق تۇرمامدىمەن.

— كەچلىك تاماقنى بىزنىڭكىدە يېگىن، سەن ياخشى كۆرىدىغان تۇخۇم پوشكىلى بىلەن بېلىق قورۇمىسى پىشۇرۇپ بېرەي، — دېدى قىسقۇچپاقا.

— بولدى، رەھمەت، مەن ئۆيگە قايتاي، كەچتە قىلىدىغان يەنە باشقا ئىشلىرىم بار.

قىسقۇچپاقا بىلەن خوشلىشىپ چىققان تاغىل ئاسلان ھويلىدىن ئۆتۈپ بىر دوقمۇشتىن قايرىلىشىغا ئۇشتۇمتۇت

بىرنەرسە ئۇنىڭ گېلىنى كۆچلۈك سىقىۋالدى ـ دە، ھوشىدىن كەتتى.

ئۇ ئېسىگە كەلگەن چاغدا ئۆزىنى قىسقۇچپاقىنىڭ ئۆيىدىكى كارىۋاتتا كۆردى.

— سېنى ئۆزىتىپ قويۇپ قارىسام، سەككىز ئايىغ بايام يانغان يېرىدە يوق تۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈرىكىم بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بولۇپ، ئارقاڭدىن چىقسام، ئۇ سېنىڭ گېلىڭنى سىقىۋاپتۇ. سېنى قۇتۇلدۇرۇپ قېلىش ئۈچۈن ھېچنېمىگە قارىماي يۈگۈرۈپ بېرىپ، كۆچلۈك پەنجىلىرىم بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋالدىم. ئۇ يىقىلغاندىن كېيىن پۈتلىرى ئارىسىدىن سېنى ئاجرىتىۋالدىم، — دېدى قىسقۇچپاقا.

— مېنى قۇتۇلدۇرۇۋالغىنىڭغا رەھمەت، — دېدى تاغىل ئاسلان ئۇنىڭ ئۈچى ئۆتكۈر ۋە كۆچلۈك پەنجىلىرىنى تۇتۇپ.

— نەدىكىنسى، ساڭا مىڭ قېتىم رەھمەت ئېيتساممۇ ئازلىق قىلىدۇ. سەن ماڭا يۈرەكلىك بولۇشنى ئۆگەتتىڭ، — قىسقۇچپاقا شۇنداق دەپ تاغىل ئاسلاننى قۇچاقلىدى.

تاغىل ئاسلان بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن ياخشى بولۇپ قالدى ۋە قىسقۇچپاقا تەييارلىغان مەززىلىك كەچكى تاماققا داخىل بولدى.

— سېنى ئۆيۈڭگە ئاپىرىپ قويايى، — دېدى قىسقۇچپاقا.

— ھېلىمۇ سېنى كۆپ ئاۋارە قىلدىم، — دېدى تاغىل ئاسلان، — ئۆزۈم كېتىۋېرەي.

— هېچبولمىغاندا دوقمۇشقىچە بىرگە باراي.

ئىككى دوست چوڭ يولغا چىقىپ تار كوچا ئېغىزىغىچە كەلدى.

— ۋۇي، بۇ نېمە ئىش؟ — دېدى قىسقۇچپاقا ئەجەبلىنىپ، — سەككىزئاياغ مۇشۇ يەردە قالغان، ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ.

— يېڭىلىشىپ قالمىغانسەن، — دېدى تاغىل ئاسلانمۇ ھەيران بولۇپ.

— ھەرگىز يېڭىلىشمىدىم، ماۋۇ يەرگە قارا، — دېدى قىسقۇچپاقا قوللىرى بىلەن كۆرسىتىپ، — بۇ ئۇنىڭ ئاياغ ئىزى. ئۇ ئۆيى تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. قارىغاندا تېخى ئۆلمىگەن ئوخشايدۇ.

— سىلەر يولدا نېمىنى ئىزدەۋاتىسىلەر؟ — دېدى بىرى.

ئىككىيلەن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، ئۇ كەپسىز مايمۇنچاق ئىكەن.

— دوختۇر پىلنىڭ شاھەرلىك دوستلىرى كەپتىكەن، بىزنىمۇ مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ. سېنى تاپالماي يۈرسەم، ھەسەل ھەرىسى سېنىڭ قىسقۇچپاقا بىلەن بىرگە يۈرگەنلىكىڭنى ئېيتتى. شۇڭا دەرھال قىسقۇچپاقىنىڭ ئۆيىگە مېڭىشىمتى، — دېدى ئۇ.

— بىز دوختۇر پىلنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلەيلى، — دېدى تاغىل ئاسلان.

قىسقۇچپاقا ماقۇل بولدى. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ، سەككىزئاياغنىڭ ئىشىنى سۆزلەپ بەردى.

— سەككىزئاياغ ئاۋۇال يۈرىكىگە بىر پىچاق يېگەن،

كېيىن قىسقۇچپاقا ئەپچىللىك بىلەن يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋالـ
غان تۇرۇپ، يەنە ئۆلمىگەن بولسا، بۇ بەك غەلىتە ئەھۋالـ
كەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاقمۇ ھەيران بولۇپ.
دوختۇر پىلىنكا چوڭ چىراغلار ئاپئاق يورۇتۇۋەتكەن ئازادە مېھمانخانىسى مېھمانلار بىلەن لىققىدە توشقانىدى. ئۇلار كىرگەندە مېھمانلار ئىككى تەرەپكە سۇرۇلۇپ تەستە ئوچ كىشىلىك ئورۇن تەييارلاندى.
— سەككىز ئاياغلىق ئۆلمىگىنى خىيالىمدىن چىقمايۋاـ تىدۇ، — دېدى تاماق گىپلىدىن ئۆتمەيۋاتقان قىسقۇچپاقا پىچىرلاپ.
— مېنىڭمۇ شۇ، — دېدى تاغىل ئاسلان.
— گەپ قىلىشماڭلار، باشقىلار سىلەرگە قاراۋاتـ
دۇ، — دېدى ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان كەپسىز مايـ
مۇنچاق ئۇلارنى نوقۇپ.
— سىلەر ئوچۇڭلار نېمە دېيىشۋاتىسىلەر؟ — دەپ سورىدى يېڭىدىن كەلگەن مېھمانلارنىڭ روھىي ھالىتىنى كۆزىتىپ ئولتۇرغان دوختۇر پىل.
كەپسىز مايمۇنچاق ئۆزى ئاڭلىغان ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى. ھەممەيلەن ھەيران بولۇپ غۇلغۇلا قىلىشىپ كەتتى.
— سەككىز ئاياغلىق ئوچ يۈرىكى بار. باشقىلار بىلەن ئۇرۇشقاندا، قارشى تەرەپ ئۇنىڭ ئىككى يۈرىكىنى زەخمـ لەندۇرسىمۇ يەنە ياشاۋېرىدۇ، — دېدى دوختۇر پىل، — خاتىرجەم بولۇڭلار. ئۇ ئەمدى سىلەرگە چېقىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ.
سىر يېشىلگەندىن كېيىن قىسقۇچپاقىنىڭ ئىشتىھاسى قايتىدىن ئېچىلىپ، باشقىلار بىلەن پاراڭ قىلىشقىنىچە تاـ ماققا كىرىشىپ كەتتى.

مايمۇنچاقنىڭ «پەشكەللىك» كە يولۇقۇشى

مايمۇنچاق بۇگۈن ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەنلىكىنى توساتتىن ئېسىگە ئالدى. يىلدا بىر قېتىم كېلىدىغان تۇغۇلغان كۈنىنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزمىسە قانداق بولىدۇ؟ بۇنىڭغا ئەلۋەتتە دوستلىرىنى چاقىرىش كېرەك. دوستلىرىنى ئوبدانراق كۈتۈۋالمىسا بولمايدۇ.

ئۇ يانچۇقىنى ئاختۇرۇۋىدى، ئاران بىر تەڭگىلا چىقتى. بىر تەڭگىگە تۇزۇك بىرنەرسىلەر كەلمەيدىغان تۇرسا، ئۇنىڭ بېشى بەك قاتتى. راست، باشقىلاردىن يەنە بىرنەچچە تەڭگە ئۆتنە ئېلىپ ئىشلىتەيچۇ.

كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ كۆڭلى «ۋاللىدە» يورۇپ كەتتى. ئۇ بىر تەڭگىنى قولىغا ئالغىنىچە تاغىل ئاسلانىنىڭكىگە قاراپ ماڭدى. تۇغۇلغان كۈنىنى دوستلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈش نېمىدېگەن ياخشى - ھە! ئۇ شۇنداق خىيال بىلەن سەكرەپ - تاقلاپ كېتىۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت بىر تاشقا پۇتلاشتى - دە، يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ توپا بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى قېقىشتۇردى. «ئاپلا، قولدىكى تەڭگە نەگە چۈشۈپ كەتكەندۇ؟» كەپسىز مايمۇنچاق يىقىلغان يەرنى ئىزدىدى، بىراق تەڭگە كۆرۈنمەيتتى. ماۋۇ پېشكەللىكنى قارىمامدىغان، مايمۇنچاقنىڭ كەيپى ئۇچتى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟

— مايمۇنچاق، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

كەپسىز مايمۇنچاق چىغىر يولنىڭ قىرغىقىدىكى كۆل-چەكتىن چىقىۋاتقان پاقىنى كۆردى.

— مۇشۇ يەردە بىر تال تەڭگىنى چۈشۈرۈپ قويغانتىم. شۇنى ئىزدەپ تاپالماي تىت - تىت بولۇپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى ئۇ مەيۈسلۈك بىلەن.

— باشقىلارنى يارىمگە چاقىرساڭ قانداق؟ — دېدى پاقا يول كۆرسىتىپ.

— بۇ دېگىنىڭمۇ توغرا، مېنىڭچە، سەنلا يارىدىم بېرە-لەيسەن، سېنىڭ كۆزلىرىڭ ئۆتكۈر بولغاچقا، يېنىڭدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن ھەرقانداق ھاشاراتنى بوش قويۇۋەتمەيسەن.

— كەچۈرگىن، — دېدى پاقا بېشىنى چايقاپ، — ھاشارات تۈتۈش تىلىمىنىڭ تۈھپىسى، ئۇنىڭ كۆزۈم بىلەن مۇناسىۋىتى يوق.

— ھاشارات تۈتۈش قابىلىيىتىڭنى كۆزۈڭ بىلەن مۇنا-سىۋەتسىز دەۋاتامسەن، بۇ تازا بىر غەلىتە گەپ بولدى - دە، — كەپسىز مايمۇنچاق ئىشەنمىدى.

— مېنىڭ تىلىمىنىڭ تۈزۈلۈشى غەلىتە بولۇپ، تۈۋى تۈۋەنكى ئېڭەكنىڭ ئالدىنقى تەرىپىگە جايلاشقان، ئۇچى ئا-چىماق، ئۇششاق ھاشاراتلارنى كۆرگەندە، دەرھال تىلىمنى چىقىرىپ، ئاچىماق ئۇچىغا چاپلاشتۇرۇۋالىمەن. ئۇششاق ھاشاراتلار تىلىمنىڭ شىلىمشىق ئۇچىغا تېگىپلا قالسا قې-چىپ قۇتۇلالمايدۇ.

— ۋاھ، مۇنداق دېگىن، تىلىڭنىڭ تۈزۈلۈشىنى ھەر-گىز غەلىتە دېگىلى بولمايدىكەن. ئۇمۇ سېنىڭ ياشاش شارا-ئىتىڭغا ماسلاشقان، — كەپسىز مايمۇنچاق بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى، — پىنگۋىننىڭ تىلى ئۇستىدە نېمىشقا

«مىخ» قا ئوخشاش گۆش تىكەنلەر ئۆسكەندۇ دېسەم، بۇنىڭ-دىمۇ سەۋەب بار ئىكەن. ئۇلار جەنۇبىي قۇتۇپتا ياشىغاچقا، دېڭىزدىكى بېلىق، راك ۋە يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلارنى ئو-زۇق قىلىدۇ. ئۇششاق بېلىقلارنىڭ تېرىسى قاسىراقلىق ۋە شىلىمشىق بولغانلىقتىن ئىنتايىن سىلىق بولۇپ، ئاسانلىق-چە تۇنقىلى بولمايدۇ. بىراق پىنگىۋىننىڭ تىلىدا گۆشلۈك تىكەنلىرى بولغاچقا، ئۇلار بېلىقنىڭ بەدىنىگە سانجىلىپ، بېلىقنى چىڭ تۇتۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا بېلىقلار ئۇلارنىڭ ئاغزى-دىن چۈشۈپ كېتەلمەيدۇ.

— ئېيتقانلىرىڭ توغرا، تىلمۇ ھەرخىل ھايۋانلارنىڭ ياشاش ئالاھىدىلىكى ۋە ئوزۇقلىنىش ئېھتىياجىغا ماسلاشقان ھالدا تەرەققىي قىلىپ خىلمۇخىل شەكىلگە كىرگەن، — پاقا شۇنداق دەپلا جىمىپ كەتتى.

— ۋۇي، ساڭا نېمە بولدى؟ — كەپسىز مايمۇنچاق ئۇلۇغ - كىچىك تىنغان پاقىدىن سورىدى.

— مەن پەقەت ھەرىكەتلىنىپ تۇرغان جىسىملارنى سې-زىش ئىقتىدارىمغا تايىنىپ پەرق ئېتىش جەريانىنى تاماملا-مەن. مېنىڭ كۆزۈمدە بىر يۇرۇش يۇكسەك دەرىجىدە تەرەق-قىي قىلغان ھۈجەيرە بولۇپ، «ھاشاراتلارنى تەكشۈرۈش ئەسۋابى» دېگەن نامى بار. بىراق ئۇ ھۈجەيرىلەر ھەرىكەت قىلىۋاتقان جىسىملارغا نىسبەتەن سېزىش رولىنى ئويناىدۇ. شۇڭا بەزىدە ئۆلۈك ھاشاراتلار بىلەن تولغان ئېتىزلاردا تۇر-سامۇ بۇ ھاشاراتلارنى بايقىيالماي ئاچ قالىمەن.

— مەن بۇنى بىلمەيدىكەنمەن، — دېدى كەپسىز مايمۇن-چاق ھەم كۆڭلىدە پاقىغا ھېسداشلىق پەيدا بولدى. ئارقا-دىنلا ئۆزىنىڭ تاپالمايۋاتقان تەڭگىسىنى ئېسىگە كېلىپ،

بىئارام بولۇپ كەتتى.

— بىز نېمىشقا ھەسەل ھەرىسىدىن ياردەم سورىماي-مىز، — دېدى پاقا، — ئۇنى ئىنسانلارمۇ كۆرەلمەيدىغان ئۇلترا بىنەپشە نۇرنىمۇ كۆرەلەيدۇ دەپ ئاڭلىغانمەن.

— بۇمۇ بولىدىغان چارىكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇڭ-چاق خۇشال بولۇپ.

ئۇلار ھەسەل ھەرىسىنى ئاسانلا تاپتى. ھەسەل ھەرىسى ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ياردەم بېرەلمەيدىغانلىقىدىن قاتتىق ئەپسۇسلىنىدىغانلىقىنى بىل-دۇردى.

— نېمىشقا؟ — دەپ سورىدى پاقا ئىنتايىن ھەيران بولۇپ.

— سىز ھەتتا ئىنسانلار كۆرەلمەيدىغان ئۇلترا بىنەپشە نۇرنىمۇ كۆرەلەيدىكەنسىزغۇ، — كەپسىز مايمۇنچاق ئالدىراپ سۆز قاتتى.

— سىزنىڭ ئىككى دانە مۇرەككەپ كۆزىڭىز ۋە ئۇچ دانە ئاددىي كۆزىڭىز بار. ئىنسانلار سىزنىڭ كۆزىڭىزگە تەقلىد قىلىپ ئايروپىلاندا ئىشلىتىدىغان سۈرئەت ئۆلچەش ئەسۋابىنى ياساپ چىقىپتىكەن، — دېدى پاقا تاقەتسىزلەنگەن ھالدا.

— مېنى ئاۋارىچىلىكتىن قېچىپ ياردەم بېرىشكە ماقۇل بولمايۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ قالدىڭلار ھەرقاچان. بۇ سىلەر-نىڭ مېنىڭ كۆزۈم ھەققىدىكى تونۇشۇڭلارنىڭ چوڭقۇر بول-مىغانلىقىدىن بولغان، — ھەسەل ھەرىسى ئەستايىدىل چۈ-شەندۈرۈشكە باشلىدى، — مېنىڭ «مۇرەككەپ كۆزۈم» ئون بەش مىڭ كىچىك كۆزدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇ كۆر-

گەن نەرسىنى ئايرىم - ئايرىم كىچىك چېكىتتىن تەركىب تاپقان نەقىشكە ئاجرىتىدۇ. مۇشۇنداق كۆرۈش سېزىمىم بولغانلىقتىن، قۇياش ماڭا يەككە چېكىت بولۇپ كۆرۈنىدۇ، يەنى بىر خىل ئۆزگەرمەس توغرىلاش نۇقتىسى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. مېنىڭ كۆزۈم ئۇچۇپ ئۆتكەن يولنىڭ قۇياش بىلەن ھاسىل قىلغان بۇلۇڭىنى ئۆزلۇكسىز ئۆلچىيەلەيدۇ. شۇڭا مېنىڭ كۆزۈمنى ناھايىتى ياخشى يول باشلاش ئەسۋابى دېيىشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت، كۆزۈم ئۇچۇش سۈرئىتىنىمۇ ئۆلچەپ چىقالايدۇ. ئىنسانلار كۆزۈمنىڭ مۇشۇ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئايروپىلاندا ئىشلىتىدىغان سۈرئەت ئۆلچەش ئەسۋابىنى لايىھىلىگەن.

— سەندىن خاپا بولۇشۇمنىڭ ئورنى يوق ئىكەن، — پاقا تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى.

ئۇچەيلەن چوڭقۇر سۈكۈتكە چۆمدى.

— ھايۋانلارنىڭ ئىچىدىكى «ئۆتكۈر كۆز» بۈركۈت ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، مىڭ مېتىر ئېگىزلىكتە پەرۋاز قىلغاندا مۇ يەر ئۈستىدىكى كىچىك ھايۋانلارنىڭ قىلىۋاتقان ھەرىكىتىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ، — دېدى بىر ھازادىن كېيىن ھەسەل ھەرىسى، — ئۇ چۇقۇم بىزدىن ياردەمنى ئايىمايدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق بىلەن پاقىنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى.

— بىراق، ئۇنى نەدىن تاپقۇلۇق، — كەپسىز مايمۇنچاق ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈنگە قاراپ قويدى. ئورمانلىقمۇ بارغانسېرى قاراڭغۇلىشىۋاتاتتى.

— بۇنىڭدىن غەم قىلماڭلار، مەن ئۇنىڭ تاغ چوققىسىدىكى ئۆيىنى كۆرگەن، ئۇ بۇ چاغدا ئۆيىدە بالىلىرى بىلەن

جەم بولۇپ ئولتۇرىدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق ئۆزىنىڭ پالاكەتلىك قىلىپ تەڭگىنى يوقىتىپ قويغىنىغا، ئاق كۆڭۈل پاقىنى، ئىشچان ھەسەل ھەرىسىنى بىرمۇنچە ئاۋارە قىلغىنىغا ئۆكۈندى: «تۇغۇلغان كۈنۈم تازا بىر نەس باسقان كۈنگە توغرا كېلىپ قالغىنىغا قارىمامدىغان، دوستلىرىمنى كۈتۈۋېلىشقا ئىشلىتىدىغان پۇلۇممۇ يوق جۇمۇ» دېگەن خىياللار كاللىسىغا كېلىۋېلىپ ئىنتايىن ئازابلىنىپ كەتتى.

شۇ ئاردا بۇركۇت يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ نەچچە ئون قەۋەت بىنانىڭ ئېگىزلىكىدە تۇرۇۋاتقان چاغدىلا ھېلىقى تەڭگىنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى ھېچكىم ئويلىمىغانىدى. ئەسلىدە بۇركۇتنىڭ كۆرۈش پەردىسىنىڭ ھەربىر كۋادرات مىللىمېتىرىدا بىر مىليون دانە كۆرۈش ھۈجەيرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئىنسانلارنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن سەككىز ھەسسە ئۈتكۈر ئىكەن. ئۇ مۇشۇ ئىقتىدارىغا تايىنىپ كەڭ دالىلاردا ئوزۇق ئوۋلايدىكەن.

كەپسىز مايمۇنچاق «ئۈتكۈر كۆز» بۇركۇت ئەپەندىگە كۆپ رەھمەت ئېيتتى. ئاق كۆڭۈل پاقا ۋە ئىشچان ھەسەل ھەرىسىدىنمۇ چەكسىز مىننەتدار بولدى. بىراق، بىر قاداق ھەسەل چىقىرىش ئۈچۈن ئىككى يۈز مىليون تال گۈلدىن گۈل شىرنىسى يىغىدىغان ئىشچان ھەسەل ھەرىسى بولسا، بۇركۇتكە ئەھۋالنى ئېيتىپ قويۇپلا ئۈيىگە ئالدىراش كېتىپ قالغاچقا مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلالمىدى. بۇركۇتمۇ ئۇنىڭ ئۈيىگە تەكلىپ قىلىپ چىڭ تۇتقىنىغا ئۇنىماي خوش دەپ ماڭدى.

— قىينىچىلىققا ئۇچرىغاندا باشقىلارنىڭ ياردىمىگە ئې-

رىشسىمۇ ئىنتايىن بەختلىك ئىشكەن، — دېدى كەپسىز مايـ
مۇنچاق خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلىغاندەك.
— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دەپ تەستىقلىدى پاقىمۇ.

تاغىل ئاسلان ساقچى بولدى

ئېلان

رايونىمىز ئاھالىسىنىڭ ئامانلىقىنى تېخىمۇ كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئىدارىمىز بىر نەپەر ئادەمنى ساقچىلىققا قوبۇل قىلماقچى. بۇ كەسىپنى ياخشى كۆرىدىغانلار بولسا ئىمتىهان بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز ۋە تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ ئىمتىهاندىن ئۆتۈپ كېتىشىنى تىلەيمىز.

تىزىملاش ئورنى: x ئورمان رايونى ساقچى ئىدارىسى
ئىمتىهان ۋاقتى: x ئاينىڭ x كۈنىدىن x كۈنگىچە.

«ساقچىلىققا قوبۇل قىلىش ئىمتىهانى. ۋاھ، قالتىس گەپكەنغۇ بۇ.» تاغىل ئاسلان ئېلاننى ياندۇرمىلاپ يەنە بىر قېتىم ئالدىرىماي ۋە تەپسىلىي ئوقۇدى. بۇنىڭغا خېلى ئۇزۇن ۋاقىت كەتتى، چۈنكى، ئۇ يېڭىلا ساۋاتىنى چىقارغان بولغاچقا، ھەرپلەرنى ئاستا ھەجىلگىنىچە بىر ـ بىرىگە قوشۇپ ئوقۇيتتى، ئوقۇغانلىرىنى مەنىسىنى چۈشىنىشى ئاسانغا توختىمايتتى. ئۇ مەكتەپتە ئوقۇش، يېزىشنى كۆڭۈل قويۇپ تولۇق ئۆگىنىۋالمىغىنىغا ئۆكۈنۈپ كەتتى. مەكتەپتە ئۆگەنـ گەن بىلىملىرىنى كېيىنچە ھەقىقەتەن ئەسقاتمىدىغانلىقىنى ئويـ لىمىغاندى. كۆك كەپتەر خانىم مۇشۇنداق گەپلەرنى دەپ تەربىيە بەرگەن. كەپسىز مايمۇنچاق ۋە شوخ ئوغلاقجانلار

كۆك كەپتەر خانىمنى تولا خاپا قىلغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئورنىغا ئالماشقان ئاق توشقان ئەپەندىمۇ شۇنداق دېگەنىدى. بۇ بىچارە بايقۇش ياشىنىپ قالغىنىغا قارىماي، كۆزەينەكنى بۇرنىغا چۈشۈرۈپ قويۇپ ئەستايىدىل دەرس ئۆتەتتى، ئوقۇغۇچىلار-غا ئىنتايىن كۆيۈنەتتى. تاغىل ئاسلاننىڭ قۇلاق تۇڭىدە شۇ ئۇستازنىڭ مۇلايىم ئاۋازى ھېلىمۇ ئاڭلىنىۋاتقاندەك تۇيۇل-دى. كەپسىز مايمۇنچاق رەڭگارەڭ قەغەز پارچىلىرىنى شە-لىم بىلەن بىر - بىرىگە يەملەپ، ئالا - بۇلماچ ئۇزۇن بىر نەرسىنى ياساپ، ئۇنى كۆتۈرگىنىچە تىۋىش چىقارماي بېرىپ، دوسكىغا ئىخلاس بىلەن خەت يېزىۋاتقان ئاق توشقان ئەپەندىنىڭ كاستۇمى ئارقىسىدىن چىقىپ قالغان قۇيرۇقىغا ئېسىپ قويغىنى، سىنىپ ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلگەن-دە ھېچنېمىنى چۈشەنمىگەن ئاق توشقان ئەپەندى گاڭگىرە-غان ھالدا ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، كۆزەينەكنى كۆتۈرۈپ تە-گىدىن قاراپ كەتكىنى، قىپقىزىل كۆزلىرىنىڭ قورقۇنچ-تىن چەكچىيىپ كەتكىنى ئېسىگە كەلدى. شۇ چاغدا بۇ ئىشلار ئۇنىڭغا بىر خىل قىزىقارلىق ئويۇن بولۇپ تۇيۇلغان بولسا، مانا ئەمدى ئىنتايىن بىمەنە، ئازابلىق، ئاچچىق بىلىنىۋاتاتتى.

«ھەي، نادانلىق، ھازىرقىدەك ئەقىل بولسا شۇنداق قىلاتتۇقمۇ» دەپ خۇرسىندى ئۇ. بۇ پەقەت ئۆزىنى بەزلەش خالاس. سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چوجىسى، ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك ۋە مۇلايىم قوزىچاقلار ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئىشلارنى قىلمايتتى، ئۇلارنىڭ خاتا قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ ئەيىب-لەيتتى. لېكىن ئۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي، تېخى كۆڭلىدە: «بىزگە ھەسەت قىلىشىۋاتىدۇ» دەپ ئويلىغان-

دى، شۇ چاغدىمۇ تىرىشىپ ئوقۇغان مۇلايىم قوزىچاق ھازىر ئۆگەنگەن بىلىملىرىنى تازا ئىشلىتىۋاتىدۇ.

بىر قېتىم دەرستىن چۈشكەندىن كېيىن ئاسلان قاتارلىقلار بىنانىڭ چىقىش ئىشىكىدىلا بىر توپ بولۇۋېلىپ: «ھەممىسى ئوخشاش توشقانمۇ، ياۋا توشقانلىڭ كۆزى قارا، ئاق توشقانلىڭ كۆزى قىزىل بولۇشى قانداق ئىش؟» دەپ مۇلاھىزە يۈرگۈزگىنىچە ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلىشىۋاتاتتى. ئۇلار ئاق توشقان ئەپەندىنىڭ كۆزىنىڭ غەلىتە ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بۇ ئەيىبىنى چىڭ تۇتۇش ئارقىلىق ئۇنى مەسخىرە قىلىۋېلىش مەقسىتىگە يېتەكچى بولاتتى. مۇنازىرە، ۋاراڭ - چۇرۇڭنىڭ ئايىغى چۈشمەيلا ئاق توشقان ئەپەندى ھاسىسىنى توكۇلداتقىنىچە پەلەمپەيدىن چۈشۈپ كەلدى. ئۇلار ئەمدى تازا تەنبىھ ئالغايدىغان بولدۇق دەپ ئويلىشىپ قورقۇنچ ئىچىدە جىم بولۇپ قالدى. شۇ ئاردا مۇئەللىمنىڭ سالماق ئاۋازى جارانلىدى: «بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشقا تىرىشىش سىلەردىكى ياخشى پەزىلەت. مەنمۇ سىلەرنىڭ سېپىڭلارغا قوشۇلاي. مېنىڭ بىلىشىمچە، ياۋا توشقانلار قوغدىنىش رەڭگىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، قارا پىگمېنتنى ئالاھىدە سەرپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا كۆزى قارا كۆرۈندۇ. ئاق توشقان تۈيۇقسىز ئۆزگىرىشتەك ئىرسىيەتلىك ھادىسىگە ئاساسەن رەڭ پىگمېنتىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانلىقتىن، كۆزىنىڭ رەڭ پىگمېنتى يېتىپ، كۆزىدىكى قىزىل قان تومۇرلار ئېنىق كۆرۈنۈپ قالغان. شۇڭا ئاق توشقانلىڭ كۆزى قىزىل كۆرۈنىدۇ.»

تاغىل ئاسلان ئۇستازىنى قاتتىق سېغىنغانلىقىنى ھېس قىلدى - دە، ئاللىقاچان پېنسىيىگە چىقىپ بولغان ئۇستازىدىن

نى ئۇزاق ئۆتمەيلا يوقلاپ كېلىش نىيىتىگە كەلدى.
«توك، توك، توك!»
تۆمۈرتۇمشۇقنىڭ دەرەخ چوقۇلىغان ئاۋازى تاغىل ئاسلاننىڭ دىققىتىنى بۆلدى. تۆمۈرتۇمشۇق ئۇنىڭغا ياخشى تونۇش ئىدى. ئۇ يوقىتىدىغان زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ تۇرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇزۇن بۇرۇن قوڭغۇز، يېشىل كېپىنەك، پارقىراق قوڭغۇز، مايقوڭغۇزى... قاتارلىقلارنىڭ تۇخۇم، لىچىنكىسى، قورچاقلىرىنى يەپ تۇپ يىلتىزىدىن قۇرۇتىۋېتەلەيتتى. دەرەخ قوۋزىقى ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋالغان بۇ «دۇشمەن» لەرنى دورا چېچىش ئارقىلىق يوقاتماق ناھايىتى قىيىن ئىدى. ھالبۇكى، ئۇ ئۇندىمەستىن زىيانداشلارنى يوقىتىپ، توپ - توپ دەرەخلەرنى ئاسراپ قالغاچقا، «ئورمان دوختۇرى» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەنىدى.
— يەنە ئارام ئالماي ئىشلەپ كەتتىڭمۇ، تۆمۈرتۇمشۇق، — دېدى تاغىل ئاسلان ئۇنىڭغا قايىللىق ھېسسىياتى بىلەن.
— بۇ مېنىڭ خىزمىتىم. ئۇنى بىر مىنۇتمۇ تاشلاپ قويۇشقا ئەلۋەتتە بولمايدۇ - دە! — دەپ جاۋاب بەردى تۆمۈرتۇمشۇق.
— ئاۋۇ يەرگە چاپلاپ قويغان ئېلاننى كۆردۈڭمۇ؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان ئۆزى كەلگەن تەرەپنى كۆرسىتىپ.
— كۆردۇم، ئۇ ساقچىلىققا قوبۇل قىلىش ئېلانىكەن.
— سەن ساقچىلىققا ئىمتىھان بېرىشنى خالىمامسەن؟ — دەپ يەنە سورىدى تاغىل ئاسلان.
— ھەرقانداق كەسىپنى تاللاشتىكى بىردىنبىر مەقسەت

ئۇر ۋە بىرىنچى باسقۇچىرى قىلدۇرۇپ، باشقىلارغا كۆپرەك ئىش ئىمكانىغا قاتناشقۇچە جەمئىيەت ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش، مېنىڭ رەت تەرتىپى بۇشۇم ياشاش شارائىتىمغا، ھازىرقى خىزمىتىمتاغىل ئاساس كېلىدۇ. شۇڭا مەن ساقچى بولۇشنى ئويلاپ كۆتاقەت بە

تۆمۈرئۆزىنىڭ تەن قۇرۇلۇشى ئۆزگىچە بولغاچقا، ھاشارات تۈتۈمىنا ئالاھىدە ماھارەتكە ئىگە، ئۇنىڭ پۈتى باشقا قۇشلارنىڭ پۈتىغا ئوخشاشمايدۇ. كۆپ سانىدىكى قۇشلارنىڭ ئۇچ پەنجىسى ئالدىغا، بىر پەنجىسى ئارقىغا قارىسا، ئۇنىڭ ئىككى پەنجىسى ئالدىغا، ئىككى پەنجىسى ئارقىغا قارايدۇ. پەنجىسىنىڭ ئۇچىدا ئۆتكۈر تىرنىقى بار، دەرەخ غوللىرىنى مەھكەم تۈتالايدۇ ياكى دەرەخ غولىغا ئەركىن يامىشالايدۇ. ئۇنىڭ قۇيرۇق پەيلىرى ياغاچ شىناغا ئوخشاش ھەم قاتتىق، ھەم تۈز، ئېلاستىكلىققا ئىگە. ئۇ دەرەخنى چوقۇغاندا پەيلەرى تىرەك رولىنى ئويناپ بەدىنىنى تىرەپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇچلۇق تۇمشۇقى خۇددى ئىسكىنىدەك ئۆتكۈر. شۇڭا ئۇ بىر ياقتىن دەرەخ غولىنى بىر چوقۇلاپ، بىرياقتىن يۇقىرىغا يامىشالايدۇ. ئۇ تۇمشۇقى بىلەن دەرەخنى چوقۇيدۇ، ھاشارات بارلىقىنى سەزگەن ھامان دەرەخ قوۋزىقىنى چىۋقۇلاپ بۇزۇپ، ئۇچى ئىلمەككە ئوخشايدىغان ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن تىلىنى چىقىرىپ قوۋزاق ئاستىدىكى زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسىنى ئاچچىقىپ يۇتۇۋېتىدۇ. ئەگەر قورچاق ياكى تۇخۇم بولۇپ قالسا تىلىدىكى يېپىشقاق سۇيۇقلۇققا يېپىشتۇرۇپ چىقىرىدۇ. تۆمۈرتۇمشۇق كۇنىگە ئالتە يۈز تۇپ دەرەختىكى زىياندىش ھاشاراتنى يوقىتالايدۇ. تاغىل ئاسلان تۆمۈرتۇمشۇققا سىنچىلاپ قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى.

— سەن نېمىشقا ئىمتىھان بېرىشتىن كەلدى. ؟ دەپ سوردى تۆمۈرتۇمشۇق چوڭقۇر خىيال ئاغىل ئاسلاندىن.

— ئۆتەلمەسمەنمىكىن دەيمەن، — دېگىغا ياخشى ئاسلان.

— ئىمتىھانغا قاتناشماي تۇرۇپ ئۆزىڭ ئالارنىڭ نلىقىنى قانداق بىلىسەن؟ — دېدى تۆمۈرتۇمشۇق، — يېڭىلىققا قول قىلىنىپ قالساڭ، ئۇ خىزمەت ساڭا تازا ئاياب كېلىدۇ.

— ئىلھام بەرگىنىڭگە رەھمەت، مەنمۇ شۇنداق قارارغا كەلدىم.

— ئۇنداقتا ۋاقتىنى كېچىكتۈرمەي دەرھال بارغىن، بۇگۈن تىزىملاش قەرەلىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كۈنى، — دېدى تۆمۈرتۇمشۇق ئۈنى ئالدىرىتىپ.

— ماقۇل، مەن ھازىرلا ماڭدىم، خوش، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— خوش، ساڭا ئامەت تىلەيمەن.

تاغىل ئاسلانىنىڭ كەينى تەرىپىدىن «توك، توك، توك!» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە: «مەنمۇ چوقۇم تۆمۈرتۇمشۇققا ئوخشاش ياخشى خىزمەت قىلىپ جەمئىيەت ئۈچۈن خالىسانە تۆھپە قوشىمەن» دېگەن خىياللار كەزمەكتە ئىدى.

تاغىل ئاسلان يېتىپ كەلگەندە، تىزىملاش ئورنى ئىشتىن چۈشكەنىدى. تاغىل ئاسلان ئەتىسى ساقچى ئىدارىسىگە كەلگەندە بۇ يەر قاينام ـ تاشقىنلىققا تولغانىدى. ئۇ بۇ يەردە نۇرغۇن دوستلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. كەپسىز مايمۇنچاق، شوخ ئوغلاقجان ۋە ئۇزۇن تۇكلۈك كۆچۈكمۇ ئىمتىھانغا قاتناشقىلى كەلگەنىدى. ۋاقىت توشتى. ئىمتىھان

نىڭ بىرىنچى باسقۇچى تەن سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش ئىدى. ئىمتىھانغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئىسمى تىزىمغا ئالدۇرغان چاغ- دىكى رەت تەرتىپى بويىچە بىر - بىرلەپ چاقىرىلىشقا باشلا- دى. تاغىل ئاسلان ئەڭ ئاخىرىدا تىزىملاتقان بولغاچقا، سەۋر - تاقەت بىلەن خېلى ئۇزۇن ساقلىشىغا توغرا كېلەد- تى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساغلام ئىكەنلىكىگە، يۈگۈرۈش، سەك- رەش، يەر بېغىرلاش قاتارلىق تەتتەربىيە تۈرلىرىدىن ئېلە- نىدىغان سىناقتىنمۇ ئۆتەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتەتتى. بە- راق، ئىككىنچى باسقۇچلۇق سىناقنى بەك قىيىن دەپ ئاڭ- لىغانىدى. دەسلەپكى باسقۇچتا ئىمتىھانغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئۇچتىن بىرى تاللانسا، كېيىنكى باسقۇچتا بەشتىن بىرلا تاللىناتتى. دېمەك، بۇ ئىمتىھاندىن ئۆتمەك ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەس ئىدى.

كىرگەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى سالپىيىپ چىقىۋاتاتتى. بۇنداقلارنىڭ سانى كۆپىيىۋەرگەنسېرى تاغىل ئاسلان جىد- دىيلەشكىلى تۇردى. شۇ ئارىدا كەپسىز مايمۇنچاق، شوخ ئوغلاقجان ۋە ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇكلەرنىڭ ئىسمى چىقىپ ئارقا - ئارقىدىن كىرىپ كېتىپ، ئۇلارمۇ چۈشكۈن ھالدا يېنىپ چىقتى. كەپسىز مايمۇنچاق ئۆلچەملىك يەر بېغىرلاش ھەرىكىتىنى تەلەپ بويىچە ئورۇندىيالمىغانىدى. شوخ ئوغ- لاقجاننىڭ بولسا كۆزىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقى ئىسپاتلانغانىدى. لېكىن، ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇكنىڭ پۇ- راش سېزىمىنىڭ تۆۋەنلىكى بىلەن شاللىنىپ قېلىشى ئەجەد- لىنەرلىك ئىدى. ئەمەلىيەتتە يۇڭلۇق خاۋازا تىپىدىكى ئىت- لاردا ئاپشاركىدا بولىدىغان پۇراش سېزىمىنىڭ ئۆتكۈرلۈكە- دىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكىنىڭ يوق ئىكەنلىكى پاكىت ئىدى.

تاغىل ئاسلان دوستلىرىنىڭ ئۇمىدسىزلىك چىقىپ تورغان كۆزلىرىگە قاراپ ئۆزىنىڭمۇ دەسلەپكى سىناقتىن ئۆتۈپ كېتەلىشىدىن ئۇمانلىنىشقا باشلىدى. «قايتىپ كېتىش كېرەكمىكىن - يە؟!» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئىمتىھانغا قاتنىشىپ شاللىنىپ قالغاندىن كۆرە قاتناشمايلا قويغان تۈزۈكتۇر بەلكىم. ئۇ بۇ قارارىنى دوستلىرىغا ئېيتىشقا تەمشىلىپ تۇرۇشىغىلا تۆمۈرتۇمشۇقنىڭ سۆزى ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭغا ئۇمىدلىك كۆزىنى تىككەن ئۇستازىنىڭ مېھرىبان چىرايى كۆز ئالدىدا نامايان بولدى. ئۇ خىزمەت قىلماقچى، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈپ، جەمئىيەتكە تۆھپە قوشۇپ ئۇستازىنىڭ ئەجرىنى ئاقلىماقچى ئەمەسمىدى؟! ساقچى بولۇشنى ئۆزىنىڭ بۇ ئىرادىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى بىردىنبىر ۋاستە قىلماقچىدىغۇ، بۇ ئىشتىن يېرىم يولدىلا ۋاز كەچسە قانداق بولغىنى؟!...

ئۇ شۇنداق خىياللار ئىلكىدە ئىككىلىنىپ تۇرۇۋاتقاندا نۆۋىتى كېلىپ ئىسمى چاقىرىلدى. ئۇ ئىشەنچسىزلىك، دەككە - دۈككە بىلەن ئىچكىرىگە قەدەم قويدى. ئەمما، ئۇ ئۆزىنىڭ باشقا يەنە تۆت رىقابەتچىسى بىلەن بىللە بىرىنچى باسقۇچلۇق سىناقتىن ئۆتۈپ قېلىشىنى ھەرگىزمۇ ئويلاپ باقمىغانىدى.

ئىككىنچى باسقۇچلۇق سىناق ئەڭ مۇھىم، ئەڭ قىيىن، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق سىناق ئىدى. تاغىل ئاسلان سوئاللارغا يازمىچە جاۋاب يازىدىغان ئىش بولۇپ قالارمىكىن دەپ تولىمۇ ئەنسىرىگەنىدى. چۈنكى، ئۇ جاۋابلارنى يېزىپ تاپشۇرۇشقا توغرا كەلسە بەك ئوسال ھالەتكە چۈشۈپ قالىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. ئۇنىڭ تەلىيىگە كېيىن

كى باسقۇچلۇق سىناق يۈز تۇرانە سۆزلىشىش شەكلى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. سوربلىدىغان سوئاللارمۇ ئاساسەن ھايۋان-لارنىڭ ياشاش شارائىتى ۋە خىلمۇ خىل ئادەتلىرىگە ئالاقىدار سوئاللار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىزاھات بېرىشچە، ساقچى بول-غان كىشى چوقۇم ھەربىر ئاھالىنىڭ ئۇششاق - چۈششەك تەرەپلىرىگچە مۇكەممەل بىلمىسە خىزمەت قىلىش جەريانىدا ۋە تاسادىپىي يۈز بېرىپ قالىدىغان دېلولارنى ئىشلەش ۋاقتى-دا قىينىچىلىق تۇغۇلۇپ قالاتتى. دېمىسىمۇ بۇ نورمال ۋە توغرا قاراش ئىدى.

— ھايۋانلار ماكىغاندا ئالدى بىلەن قايسى پۈتىنى چىقى-رىدۇ؟ — دەپ سوربدى ھەيۋەتلىك كۆرسىتىدىغان فورمىسى-نى رەتلىك كىيىۋالغان سالاپەتلىك ساقچى باشلىقى.

بۇ سوئال باشقىلارغا بەك ئاسان تۇيۇلغان بولسا كې-رەك، ئويلانمايلا ئۆز كۆزقاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

«ھايۋانلار ماكىغاندا ئالدى بىلەن قايسى پۈتىنى چىقىرى-دىغاندۇر؟» تاغىل ئاسلان ئەستايىدىل ئويلىنىشقا باشلىدى. قارىماققا مۇشۇ سوئالدىن كېيىن سىناق پۈتۈنلەي ئاخىرلى-شىدىغاندەك قىلاتتى. شۇڭا بۇنىڭغا ئەڭ توغرا جاۋابنى تې-پىشقا توغرا كېلەتتى. بۇ باسقۇچلۇق سىناقتا بەشتىن بىرى تاللىناتتى. ھازىر سىناققا قاتنىشىۋاتقانلار ئۇنىڭ بىلەن قو-شۇلۇپ بەشلا كىشى بولغاچقا، مۇشۇ بەشەيلەننىڭ ئىچىدىن پەقەت بىرلا ساقچى فورمىسىنى كىيىش لايىقىتىگە ئېرىشە-لەيدىغانلىقى ئايدىڭلىشىپ قالغانىدى. ھېلىمۇ ئۇ بىلىملىك دوختۇر پىل ۋە ئەقىللىق مۇلايىم قوزىچاق بىلەن دائىم ئەسرا بولۇپ يۈرگىنى، ئۇلاردىن ئۆگىنىۋالغانلىرى بويىچە ھازىرغىچە سورالغان سوئاللارغا ئوڭۇشلۇق ھالدا قانائەتلە-

نەرلىك جاۋاب بېرەلىگەنىدى. ئەمدى غۇلىچى تۇگەپ غېرىچى قالغاندا ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراپ قالسا قاملاشماس.

تاغىل ئاسلان ئۆزىنى كۆزگە ئىلمىغاندەك قاراپ قويۇپ مەغرۇرانە تۇرغان تۆت رىقابەتچىسىگە پەرۋا قىلماي داۋاملىق كاللا قاتۇردى ـ دە، ئىختىيارسىز قەدەم ئېلىپ ئۇياق ـ بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى. ئۆزىنىڭ قەدەم شەكلى ئىلهامىنى قوزغىدى. مەنمۇ سۆت ئەمگۈچى هايۋانلارغا كىرگەندىكىن ئادەتتىكى قەدەم شەكلىم چوقۇم ئۇلار بىلەن ئوخشاش، لېكىن جىددىيلەشكەندە قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ دوستلىرى بىلەن ئويىنغان چاغدا ئۇلارنىڭ خىلمۇخىل ئەھۋالدىكى قەدەم ئېلىش شەكلى كۆز ئالدىدا ئايان بولدى: «هە، ئەمدى بىلدىم، بۇ جاۋابنىڭ يۈز پىرسەنت توغرا چىقىدىغانلىقى شەك ـ شۈبهىسىز.»

— سۆت ئەمگۈچى هايۋانلار قەدەم ئېلىشتا ئادەتتە ئالدى پۇتىنى چىقىرىدۇ. يەنى ئوڭ ئالدى پۇتىنى، سول ئارقا پۇتىنى چىقىرىپ، شۇنىڭغا ئۇلاپلا ئاۋۇال سول ئالدى پۇتىنى، ئاندىن ئوڭ ئارقا پۇتىنى چىقىرىپ ماڭىدۇ. بۇنداق قىلىش ئۇلارنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەمما تېز يۈگۈرگەن چاغدا، ئالدى بىلەن ئارقا پۇتىنى چىقىرىدۇ. مەسىلەن، ياۋا توشقان ئاستا ماڭغاندا، ئىككى ئالدى پۇتىنى تەڭ چىقىرىپ ماڭىدۇ. ئۇنى كۈشەندىلىرى قوغلىغان چاغدا ئارقا پۇتىنىڭ كۈچلۈك ئېلاستىكلىق فۇنكسىيىسىگە تايىنىپ ئۇچقاندەك تاقلايدۇ. ئات چاپقاندىمۇ ئارقا پۇتىنى باشتا چىقىرىدۇ. قىسقىسى، سۆت ئەمگۈچى هايۋانلار نورمال ئەھۋال ئاستىدا باشتا ئالدى پۇتىنى چىقىرىپ ماڭسا، جىددىي هالەتكە كەلگەندە باشتا ئارقا پۇتىنى چىقىرىپ ماڭ-

دۇ. شىمپەنزىگە ئوخشاش ئۆرە ماڭىدىغان ھايۋانلارنىڭ يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلىگەن ۋە قاچقان چاغدىكى پۇت ئىلىشمۇ دەل شۇنداق بولىدۇ.

— سىزنىڭ جاۋابىڭىز ھەم توغرا، ھەم تەپسىلىي بولدى، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ساقچى باشلىقى ھاياجان بىلەن قولىنى ئۇزىتىپ كېلىپ تاغىل ئاسلانىنى سىققىنىچە، — سىزنى تەبرىكلەيمەن. سىز بۇگۈندىن ئېتىبارەن ساقچىلىققا قوبۇل قىلىندىڭىز.

تاغىل ئاسلان ئۆزىگە ياراشقان ساقچى فورمىسىنى كىيىپ تەييار بولغاندىن كېيىن ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش قەسىمىنى بەردى. كۆپچىلىك ئۇنى قىزغىن ئالقىشلىدى.

ئۇ كىشىلىك جەمئىيەتكە ھەقىقىي قەدەم باسقانلىقىنى ھېس قىلدى. ۋۇجۇدىدا پۈتمەس - تۈگىمەس كۈچ - قۇۋۋەت ئۇرغۇۋاتقاندەك بولدى.

ئافرىقىلىق مېھمان

سېرىق تۈمشۇق ئۆرەك چۈجىسى بارلىق ئۆرەكلەرگە ئوخشاشلا سۇ ئۈزۈشكە ماھىر ئىدى. ئۇنىڭ بەدىنى تۈز تاپان قولۇاق شەكىلدە بولۇپ، سۇ ئۈزۈشكە ماس كېلەتتى.

سېرىق تۈمشۇق ئۆرەك چۈجىسى بەھۈزۇر سۇ ئۈزۈپ ئىنتايىن راھەتلىنىپ كەتتى. ئۇ ئۇشتۇمتوت كۆلنىڭ تېيىز يېرىدە تۇرغان يوغان بىر مەخلۇقنى كۆرۈپ شاپىدە توختىدى ۋە چۆچۈگەن ھالدا ئۇ مەخلۇققا سىنچىلاپ قارىدى. چۈنكى، ئۇ بىر قېتىم تىمساھنىڭ ھۈجۇمىغا ئۇچرىغاندىن

كېيىن، سۇ ئۇزگىلى بۇ كۆلگە كەلگەندە قاتتىق ئېھتىيات قىلىدىغان بولغانىدى.

«هه، ئۇ ئافرىقىلىق مېهمانكەنغۇ.» سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى خاتىرجەم بولدى. ئۇ «ئافرىقىلىق مېهمان» بىلەن سالاملىشىپ قويۇشنى لايىق تاپتى.

سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى ئۇنىڭغا يېقىنلاپ باردى. ئۇ دوستلىرىدىن ئافرىقىلىق بىر مېهماننىڭ زىيارەت قىلىپ كەلگەنلىكىنى، كۆرۈنۈشى قوپال ۋە قورقۇنچلۇق بولغان بىلەن مىجەزىنىڭ مۇلايىم، چىقىشقاق ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇ سۇ ئىچىدە بەخىرامان ئۇخلاۋاتاتتى.

— هوي، ئافرىقىلىق مېهمان، ياخشىمۇسىز؟ — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى.

— مېنى چاقىرغان كىم؟ — مېهماننىڭ ئۈيقۇسى ئىنتايىن سەگەك بولسا كېرەك، ئالدىراپ كۆزىنى ئاچتى ۋە ئۆڭكۈردەك يوغان ئاغزىنى كېرىپ ئەسنىگەندىن كېيىن ئىككى تەرىپىگە قارىدى.

— مەن، سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، ئۇ مېهماننىڭ زور بەستى ۋە يوغان ئېغىزىدىن ھەيران بولغىنىچە، — ئۇخلىشىڭىزغا دەخلى يەتكۈزۈپ قويدۇممۇ قانداق؟

— كېرەك يوق، — دېدى ئافرىقىلىق مېهمان، — سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى، مېنى بېگىموت دەپ چاقىرساڭ بولىدۇ.

سېرىق تۇمشۇق ئۆرۈدەك چۈجىسى بېگىموتنىڭ زور بەستى ۋە يوغان ئاغزىغا ماس كەلمەيدىغان مۇلايىم، يېقىم-

لىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ ھەيران قالدى.

— بېگىموت ئەپەندى، بەستىڭىز ئىنتايىن يوغان ئىكەن، — دېدى ئۇ تارتىنماي سۆزلەپ.

— ھەممىزنىڭ بەستى ئوخشاش ئەمەس، بېگىموتنىڭ يوغانلىرىمۇ بولىدۇ، ۋېجىكلىرىمۇ بولىدۇ. ۋېجىك بېگىموت-لار ئافرىقىنىڭ غەربىدە ياشايدۇ. بىزنىڭ تۇرىمىز بەك ئاز بولغانلىقتىن خەلقئارادا قوغدىلىدىغان ھايۋانلار قاتارىغا كىر-گۈزۈلگەن. بەدەن ئېغىرلىقىمىز ئىككى يۈز يېتمىش كى-لوگرامدىن ئاشمايدۇ.

— بەستىڭلارمۇ چوڭ بولغاندىكىن ئەلۋەتتە ئۇزۇن ئۆ-مۈر كۆرۈشۈڭلار مۇمكىن، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى سوئاللىنى داۋاملاشتۇرۇپ.

— مېنىڭ بىلىشىمچە، چوڭ بېگىموت ئەللىك يىلچە، ۋېجىك بېگىموت ئوتتۇز يىلچە ئۆمۈر كۆرىدۇ، — بېگىموت سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ سوئاللىرىدىن زېرىك-كەندەك قىلمايتتى.

— سىزمۇ ماڭا ئوخشاش سۇغا ئامراق ئىكەنسىز - دە، بېگىموت ئەپەندى، — دېدى يەنە سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

— بېگىموتنىڭ گەۋدىسى يوغان بولسىمۇ، رەقىبلىرى بىلەن ئېلىشقاندا ئاجىز ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز كۈندۈزى خەۋپ - خەتەر ئاز بولغان سۇ ئىچىدە ئۇخلايمىز. كېچىسى بىخەتەر چاغدا قۇرۇقلۇققا چىقىپ ئوتلايمىز. تاڭ ئاتقاندا يەنە سۇ ئىچىگە قايتىپ كېلىپ ئارام ئالىمىز. ئۇنىڭ-دىن باشقا، بىز ئافرىقا ئىسسىق بەلۋېغىدا ياشىغاچقا، ئىس-سىق كۈنلەردە سۇغا چۈشۈپ ئادەتلەنگەن. بۇ خىل ئادەت

شارائىتقا ماسلىشىشنىڭ ياخشى دەللىلى دېگىنە!

«نېمىدېگەن سەمىمىي - ھە!» سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئوچۇق - ئاشكارا سۆزلىيەلىگەن كىشىنى تۇنجى قېتىم ئۇچرىتىشى ئىدى. جەمئىيەتتىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەر «قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارنىمۇ قىلالايمەن» دەپ سۆزلەشكە ئادەتلەنگەنىدى. ئۇلار شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىقىنى يوشۇرماقچى، باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى ئىپادىلىمەكچى بولاتتى.

سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى بېگىموتنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.

— بېگىموت ئەپەندى، ھازىر مېنىڭ ئۆيۈمگە بارسىڭىز قانداق؟ — دەپ تەكلىپ قىلدى ئۇ، — بىرنەچچە دوستلىرىم بار. ئۇلارغا خەۋەرلەندۇرۇپ قويسام، ئۇلار چوقۇم كېلىپ، سىز بىلەن تونۇشقانلىقىنى ئۈچۈن خۇشاللىق ھېس قىلىدۇ.

— رەھمەت، سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، — دېدى بېگىموت ئۆزۈرە ئېيتىپ، — مەن ھازىر بارماي تۇراي.

سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئەمدىلا چۈشتىن قايىرىلغانىنى بىلدۇرۇپ، قىزىق نۇرىنى سېپىۋاتقان قۇياشقا قاراپ قويدى ۋە:

— ئۆيۈمدە ھاۋا تەڭشىگۈچ ۋە شامالدۇرغۇچ بار. ئۆيۈمگە يېقىنلا بىر يەردە كىچىك بىر كۆلچەكمۇ بار. سالقىندىشىڭىزغا بەك ئەپلىك، — دېدى.

— كەچۈرگىن، ئەڭ ياخشىسى، ھازىرچە بارمىغىنىم تۈزۈك.

— هازىر كۈندۈز بولغاچقا، بىخەتەرلىكىنى ئەنسىرەۋاتامسىز — يە؟ — سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭ ئۆزىرە ئېيتىشىدىكى سەۋەبنى چۈشەنگەندەك بولدى، — ھېچقانداق خاۋاتىرلەنمەڭ، بۇ يەرنىڭ جەمئىيىتى ئامانلىقى كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان.

سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ قايتا — قايتا ئۆتۈنۈشى، ئىلتىجا قىلىشى نەتىجىسىدە بېگىموت ئىلاجسىز ماقۇل بولدى.

ئۇلار قويۇق ئورمانلىق ئىچىدە سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ ئۆيىگە ماڭدى. سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۆزىگە تونۇش يوللار بىلەن بىمالال كېتىۋەرگىنى بىلەن، يوغان، بەستلىك بېگىموتقا چاتقال ۋە دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن يول ئېچىپ ماڭمىقى ئىنتايىن مۈشكۈل ئىدى. ئۇ يوللاردىن مېڭىشنىڭ تەسلىكى ۋە ئىسسىقتىن ھاسىراپ كەتكەنىدى. ئارقىسىغا يېنىپ كەتمەكچى بولدىيۇ، يولنىڭ يېرىمىغا كېلىپ بولغاندا يېنىۋالسا ئەدەپسىزلىك بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، چىداپ ئۇنىڭدىمۇ مېڭىۋەردى. سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ تۇرغاچقا بارغانسېرى ئوڭايسىزلىق ھېس قىلىۋاتاتتى.

ئۇلار شۇ تەرىقىدە ئىلگىرىلەپ مېڭىپ بىر تار يارلىق ئۇستىدىن ئۆتۈۋاتقان چاغدا كۈتۈلمىگەن بىر ھادىسە يۈز بەردى. بېگىموتنىڭ قىرغا دەسسەلگەن بىر پۇتىنىڭ تېگىدىكى بوشىغان توپا قاتلىمى گۈمۈرۈلۈپ كەتتى — دە، بېگىموت ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يارغا دومىلاپ چۈشۈپ كەتتى. يار بەك چوڭقۇر ئەمەس ئىدى. بىراق قۇرۇپ قالغان بىر قىسىم دەرەخلەرنىڭ چوقچىيىپ چىقىپ قالغان يىلتىزلىرىغا ۋە

چوڭ - چوڭ شاخلىرىغا ئۇرۇلۇشنىڭ ئاقىۋىتىنى مۆلچەرلەگىلى بولمايتتى.

سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ تېزلىكتە خەۋەر قىلىشى نەتىجىسىدە يېتىپ كەلگەن كۆپچىلىك قولمۇ قول هەمكارلىشىپ قىمىر قىلالماي يېتىپ قالغان يوغان گەۋدىلىك بېگىموتنى خېلى تەستە دوختۇرخانىغا يۆتكەپ ئەكەلدى.

دوختۇر پىلنىڭ دىئاگنوزى ئېنىق بولدى. بېگىموتنىڭ بىرنەچچە يەرلىرى تىكمىسە بولمىغۇدەك دەرىجىدە جاراھەتلەنگەنلىكى، يەنە سول قول بېغىش بوغۇمىدىن ئۈزۈلگەنلىكى، ئۈزۈلگەن يەرلىرى تېرە، سېڭىر بىلەنلا تۇتىشىپ قالغانلىقى ئېنىقلاندى. كۆپچىلىك سۈكۈتكە چۆمدى. سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئېسەدەپ يىغلاۋاتاتتى. ئۇنىڭغا تەسەللى كار قىلمايدىغانلىقى ئېنىق بولغاچقا، هېچكىم بېرىپ كۆڭلىنى ياساپ قويمىدى. ئۆزىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىشى سەۋەبىدىن مېهمىنى مۇشۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتكە دۇچار بولسا هەسرەت چەكمەيدىغان، پۇشايمان قىلمايدىغان كىم بار. كۆپچىلىك ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى چۈشەنگەچكە هېسداشلىق قىلاتتى. بىراق، ئافرىقىدىن كەلگەن مېهمانىنىڭ قېرىشقاندەك بۇ يەردە هادىسىگە يولۇقۇشى كىمنىمۇ ئېچىندۇرمەسۇن.

دوختۇر پىل سالماق هالدا ئوپېراتسىيىگە كىرىشتى. تىكىشكە تېگىشلىك جاراھەتلەرنىغۇ ئوڭۇشلۇق تىكىپ بىر تەرەپ قىلدى. مۇهىمى ئۈزۈلگەن قولنى ئۇلاشقا كۆپ كۈچ كېتەتتى.

— زۇلۇكنى بىلەمسىز؟ — دەپ سورىدى دوختۇر پىل،

كۆچلۈك تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقتىن قائىدىنى بۇزۇپ ئوپېراتسىيە ئۆيىگە كىرگىلى قويۇلغان ۋە ئۆزىنىڭ ھەربىر-تىگە كۆز ئۈزمەستىن قاراپ تۇرغان سېرىق تۈمشۇق ئۆرەك چۈجىسىدىن، — زۇلۈك بوغۇملۇق جانىۋار، ئۇنىڭ تېنىنىڭ ئۆزۈنلۈقى تەخمىنەن بەش سانتىمېتىر ئەتراپىدا، سۆسۈن رەڭلىك، بەدىنىنىڭ ئالدى - كەينىدە شورىغۇچىلىرى بار. زۇلۈك دائىم كىشىلەرنىڭ پاچىقىغا چاپلىشىۋېلىپ شورىغۇ-چىسى ئارقىلىق قان شورايدىغانلىقىدىن ئېتىزدا ئەمگەك قى-لىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بېلىدۇ.

— بىلىمەن، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆرەك چۈجىسى.

— ماڭا بىرنەچچىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىڭ، تېز بولۇڭ.

سېرىق تۈمشۇق ئۆرەك چۈجىسى زۇلۇكنىڭ نېمىگە كېرەك بولىدىغانلىقىنى بىلمىسىمۇ، دوختۇر پىل بۈيرۇغا-لىقى ئۈچۈن دەرھاللا بىرنەچچىنى تېپىپ ئەكەلدى.

دوختۇر پىل بېگىموتنىڭ ئۇزۇلۇپ كېتىپ قايتا ئۇلا-غان بېغىش بوغۇمىنىڭ ئۈستىگە بىر دانە زۇلۇكنى قويدى. زۇلۇك ئۆمىلەپ يۇرۇپ يارا ئېغىزىدىكى قانىنى شوراپ تويۇ-غاندىن كېيىن ئۆزلۇكىدىن پەسكە چۈشۈپ كەتتى. يەنە بىرنى قويۇۋىدى، ئۇمۇ شۇنداق قىلدى.

— بۇ قانىنى تازىلاپ چىقىرىش ئارقىلىق داۋالاشنىڭ بىر خىل يېڭى ئۇسۇلى، — دېدى دوختۇر پىل ئۆزىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلگەن كۆپچىلىككە قاراپ، — زۇلۇكنىڭ تېنى-نىڭ ناھايىتى كىچىك ئىكەنلىكىگە قارىماڭلار، ئۇنىڭ ئىش-تىھاسى چوڭ. چۈنكى ئۇنىڭ ھەزىم قىلىش يوللىرىدا نۇر-

غۇن سوقۇرخالتىلىرى بولۇپ، كۆپ مىقداردا ئوزۇقلۇق ساقلىيالايدۇ. ئۇ بىر قېتىم قان شورىۋالغاندىن كېيىن بىر يىل ھېچ نەرسە يېمىسمۇ ئاچلىقتىن ئۆلمەيدۇ. ئۇنىڭ شۆلگىيى تەركىبىدە خرومدىن ماددىسى بولۇپ، ئۇ قاننىڭ قېتىشىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. زۇلۇك بىر تەرەپتىن قان شوراپ، بىر تەرەپتىن شۆلگەي چىقارغاچقا، قان قېتىشىپ قالمايدۇ ـ دە، ئۇ قاننى تويۇنغانغا قەدەر شورايدۇ.

دوختۇر پىل لۆڭگە بىلەن پېشانىسىدىن تەپچىرەپ چىققان تەرنى سۈرتىۋەتكەندىن كېيىن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى. سېرىق تۈمشۇق ئۆرەڭ چۈجىسى قىزىققان ھالدا ئاڭلاۋاتاتتى.

— تېبابەتشۇناسلار زۇلۇكنىڭ مۇشۇ ئالاھىدىلىكىدىن كلىنىكىلىق داۋالاشتا، مەسىلەن، بۇنىڭغا ئوخشاش ئۇلاش ئوپېراتسىيىسىدە پايدىلانغان، ئۇلاش ئوپېراتسىيىسىنىڭ نەتىجىلىك بولۇشىنىڭ ئاچقۇچى — ئۇزۇلگەن قولدىكى ئىنچىكە قىزىل قان تومۇرى، ئىنچىكە كۆك قان تومۇرلىرىنىڭ ئۇلانغان ـ ئۇلانمىغانلىقىدا. ئوپېراتسىيىدىن كېيىن، يېڭى ئۇلانغان قىزىل قان تومۇرى، كۆك قان تومۇرلىرىنىڭ ئىقتىدارى تېخى ئەسلىگە كەلمىگەن، ئايرىم قىسمىدىكى قان ئالمىشىش تېخى راۋان بولمىغانلىقى ئۈچۈن، دائىم ئايرىم قىسمىدا ئىششىپ كېتىش، قان ئۇيۇپ قېلىش، ئاغرىش ھادىسىلىرى كۆرۈلىدۇ. ئىلگىرى بۇنداق ئوپېراتسىيىدىن كېيىن دائىم يېڭىنە سانجىپ قان ماڭغۇزۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق قان راۋانلاشتۇرۇلاتتى. بىراق، مۇنداق قىلغاندا يەنىلا قول مۇسكۇللىرىنىڭ تۇزۇلمىسى بۇزۇلۇپ كېتىپ، يارا ئېغىزىنىڭ تۇتۇشىغا تەسىر يېتەتتى. دوختۇرلار ھازىر زۇ-

لۇكنىڭ قان شورىشى ئارقىلىق بەزى قىسىملاردىكى مۇسـ
كۇللارنىڭ قۇرۇلمىسىنى قوغداپ قالدى. يارا ئېغىزىدىن
بىرقانچە سائەت داۋاملىدا چىققان قانىنى زۇلۇك شوراپ بولۇپ
چۈشۈپ كەتسە ناھايىتى ياخشى ئۇنۇم بېرىدۇ.

— زۇلۇكنىڭ قان شورىشى تاشقى كېسەللىك ئوپېراتـ
سىيىسىگە چوڭ يارىدەم بېرىدىكەن ـ دە، — دېدى سېرىق
تۇمشۇق ئۆرەك چۈجىسى، ئوپېراتسىيىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋا-
لىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ھەم دوختۇر پىلىنىڭ سۆزلـ-
ىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ كۆڭلى خېلى ئەمىن تاپقاندى.

— ئۇ تېخى يەنە ئىچكى كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا،
مەسىلەن، تارتىشىپ قالغان تومۇرلارنى بـوشىتىش، يۇقـ-
ىرى قـان بېسىم كـېسەللىكىنى يېنىكلىتىش قـاتارلىقلاردا
قوللىنىلىدۇ.

— زۇلۇك ئەسلىدە ئىنسان، ھايۋانلارنىڭ قېنىنى شو-
راپ كېسەللىك تارقىتاتتى. بەزىلىرى يەنە كىشىلەرنىڭ بۇ-
رۇن بوشلۇقى، نەپەس يولى، سۆيدۈك يوللىرىغا سوقۇنۇپ
كىرىۋالاتتى. قارىغاندا بەزى زىيانلىق نەرسىلەرنىڭمۇ پايدـ-
لىق تەرەپلىرى بار ئىكەن.

— شۇنداق، زۇلۇكنىڭ مەلۇم زىيىنى بار. بىراق
ئالدىنى ئېلىش ساۋاتلىرىنى بىلىۋالسا كۆپ زىيان سالالمايـ-
دۇ. زۇلۇك تېرىنىڭ ئۇستىدىن شوراۋاتقاندا ھەرگىز ھولۇ-
قۇپ كەتمەسلىك، ئۇنى قول بىلەن ئۇرۇپ قېقىۋېتىش كې-
رەك. ئۇ قېقىۋەتسىلا چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇنى ھەرگىز قول
بىلەن يۇلۇۋېلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ يۇلغانسېرى شۇنچە
چىڭ يېپىشىۋالىدۇ.

— رەھمەت سىزگە، دوختۇر، — دېدى سېرىق تۇمشۇق

ئۆردەك چۈجىسى چەكسىز مىننەتدار بولۇپ، — سىز مېنىڭ كاساپىتىم بىلەن يارىلانغان بېگىموت ئەپەندىنىڭ ئۇزۇلگەن قولىنى مۇژەپپەقىيەتلىك ئۇلاپ مېنى غايەت زور باش قېتىنـ چىلىقىدىن قۇتۇلدۇرۇپلا قالماي، ماڭا يەنە نۇرغۇن بىلىمـ لەرنى ئۆگىتىپ قويدىڭىز، ئەگەر بېگىموت ئەپەندى مېيىپ بولۇپ قالمىدىغان بولسا مەن مەڭگۈ ئازابتىن قۇتۇلالـ مايتتىم.

— بۇ دوختۇرلارنىڭ مەجبۇرىيىتى، سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، سەن خاتىرجەم بولغىن، ئەمدى ئۆيۈڭگە قايتىپ ئارام ئال. سەنمۇ كۆپ چارچىدىڭ، — دېدى دوختۇر يىل.

— ئۆيگە قايتىمسامۇ بولىدۇ، دوختۇر، بېگىموت ئەـ پەندىنىڭ ھالىدىن ئۆزۈم خەۋەر ئالاي. شۇنداق قىلسام كۆڭـ لۈم ئازراق بولسىمۇ ئارام تاپار.

نارکوز دورىسىنىڭ تەسىرى يوقىلىپ ھوشىغا كەلگەن ۋە ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ياتقان بېگىموت ئەپەندى ئېغىز ئاچتى:

— مېنىڭ بۇ كۈتۈلمىگەن ھادىسىگە يولۇقۇشۇم ئۆزۈمـ نىڭ كالانپايلىق قىلغىنىمدىن بولدى. بۇنى مېھماندوست دوستۇمنىڭ تەكلىپىدىن كۆرۈشكە قانداقمۇ ۋىجدانىم يول قويسۇن. بۇ ئىشنى ئۆزۈڭگە ئېلىپ كەتمە.

— بېگىموت ئەپەندى توغرا ئېيتتى. بۇنى ھېچكىمدىن كۆرۈشكە بولمايدۇ. بۇ بىر تاسادىپىي ۋەقە، — دېدى دوختۇر يىل، — ئىشەنچىم كامىلكى، بېگىموت ئەپەندىمۇ تېز ئوڭـ شىلىپ كېتىدۇ.

ئارىدىن ئون نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. بېگىموت ئەپەـ

دەمۇ دوختۇر پىلىنىڭ ئېيتقىنىدەك تېزلا ئوڭشىلىپ دوختۇرخانىدىن چىقتى. ئۇنىڭ ساقايغانلىقىنى تەبرىكلەپ سەرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ۋە ئۇنىڭ بارلىق دوستلىرى يىغىلىپ ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرىدە شادلىق ئۇچقۇنى چاقنايتتى، ئاغزىلىرىدىن شوخ پاراڭ، قىزىق چاقچاقلار ئۆكسۈمەيتتى، چىرايىدىن كۈلكە ئۆچمەيتتى. گويا ئىلگىرى ھېچقانداق كۆڭۈلسىزلىك بولۇپ ئۆتمىگەندەكلا ئىدى.

كۆڭۈللۈك ئويۇن ـ تاماشا بىرنەچچە كۈن داۋام قىلغاندىن كېيىن، بېگىموت ئەپەندىنىڭ قايتىش ۋاقتىمۇ توشۇپ قالدى. ئۇ يولغا چىقىش ئالدىدا ئۇنى سەرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ۋە ئۇنىڭ بارلىق دوستلىرى ئۈزىتىپ چىقتى ۋە ئۇنىڭغا ئۆزلىرى تەييارلىغان سوۋغاتلارنى يوللۇق تۇتتى.

— مەن سىلەرنىڭ سالىمىڭلارنى ئافرىقىدىكى كىچىك دوستلارغا يەتكۈزىمەن، — دېدى بېگىموت ئەپەندى ئۇلار چىن قەلبىدىن قايتا ـ قايتا رەھمەت ئېيتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاققان ياشلار مەرۋايىتتەك يالتىراپ تۇراتتى، — مەن سىلەرنى — بۇ يەردىكى مېھماندوست، قىزغىن، جۇشقۇن ھاياتنى كۆچى ئورغۇپ تۇرغان، باشقىلارنىڭ قىينىچىلىقىغا خۇددى ئۆزىنىڭ ئىشىدەك كۆڭۈل بۆلۈپ ياردەم قىلىدىغان ئاق كۆڭۈل كىچىك دوستلارنى قەتئىي ئۇنتۇمايمەن.

ئۇ كەتتى. خەير خوش دېگەن ئاۋاز ۋە قول پۇلاڭلىتىشلار ئۇ كۆزدىن غايىب بولۇپ، ئۇپۇقتا سىڭىپ كەتكۈچە توختىمىدى...

«ئۇچار پۇت»نى زىيارەت قىلىش

كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ «هايۋانات تەنتەربىيىسى» گېزىتىنىڭ مۇخبىرلىقىغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىنكى تۇنجى ئىشى ئافرىقىغا بېرىش بولدى. ئۇنىڭ ئافرىقىغا بېرىشتىكى ئاساسىي مەقسىتى قانداقتۇر ئۇ جايدا ساياھەت قىلىش ئەمەس، بەلكى بۇ يىلقى تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدە قۇملۇقتا يۈگۈرۈش تۈرىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشكەن تۆگىقۇش ھەققىدە تەپسىلىيرەك خەۋەر بېرىش، شۇنداقلا كەڭ مۇشتېرىلارنىڭ بۇ گېزىتكە بولغان قىزىقىشىنى ئاشۇرۇپ، گېزىتنىڭ تىراژىنى ھەسسىلەپ كۆپەيتىش ۋە بۇ ئارقىلىق گېزىتخانىدىكىلەرگە ئۇنى مۇخبىرلىققا قوبۇل قىلىپ قىلچە زىيان تارتىمىغانلىقىنى، ئەكسىچە غايەت زور پايدىغا ئېرىشكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ قويۇش ئىدى. ئۇنىڭ بۇنداق ئۆزىنى كۆرسىتىش ھەۋىسىنى بەك خاتا دەپ كەتكىلى بولمايتتى، ئەلۋەتتە. چۈنكى، ئۆزىنى جەمئىيەتنىڭ بالدۇراق ئېتىراپ قىلىشىنى قوغلىشىش بارلىق ياشلاردىكى تەبىئىي ۋە ئومۇمىي خۇسۇسىيەت ئىدى. كەپسىز مايمۇنچاق ئافرىقىغا بېرىپلا سىرلىق سەھرايى كەبىردە ياشاۋاتقان تۆگىقۇشنى تاپتى. ئۇ ئۆزىگە ناتونۇش بولغان ئافرىقا مەنزىرىلىرىنى قانغۇدەك كۆرۈۋېلىش نىيىتى بولسىمۇ، ئالدى بىلەن قىلماقچى بولغان ئىشىنى تۈگىتىش قارارىغا كەلدى. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغاندا گېزىتخانىدىكى ئىشداشلىرىنىڭ ئاغزىدىن زىيارەت قىلىش باھانىسىدە ئويۇنغىلى باردى دېگەندەك گەپ ـ سۆزلەرنىڭ چىقىشىنى توسۇۋالغىلى بولمايتتى.

تۆگىقۇش ئۇنىڭ كېلىش مەقسىتىنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى.

— مەن ھازىرغىچە مۇخبىرنى كۈتۈۋېلىپ باقمىغان، — دېدى ئۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق مۇخبىرلارغا خاس كۆز بىلەن تۆگىقۇشنى كۆزىتىپ چىقتى. تۆگىقۇش قۇشلارنىڭ ئەڭ چوڭى، گەرچە ئۇنىڭ قانىتى بولسىمۇ، بىراق ئۇچالمايدۇ. ئۇنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى مېڭىشقا ماھىر، يول يۈرۈشتە «ئۇچار پۇت» دېگەن ياخشى نامى بار. ئۇنىڭ ئىككى يوغان پۇت بارمىقى بولۇپ، ئۇنىڭ زور گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرالايدۇ. پۇت بارمىقىنىڭ ئاستىدىكى تېرە كۆپۈپ چىقىپ گۆش پېتەك ھاسىل قىلغان بولۇپ، قۇملۇقتا يۈگۈرۈشكە ئىنتايىن قۇلايلىق ھەم قۇمغا چۆكۈپ كەتمەيدۇ، قىزىپ كەتكەن قۇملارنىڭ تاپىنىنى كۆيدۈرۈشىدىنمۇ قورقمايدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق كۆزىتىشنى توختىتىپ، خىيالىنى يىغدى.

— قۇشلارنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى ھەققىدە سۆز بولغاندا، نۇرغۇن كىشىلەر ئافرىقا قىتئەسىدە ياشايدىغان تۆگىقۇش ھەممىدىن چوڭ دېيىشى مۇمكىن، — دېدى ئۇ، — بۇمۇ سىزنىڭ بىر مەشھۇر ھايۋان ئىكەنلىكىڭىزنى ئىسپاتلايدۇ.

— ھازىرقى ۋاقىتلاردا شۇنداق، — دېدى تۆگىقۇش ئويغا چۆمۈپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپ سورىدى كەپسىز مايمۇنچاق ھاڭ ـ تاڭ قالغىنىچە.

— مېنىڭ ئېغىرلىقىم بىر يۈز ئەللىك نەچچە كى-

لوگرام، ئېگىزلىكىم 2.75 مېتىر بولۇپ، ھەقىقەتەنمۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ قۇش ھېسابلىنىمەن. ھەربىر چامدىمىم يەتتە مېتىر يەرگە باردۇ. گەرچە ئۇچالمىسامۇ، ئادەتتىكى يەرلەردە سائىتىگە سەكسەن كىلومېتىر تېزلىكتە چاپالايمەن.

تۆگىقۇش بىردەم تۇرۇۋېلىپ ئاندىن بوش ئاۋازدا يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئىلگىرى يەر شارىدا مېنىڭدىنمۇ چوڭ بىر خىل قۇش ياشىغان. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى بەش مېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، 1660 - يىللىرى يەر شارىدا مەۋجۇت ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ نەسلى تۈگەپ كەتتى. بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي: بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ گۆشى تەملىك. ئىككىنچىدىن، پېيىنى ياستۇقلارغا قاچىلاپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئۇ ئۇچالمايدۇ. قارشىلىق كۆرسىتىش كۈچى تۆۋەن بولغانلىقتىن، ئىنسانلار تەرىپىدىن يوقىتىۋېتىلدى.

كەپسىز مايمۇنچاق تۆگىقۇشىغا ئوخشاشلا قايغۇلۇق، ھەسرەتلىك كەيپىياتقا ئەسىر بولدى. ئاشۇ بىچارە قۇشقا ئېچىندى. ئىنسانلارنىڭ سەۋەبىدىن نەسلى قۇرۇپ كەتكەن ھايۋان ئازمۇ؟ ھازىرمۇ ئۇلارنىڭ پائالىيىتى نەتىجىسىدە كۈنىگە يۈز خىل ھايۋاننىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىۋاتامدۇ؟!

— ئاڭلىسام، ئافرىقىنىڭ جەنۇبىدىكى ئورمانلىقلاردا ئېغىرلىقى بىر مىڭ ئىككى يۈز نەچچە كىلوگرام، بويىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن ئۈچ مېتىر كېلىدىغان بىر خىل قۇش بولۇپ، ئۇ ئىككى قانىتىنى ئاچسا بىر كىچىك ئايروپىلانىنىڭ

قانىتىغا ئوخشاپ كېتىدىكەن. كىچىك ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەپ ھايات كەچۈرىدىغان بۇ خىل قۇش ناھايىتى كۆچلۈك بولغاچقا، يەرلىك ئىنسانلار ئۇلارنى تۇرلۈك ئامماللار بىلەن تۇتۇۋېلىپ، قاناتلىرىنى قىرقىۋېتىپ، بوينىنى ئارغامچا بىلەن باغلاپ، بىر مەزگىل قېتىرقىنىپ ئۆگەتكەندىن كېيىن كالا ئورنىدا يەر تېرىشقا سالىدىكەن. بىر قۇش بىر كالىنىڭ رولىنى ئويناىدىكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق ئۇزاق سۆزىنى كۆتتىن كېيىن ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، — بۇ خىل قۇشنى قانداق قۇش دەيمىز؟

— مەنمۇ ئۇ قۇش توغرىسىدا نۇرغۇن گەپلەرنى ئاڭلىغان، لېكىن ئانچە ئىشەنمەپتىكەنمەن، — تۆگىقۇش سەل ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى.

— ئۇ باشقا بىر تۈردىكى قۇشمۇ ياكى قۇشنىڭ يەنە بىر خىلىمۇ بۇنى بىلەلمىدىم.

— ئەگەر ئۇ باشقا بىر تۈردىكى قۇش بولسا، ئۇنداقتا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ قۇش دېگەن نام ئۇنىڭغا مەنسۇپ بولىدۇ. ئەگەر تۆگىقۇشنىڭ يەنە بىر خىلى بولسا، ئۇ ھالدا...، — دېدى تۆگىقۇش ئويلىنىپ.

— سىز چوڭ بولغاندىكىن تۇخۇمىڭىزمۇ ھەرقانداق قۇشنىڭ تۇخۇمىدىن چوڭ بولىدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدى كەپسىز مايمۇنچاق گەپنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ.

— شۇنداق، — دېدى تۆگىقۇش مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، — ھازىر دۇنيادا ئەڭ چوڭ تۇخۇم مېنىڭ تۇخۇمۇم بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئون بەش ـ يىگىرمە سانتىمېتىر، ئېغىرلىقى 1.65 ـ 1.75 كىلوگرام كېلىدۇ. ئادەتتىكى ئەھۋالدا بىر كىلوگرام توخۇ تۇخۇمى يىگىرمە دانە

ئۆپچۆرىسىدە كېلىدۇ. مېنىڭ بىر دانە تۇخۇمۇم ئوتتۇز ئۈچ - ئوتتۇز بەش توخۇ تۇخۇمىغا باراۋەر كېلىدۇ. يەنە ئۇنىڭ شاكىلىمۇ ناھايىتى قېلىن بولۇپ، 2.5 مىللىمېتىر كېلىدۇ. توقسان كىلوگرامليق بىر ئەر كىشى دەسسىسىمۇ چېقىلىپ كەتمەيدۇ. ئەگەر قاينىتسا، قىرىق مىنۇتتىمۇ پىشمايدۇ.

— بىراق، — دېدى ئۇ، — 1981 - يىلى ئاۋسترالىيە-لىك ژېك سكوتس ھىندى ئوكيانىنىڭ دېڭىز قىرغىقىدىن ناھايىتى زور بىر قۇش تۇخۇمى تاپقان. بۇ تۇخۇمنىڭ ئۇزۇن-لۇقى ئۈچ يۇز مىللىمېتىر، ئېغىرلىقى ئالتە كىلوگرام بولۇپ، ئادەتتىكى توخۇ تۇخۇمىدىن بىر يۇز ئوتتۇز بەش ھەسسە چوڭ ئىكەن. بۇ ھازىرغىچە تېپىلغان ئەڭ چوڭ قۇش تۇخۇمى ھېسابلىنىدىكەن. ئەپسۇسكى، كەم ئۇچرايدىغان بۇ يوغان قۇش تۇخۇمىنىڭ قاندىق قۇشنىڭ تۇخۇمى ئىكەنلىكى تېخى سىر پېتى تۇرۇۋاتماقتا ئىكەن.

— سىز ئۆزىڭىز ياشاۋاتقان مۇھىت ھەققىدە ئازراق سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟ — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق تۆ-گىقۇش سۆزلەپ بەرگەن ئەھۋاللارنى خاتىرە قالدۇرۇۋېتىپ.

— سەھرايى كەبىر چۆلى — دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ چۆلدۇر، ئۇ غەربتە ئاتلانتىك ئوكيانىدىن باشلىنىپ، شەرقتە قىزىل دېڭىز بويىغىچە بارىدۇ. ئۇنىڭ كەڭلىكى تەخمىنەن بەش مىڭ ئالتە يۇز كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن سەككىز مىليون كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئاۋسترالىيە-دىن چوڭراق چىقىدۇ. ئۇ نۇرغۇنلىغان چوڭ - كىچىك قۇملۇقلاردىن تەركىپ تاپقان، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى ئىككى يۇز - ئۈچ يۇز مېتىر كېلىدۇ. يەر شەكلى تەكشى، ئوتتۇرا

قىسمى ئېگىز تاغلىق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى ئۈچ مىڭ تۆت يۈز ئون بەش مېتىر كېلىدىغان كۆسى تېغى سەھرايى كەبىر چۆلىدىكى ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي جەنۇب قىسمىدىكى كاتارا ئويمانلىقى دېڭىز تەكشىلىكىدىن بىر يۈز ئوتتۇز ئۈچ مېتىر پەس چىقىدۇ.

— تېخىمۇ كۈنكرېتراق سۆزلەپ بەرگەن بولسىڭىز، — دەپ ئۆتۈندى كەپسىز مايمۇنچاق.

تۆگىقۇش بېشىنى لىڭشىتتى.

— سەھرايى كەبىر چۆلىنىڭ تېمپېراتۇرىسىدا كۈنلۈك سېلىشتۇرما پەرق ۋە يىللىق سېلىشتۇرما پەرق ناھايىتى چوڭ بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئەللىك مىللىمېتىرغا يەتمەيدۇ. بەزى جايلاردا ئادەتتىكى يىللاردا ھاۋا ئوچۇق، ئاپتاپ كۈچلۈك بولۇپ بىر تامچىمۇ يامغۇر ياغمايدۇ، ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈكلەر ناھايىتى ئاز. شۇڭا، ئۇ «چۆللەرنىڭ چۆلى» دەپ ئاتالغان. «سەھرا» ئەرەب تىلىدا «قۇرۇق»، «ھېچ نەرسە يوق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

— بۇ ئىسىمنى قويغۇچىلارنىڭ كۆزى قارىغۇكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق خاپا بولۇپ، — كىلىماتى قۇرغاق، تۇپرىقى شورلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، يۇلغۇن، سېرىس قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر قەيسەرلىك بىلەن ئۆسىدىغانلىقىنى، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق، تېز يۈگۈرىدىغان ھايۋانلاردىن پايدىلىنىپ، تۆگىقۇش، بۆكەن قاتارلىقلار ياشايدىغانلىقىنى، يەنە بىر لوكىلىق تۆگىدىن بەش مىليون تۈياق بولۇپ، دۇنيا تۆگە ئومۇمىي سانىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى بىلەمەمدىكىنە؟!

— كىشىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدا، سەھرايى كەبىر بىپايان

قۇم دېگىزى، «گىياھ ئۇنمەس جاي» ھېسابلىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ يەردە يەنە ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان تاغ چوققىلىرى، تاشقاتما قالدۇقلار ئورمانلىقى، قۇرۇپ كەتكەن دەريا قىنى، تۇز كۆلىنىڭ قالدۇق ئىزلىرى ۋە بۇك - باراقسان خورما ئورمانلىقلىرى بار. تېخىمۇ مۇھىمى، بۇ يەر تېخى ئېنېرگىيە مەنبەسى ۋە كان مەھسۇلاتلىرى خەزىنىسىدۇر.

— سەھرايى كەبىرىنىڭ ھەممە يېرىنىڭ مۇھىتى ئوخشاشمۇ؟

— ياق، سەھرايى كەبىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئىككى تەرىپى قۇرغاق ئويمانلىقتىن ئىبارەت. ئەڭ قۇرغاق بولغان ئوتتۇرا سەھرايى كەبىر رايونىدا بەزىدە قاتتىق يامغۇر يېغىپ، سەل كېلىپ، لاي - قۇملار-نىڭ ئېقىشى ئېغىر بولىدۇ. شىمالىي سەھرايى كەبىرده قىش پەسلىدە يامغۇر ياغىدۇ، بۇ يامغۇر ئانچە مول بولمىسىمۇ، لېكىن بىرقەدەر تۇراقلىق بولغاچقا، خۇددى چۆلدىكى كىچىك - كىچىك ئەگمە ئاراللارغا ئوخشاش بەزى بوستانلىقلار بارلىققا كەلگەن. جەنۇبىي سەھرايى كەبىرنىڭ ئەھۋالى دەل بۇنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، يامغۇر مەۋسۇمى يازدا بولىدۇ. ھۆل - يېغىن يىلدا بولۇپ تۇرسىمۇ، مىقدارى ئىنتايىن ئاز. خورما — بوستانلىقتىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئۆسۈملۈك بولۇپ، پۈتۈن سەھرايى كەبىرده تەخمىنەن ئوتتۇز مىليون تۇپ خورما دەرىخى بار. ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى خورما دەرىخىنىڭ ئۇچتىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ.

— پايانسىز سەھرايى كەبىرده قۇرۇپ كەتكەن دەريا قىنى قاتارلىقلار بار دېگەندەك گەپلەرنى قىلغانىدىڭىز. بۇ-نىڭغا ئاساسلانغاندا، ئىلگىرى بۇ يەردە چوڭ دەريا بولغان

دەپ ھۆكۈم چىقىرىشقا بولىدۇ، سىزمۇ شۇنداق قارامسىز؟ — دەپ سورىدى يەنە كەپسىز مايمۇنچاق.

— يىراق قەدىمكى دەۋرلەردە، سەھرايى كەبىرنىڭ كىلىماتى بىرقەدەر مۆتىدىل ۋە نەم ئىدى، — دېدى تۆگىقۇش خۇددى ئانا ماكاننىڭ ئەنە شۇ تارىخىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈۋاتقاندەك ھاياجانلىنىپ، — ئارخېئولوگلار بىرمۇنچە جايلاردىن قەدىمكى زاماندىكى ئىنسانلار پاناھ جاي قىلغان نۇرغۇن تەبئىي ئۆڭكۈرلەرنى تاپقان. ئۆڭكۈرنىڭ تاش تامىلىرىغا مول مەزمۇنلۇق تام رەسىملىرى ئويۇلغان. ئالىملار-نىڭ قارىشىچە، بۇنىڭدىن ئالتە مىڭ يىل ئىلگىرى، بۇ يەرنىڭ تاغ باغرىلىرى ئارىبو قارىغىيى ۋە تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە كۆكىرىپ تۇرىدىغان دۇب دەرىخى بىلەن قاپلانغان، ھازىرقى قۇملۇق ۋە تاشلىقتا قۇرۇپ ياتقان دەريا قىننىنىڭ ئىزىدا ئەينى ۋاقىتتا چوڭ دەريا بولغان. قىسقىسى، بۇ جاي قوي - كالىلار توپ - توپ يۇرۇشكەن، قۇشلار ئۆچۈشۈپ، يىرتقۇچ ھايۋانلار دەۋر سۈرۈشكەن، بېلىقلار ئەركىن ئۆزۈشكەن جاي بولغان. ئىنسانلار يېڭى تاش قوراللار دەۋرىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، دېھقانچىلىق بىلەن جان باققان. سەھرايى كەبىرنىڭ شەرقىي ئۆچىدىكى مىسىردىن تارتىپ غەربىي ئۆچىدىكى ماۋرىتانىيىگىچە، ئەينى چاغدىكى قەبىلىلەرنىڭ ھەممىسى ئورتاق مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن. كېيىن كىلىمات ئۆزگىرىپ كېتىپ، يېشىل سەھرايى كەبىر ئاھالىلىرى ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولغان.

تۆگىقۇشنىڭ تەلەپپۇزىدىن، ھېسسىياتىدىن ئۆز يۇرتىغا بولغان چەكسىز مېھىر - مۇھەببەت چىقىپ تۇراتتى. كەپسىز مايمۇنچاق سەھرايى كەبىرنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتىگە

ئىچ - ئىچىدىن قايىل بولدى ۋە ئۇنىڭ ئانا يۈرتىنىڭ كېلە-چەكتە يەنە قايتىدىن ياپيېشىللىققا ئايلىنىشىغا چەكسىز ئە-شەنچ باغلىغاندەك يىراقتا نەزەر سېلىۋاتقان مەغرۇرانە تۇر-قىنى بىرنەچچە قېتىم سۈرەتكە تارتىۋالدى.

ئۇلار شۇ تەرىقىدە سۆزلىشە - سۆزلىشە ۋاقىتنىڭ تېز ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قېلىشتى. ئۇشتۇمتۇت كۆ-تۈرۈلگەن بوران كېپىز مايمۇنچاقنى ئالاقزادىلىككە سېلىۋەتتى.

— قورقماڭ، مەيەرگە كىرىۋېلىڭ، — دېدى تۆگىقۇش قانىتىنى كېرىپ.

كەپىز مايمۇنچاق بورانغا قىلچە پىسەنت قىلىپ قويمە-غان تۆگىقۇشنىڭ قانىتى ئىچىگە كىرىۋالدى. سەھرايى كە-بىرده بوران شىددەتلىك ھەم كۈچلۈك چىقاتتى. كەپىز مايمۇنچاق بوران ھۈجۈم قىلىپ كەلگەندە چاڭ - توزانلار ئۇچۇپ، يەر - زېمىن قاراڭغۇلىشىپ كېتىدىغان ئەھۋالنى ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغانىدى. يېنىدا ئۇنى قانىتى بىلەن مۇھاپىزەت قىلىدىغان تۆگىقۇش بولمىغىنىدى، ئۇنىڭ بو-رانىدا قالغان چاغدىكى ھاياتىدىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايتتى.

— بوراننىڭ سۈرئىتى نېمىدېگەن تېز، — دېدى كەپ-سىز مايمۇنچاق بوران توختىغاندىن كېيىن بىخەتەر ۋە ئىس-ىق قانات ئاستىدىن چىقىپ، ئۇ ئەتراپتىكى تونۇغۇسىز دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كەتكەن مەنزىرىگە قاراپ تېخىمۇ ھەيران قالدى.

— بوران پادىشاھى دەپ نام ئالغان ئون ئىككى بالىق تەيفىڭ بورىنىنىڭ سۈرئىتى سائىتىگە بىر يۈز ئون يەتتە كىلومېتىردىن ئوشۇق بولۇپ، تەخمىنەن سېكۇنتىغا ئوتتۇز

ئىككى مېتىردىن توغرا كېلىدۇ. بايىقى چاڭ - توزانلىق بوراننىڭ سۈرئىتى ئۇنىڭغا يەتمىسىمۇ كۆپلىگەن قۇمساڭ توپىلارنى ئاتلانتىك ئوكيانىغا ئەكېتەلەيدۇ، — دېدى تۆگە-قۇش، — يېشىل تۇمشۇقنىڭ غەربى، كانارى تاقىم ئاراللىرىنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇزۇنلۇقى ئىككى مىڭ بەش يۈز كىلومېتىر، كۆلىمى ئالتە مىليون نەچچە يۈز مىڭ كۈادرات كىلومېتىر كېلىدىغان دېڭىز تەۋەلىكىدە «دېڭىز تېگىدىكى سەھرايى كەبىر» بايقالدى. دېڭىز تېگىدىكى چۆكۈندىلەر ئارىسىدىن سەھرايى كەبىردىن كەلگەن كۆپلىگەن كۈارتىس دانچىلىرى تېپىلدى.

— زىيارىتىمنى قوبۇل قىلغانلىقىڭىزغا رەھمەت، — دېدى مۇخبىر كەپسىز مايمۇنچاق، — ئىشىنىمەنكى، سىز ياشاۋاتقان مۇشۇ ناچار مۇھىتتا قەيسەرلىك بىلەن ياشاۋاتقان سىزگە ئوخشاش جەسۇر ھايۋانلار مۇشتېرىلىرىمىزنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ، شۇنداقلا سىلەرگە ئاپىرىن ئوقۇيدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق تۆگىقۇش بىلەن خوشلاشتى- دە، كەلگەن يولى بىلەن قايتماقچى بولۇپ ماڭدى.

ئۇ ئۇشتۇمتوت ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان بىرنەچچە يىرتقۇچنى كۆرۈپ هودۇققىنىدىن تۇرۇپلا قالدى. ئەتراپىدا ئۆزىنى دالدىغا ئالغۇدەك يەرمۇ يوق ئىدى. يىرتقۇچلارنىڭ كۆزىدىن چاقناپ تۇرغان سوغۇق نۇر ئۇنىڭ بەدىنىنى تېشىپ ئۆتكەندەك شۇركەندۇرۇۋەتتى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ ئۇ ئەلھۆكمىللا دېمەي ئامال يوقلۇقىغا، قېچىپ قۇتۇلۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىگە كۆزى يەتتى. ئۇ يورۇق دۇنياغا ئاخىرقى قېتىم، يىرتقۇچلارغا بولسا غەزەپ بىلەن قارىدى - دە، كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ ئۆلۈمنى مۇشۇنداق كۈتۈۋالماق-

چىدى. دەل شۇ چاغدا ئارقا تەرەپتىن ھەيۋەتلىك ھۆركىرەد-گەن ئاۋاز ئاڭلاندى. كەپسىز مايمۇنچاق ھەيران بولۇپ كۆ-زىنى ئاچتى. يىرتقۇچلار بولسا ئۆزىگە كەلگەن خەۋپىنى سەز-گەندەك ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپلا قاچتى - دە، ھەش - پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى.

«يىرتقۇچلارنى قورقۇتىۋەتكەن نېمىدۇر؟» كەپسىز مايمۇنچاق تازا زەن سېلىپ قارىۋېدى، بىر قۇم بارخىنىنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتقان تۆگىقۇشنى كۆردى.

— يىرتقۇچلارنى قاچۇرۇۋەتكەن سىز ئىكەنسىز - دە، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق خۇشال بولۇپ تۆگىقۇش يېقىن كەلگەندە، — ئاۋازىڭىز نېمىدېگەن ھەيۋەت. مەن سىزنىڭ ئۇنداق قاتتىق ئاۋازدا ھۆركىرىيەلەيدىغانلىقىڭىزنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن.

— ئۇ شىرنىڭ ھۆركىرەش ئاۋازى، بىز ياشاش جەريا-نىدا ئۆزىمىزنى قوغداش ئۈچۈن ئۆگىنىۋالغان بىرخىل ماھا-رەت. راستىنى ئېيتسام، بىز شىرنى دوراپ ھۆركىرىسەك ھەقىقىي شىرنىڭ ئاۋازىدىن قەتئىي پەرقلەنمەيدۇ.

— يائاللا، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دەڭ.

— سەللا كېچىككەن بولسام تۆگىشىپ كەتكەن بولاتتىم-ڭىز. ئۇلاردىن قېچىپ قۇتۇلۇش ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى، ئۇلار نامى يۇگۇرۈك ھەم چاققانلىقى بىلەن مەشھۇر بولغان گىپارد.

— سىزگە كۆپ رەھمەت. مېنى ئىككىنچى قېتىم ئۆ-لۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ قويىدىڭىز، — دېدى كەپسىز مايمۇن-چاق. ئۇ شۇنى بىلەتتىكى، ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش داۋامىدا ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆزىگە خاس ماھا-

رەتنى يېتىلدۇرگەن، ئۆتكۈر كۆرۈش سەزگۈسى، ئاڭلاش سەزگۈسى ۋە پۇراش سەزگۈسى ۋە قوغدىنىش خۇسۇسىيىتى بولغان ماھارەتگە ئىگە. يەنە كېلىپ، ھەممىسى يۇگۇرۈشكە ماھىر، تۆگىنىڭ ھوشيارلىقى، ئۆتكۈر كۆرۈش سەزگۈسىگە تايىنىپ، ئۇنىڭ گىپارداڭنىڭ تەھدىتىگە ئۇچرىغانلىقىنى بىلىپ شىرغا ئوخشىتىپ ھۆركىرىگەن، شۇنىڭ بىلەن يىرتقۇچلار قېچىپ كەتكەن.

ئۇ گەرچە خىلمۇ خىل خەتەرگە يولۇققان بولسىمۇ، كۆڭلىدە بۇ يەرگە كەلگىنىگە ھېچقانداق پۇشايمان ھېس قىلمىدى. چۈنكى، ئۇ ئۆزىگە دۈچ كېلىدىغان خېيىمخەتەر ۋە تۈرلۈك قىيىنچىلىقلاردىن قورقىسا نۇرغۇن ئىشلارنى كۆرۈشتىن، بىلىشتىن مەھرۇم بولىدىغانلىقىنى، ھېچ ئىشنى باشقا ئاچىققىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى.

ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىدىكى ھايات ـ ماماتلىق جەڭ

كەپسىز مايمۇنچاق ئافرىقىغا كېلىپ ھەرگىز زىيان تارتمىغانلىقىنى بارغانسېرى تېخىمۇ ھېس قىلدى، كېلىماڭجارو تېغىدىكى قارلىق چوققىلار بىلەن ئىسسىق بەلۋاغ يايلاقلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە نۇر چېچىپ تۇرىدىغان ھەيۋەتلىك مەنزىرىسى بىلەن بۇ يەردە ياشاۋاتقان خىلمۇ خىل ھايۋانلارنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

«ئافرىقا» لاتىن تىلىدا «پىژمىرما ئاپتاپ» دېگەنلىك بولۇپ، ھەقىقەتەن ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق كېلىدىكەن.

ئېكۆاتور سىزىقى چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىكەن، پۈتۈن قىتئەنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسمى جەنۇبىي، شىمالىي تروپىك سىزىقىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆپ قىسىم رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرا چە تېمپېراتۇرىسى يىگىرمە سېلسىيە گرادۇستىن يۇقىرى بولىدىكەن. قىزىقى شۇكى، ئېكۆاتور رايونىدىكى تۈزلەڭلىك ۋە جىلغىلار قاسقانغا ئوخشاش قىزىق بولۇپ، كىشىلەر چېپىلداپ تەرلەپ تۇرسا، ئېگىز تاغ چوققىلىرى ئاپئاق قار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، سوغۇق ھاۋا سۆڭەكتىن ئۆتىدىكەن.

ئافرىقىنىڭ ئېكۆاتورغا يېقىن جايلىرىدا دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى بەش مىڭ مېتىردىن ئاشىدىغان تاغلاردىن كېنىيە تېغى، زۇڭېنزورى تېغى ۋە كېلىمانجارو تاغلىرى بولۇپ، «ئافرىقا چوققىسى» دەپ ئاتىلىدىغان ئۇزۇنلۇقى ئاران يەتمىش نەچچە كىلومېتىر كېلىمانجارو تېغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى بەش مىڭ سەككىز يۈز توقسان بەش مېتىر كېلىدىكەن. بۇ تاغ چوققىسىدا دائىمىيتىرى تەخمىنەن بىر مىڭ سەككىز يۈز مېتىر كېلىدىغان، ئويمانلىققا ئوخشايدىغان بىر يانار تاغ ئېغىزى بار ئىكەن. تاغ قاپتىلى ھەمىشە تۇمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى كۆرمەك ئاسان ئەمەسكەن. قاش قارايغان چاغدا، بەزىدە ئۇنىڭ قىياپىتى بىردىنلا كۆرۈنۈپ قالىدىكەن. ئۇ يەنە خرۇستال خان تاجىغىمۇ ئوخشاپ كېتىدىكەن. چۈنكى قۇياشنىڭ قالدۇق نۇرىدا گاھىدا سۇس قىزىل رەڭدە كۆرۈنسە، گاھىدا سۈر رەڭ، سۆسۈن كۈك رەڭدە ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن.

كەپسىز مايمۇنچاق قارلىق تاغ ئېتىكىگە تارقاق ئولتۇ-

راقلاشقان ۆە كېلىمانجارو تېغىنى ئەڭ بۇرۇن بايقىغان ۋاچە-گالار ئارىسىدا تارقالغان مۇنداق بىر رىۋايەتنى ئاڭلىدى:

— يىراق قەدىمكى زاماندا، ئاسمان ئىلاھى ئېنخى تاغ چوققىسىغا كۆچۈپ بېرىپ، ئۆز خەلقىنى ئېگىزدىن كۆرۈپ تۇرۇشنى ئويلاپتۇ. يالماۋۇز ئۇنىڭ بېرىشىنى ياخشى كۆر-مەپتۇ ۋە تاغ ئىچىدىن مەشئەل يېقىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن تاغ ئېغىزىدىن ئوتتەك لاۋا ئېتىلىپ چىقىپتۇ. ئېنخى ئىلاھ دەرغەزەپ بولۇپ، شامال ۋە يامغۇرنى چاقىرغانىكەن. بىر-دىنلا قارا يامغۇر يېغىپتۇ ھەمدە بىر ھازا مۆلدۈر چۈشۈپ، يانار تاغ ئېغىزىنى تولدۇرۇۋېتىپتۇ. يالماۋۇز ئوتى شۇنىڭ بىلەن مەڭگۈلۈك ئۆچۈپتۇ.

ۋاچالار كېلىمانجارو تېغىنى «كىمانىا، ئىنگالا» دەپ ئاتىغان بولۇپ، بۇ «نۇرلۇق گۈزەل تاغ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن، بۇ رىۋايەت قارلىق تاغ ئېتىكىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئولتۇراقلىشىپ كەلگەن ۋاچالارنىڭ گۈزەل ئارزۇ-سىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

ئافرىقا قىتئەسىدىكى ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىنىڭ دائىر-رىسى شىمالىي كەڭلىك يەتتە ـ ئون بەش گرادۇس ئارىلى-قىدىكى رايونلارنى، شىمالىي ئافرىقا ئېگىزلىكى، جەنۇبىي ئافرىقا ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىي قىسمى ۋە ماداغاسقار ئارىلى-نىڭ شەرقىي قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بۇ يەرنىڭ تېمپېراتۇرىسى دائىم يېگىرمە سېلسىيە گرادۇستىن يۇقە-رى، ھۆل ـ يېغىن كۆپىنچە بىر پەسلگە مەركەزلەشكەن بولغاچقا، بىر يىل ئىچىدە روشەن ھۆلچىلىك ۋە قۇرغاقچى-لىق مەۋسۇم پەرقى بولمىدىكەن. يەنى ھەر يىلى 5 ـ ئايدىن 10 ـ ئايغىچە، ئافرىقىنىڭ شىمالىي قىسمىدا ياز بولۇپ،

هۆلچىلىك مەۋسۇم شەكىللەنسە، ئافرىقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا دەل قىش بولۇپ، ھاۋاسى قۇرغاقلىشىپ ۋە ھۆل-يېغىنى ئازىيىپ، قۇرغاق مەۋسۇم شەكىللىنىدىكەن. 11 - ئايدىن كېيىن يىلى 4 - ئايغىچە بولغان ۋاقىت ئافرىقىنىڭ شىمالىي قىسمىنىڭ قىش پەسلى ھېسابلىنىدىكەن. بۇ چاغدا، ئافرىقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ھۆل - يېغىن كۆپىيىپ، ھۆلچىلىك مەۋسۇمى يېتىپ كېلىدىكەن.

ئافرىقا ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىغا تولىسى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى قويۇق ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر تارقالغان بولۇپ، ھەممىسى بالدۇر ئۆسۈش خاراكتېرىگە ئىگە، يوپۇرمىقى تار، نەيچىسىمان يۆگەلگەنىكەن. سۇ تەركىبىنىڭ تولمۇ كۆپ پارغا ئايلىنىپ كېتىشىنى ئازايتىش ئۈچۈن، ئۇ توپلىشىپ ئۆرە ئۆسىدىكەن، يايلاقتا ئاندا - ساندا ئىنتايىن يوغان بوباب دەرىخى ۋە كۈنلۈكسىمان سېرىس دەرىخى قاتارلىقلار ئۈچرايدىكەن. ھۆلچىلىك مەۋسۇمى بولغاندا، ئۆسۈملۈكلەر بۈك - باراقسان ئۆسۈپ، ھەممە ياق يېشىللىققا پۈركەنسە؛ قورغاق مەۋسۇمىگە كەلگەندە، دەرەخلەر غازاڭ تاشلاپ، ئۆسۈملۈكلەر سارغىيىپ، يايلاقتا باشقا بىر خىل مەنزىرە پەيدا بولىدىكەن. بوباب دەرىخى — ئافرىقا ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىدىكى تىپىك ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرىدىغان دەرەخ، شۇنداقلا دۇنيادىكى مەشھۇر دوغلاق ئۆسۈملۈك بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

كەپسىز مايمۇنچاق تانزانىيە تەۋەلىكىدە بىر تۈپ بوباب دەرىخىنى ئۈچراتتى. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئاران يېگىرمە ئىككى مېتىرلا كېلىدىكەن. بىراق، ئۇنىڭ ئايلانمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قىرىق يەتتە مېتىر، دېگىمېتىرى تەخمىنەن ئون

بەش مېتىر بولۇپ، ئوتتۇز ئادەمنىڭ قۇچىقى ئاران يېتىدە-
كەن. ھۆلچىلىك مەۋسۇمىدە، دەرەخ تاجىنىڭ دىئامېترى
يۇز نەچچە مېتىرغا يېتىدىكەن. ئۇ سۇنى قانغۇچە ئىچىپ
غولىدا ساقلاپ، قۇرغاق مەۋسۇم كەلگەندە ئاستا - ئاستا
چىقىرىدىكەن. ئۇنىڭ مېۋىسى تەرخەمەكتەك ئۇزۇنچاق،
شىرنىلىك، ئېتى تاتلىق بولۇپ، مايمۇنلار دەرەخكە چىقىپ
ئۇنى ئۇزۇپ يېيىشكە ناھايىتى ئامراق بولغاچقا، ئۇ «باباب
دەرىخى» (مايمۇن بولكىسى دەرىخى) دەپمۇ ئاتىلىدىكەن.
قىزىقارلىقى شۇكى، بۇ خىل دەرەخ توغرىسىغىلا يوغىنىغاچ-
قا، ئۇنىڭ ئاساسىي غولىنىڭ ئېگىزلىكى ئۇنىڭ دىئامېترى-
نىڭ ئۇزۇنلۇقىچىلىكىمۇ كەلمەيدىكەن.

بىيابان ئافرىقا ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقى نۇرغۇنلىغان
چۆپخور ھايۋانلارنى ياخشى ياشاش مۇھىتى بىلەن تەمىنلىگەن
بولغاچقا، بۇ يەرگە توپ - توپ بۆكەن (ئافرىقىدىكى بۆكەن-
نىڭ سۇ ئاستىدا ئۇخلىيالايدىغان كارامىتى بار)، مۇڭگۈز-
لۈك ئات، ياۋا تاغىل ئات، كەركىدان، زىراپە ۋە ئافرىقا
پىلى قاتارلىقلار ماكانلاشقان. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، بۇ
جاي يەنە گۆشخور ھايۋانلاردىن شىر، گېپارد، چىلبۆرە،
سىرتلان قاتارلىقلارنىڭ چۆپخور ھايۋانلارنى قوغلاپ تۇتىدە-
غان ئەڭ ئەپلىك يېرى بولۇپ قالغان.

ئىسسىق بەلۋاغ يايلىقىدا قۇرغاقچىلىق ۋە ھۆلچىلىك
مەۋسۇمى ئالمىشىپ تۇرغاچقا ۋە قۇرغاق مەۋسۇمىدا،
ئوت - چۆپلەر سارغىيىپ قۇرۇپ كېتىدىغانلىقى ئۈچۈن،
نۇرغۇن چۆپخور ھايۋانلار ئۇزۇن مۇساپىلىق، پەسىل خاراك-
تېرلىك كۆچۈشكە مەجبۇر بولىدىكەن. گۆشخور ھايۋانلارمۇ
ئۇلارغا ئەگىشىپ كۆچىدىكەن.

كەپسىز مايمۇنچاق شەرقىي ئافرىقىدىكى سېرىنگوت يايلىقىدا ھەيۋەتلىك كۆچۈش مەنزىرىسىنى كۆردى. ھەر يىلى 6 ـ، 7 ـ ئايلاردا بۇ يەردىكى دەريالار قۇرۇپ، ئوت ـ چۆپلەر شالاڭلاشقان چاغدا، يايلاقتىكى مۈڭگۈزلۈك ئاتلار ئوتتۇرا قىسمىغا يىغىلىشقا باشلايدىكەن ـ دە، ئاندىن ھەيۋەتلىك «زور قوشۇن» غا ئايلىنىپ، غەربىي شىمالدىكى سۇ ۋە ئوت ـ چۆپلىرى مول بولغان مەررە دەريا ۋادىسىغا قاراپ يۈرۈش قىلىدىكەن. 11 ـ ئايغا كەلگەندە، سېرىنگوت يايلىقىنىڭ يامغۇر مەۋسۇمى يېتىپ كېلىپ ئوت ـ چۆپلەر قويۇقلاشقاندا، نەچچە مىڭلىغان مۈڭگۈزلۈك ئاتلار يەنە ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ، ئۆزىنىڭ كونا يۇرتىغا قايتىپ كېلىدىكەن. مۈڭگۈزلۈك ئاتلار بىلەن بىللە كۆچكەنلەردىن يەنە بۆكەن ۋە ياۋا تاغىل ئاتلارمۇ بار ئىكەن.

كەپسىز مايمۇنچاق بىر زىراپىنى يېراقتىن سۈرەتكە تارتتى. چىرايلىق ۋە سىپايە كەلگەن زىراپە ئۇزۇن بوينىنى سوزۇپ، ئېگىز دەرەخنىڭ يوپۇرماقلىرىنى يەۋاتاتتى. ئەتراپتا ئازراق تىۋش بولسىلا، ئاغزىنى چاينىشتىن توختىتىپ ئىككى قۇلىقىنى دىڭ قىلىپ ئەتراپتىكى ھەرىكەتنى ھوشيارلىق بىلەن كۆزىتەتتى.

كەپسىز مايمۇنچاق زىراپىنى زىيارەت قىلىش قارارىغا كەلدى.

— ياھ، سىزنىڭ بويىڭىز ئافرىقا پىلىنىڭ بويىدىنمۇ ئېگىز ئىكەن، — دېدى ئۇ زىراپە بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش مەقسىتىنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن.

— سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بويى — ئىسكىلىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى يېرىنىڭ ئېگىزلىكىنى كۆرسىتمدۇ، — دەپ

جاۋاب قايتۇردى زىراپە، — مېنىڭ بوينۇم ئۇزۇن. باش چوققىسىدىن ھېسابلىغاندا، تەبىئىي ھالەتتىكى ئېگىزلىكىم 5 . 5 مېتىر بولسىمۇ، بەدەن ئېگىزلىكىم 6 . 3 مېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا ئافرىقا پىلىنىڭ بويى 3 مېتىردىن 5 . 3 مېتىرغىچە بولۇپ، مېنىڭدىن پاكارراق.

— بۇنداق ئېگىز بەدەننى نورمال قان بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن قان بېسىمىمۇ يۇقىرى بولۇش كېرەك، شۇنداقمۇ؟

— دېگىنىڭىز توغرا، — دېدى زىراپە، — مېنىڭ قان بېسىمىم ھايۋانلار ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ قان بېسىمىنىڭ ئۈچ ھەسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ.

— سىزنىڭ بۇنداق ئېگىز بولۇشىڭىز ئاساسەن پۈتىڭىز بىلەن بوينىڭىزنىڭ ئۇزۇن بولغانلىقىدا، مېنىڭ بىلىشىمچە، سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بويۇن سۆڭىكى يەتتە پارچىدىن بولىدۇ. بۇ ئورتاق خۇسۇسىيەت. قارىغاندا سىزنىڭ بويۇن سۆڭىكىڭىز بۇ ئورتاق خۇسۇسىيەتكە بويسۇنمايدىكەن، يەتتە پارچىدىن كۆپرەك سۆڭەك بار ئىكەن.

— مېنىڭ بوينۇمۇ ئوخشاشلا يەتتە پارچە بويۇن ئومۇرتقىسىدىن تەركىب تاپقان. ئەمما ئۇنىڭ ھەربىر ئۇگىسى ناھايىتى ئۇزۇن بولغاچقا، بوينۇم دائىم مىختەك تۇرىدۇ.

— سىزنىڭ بۇ خىل ئاجايىپ بەدەن قۇرۇلۇشىڭىز ئۇزۇقلۇققا ئېرىشىشكە ئالاھىدە پايدىلىققەن. سىز پەقەت ئۆسۈملۈكلەرنىلا يەيدىكەنسىز. شۇڭا سىزنىڭ پەۋقۇلئاددە ئېگىزلىكىڭىز سىزنى دەرەخ ئۇستىدىكى يوپۇرماقلارنى يېيىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ خىل دەرەخلەر ئىسسىق بەلۋاغلاردا ئۆسىدۇ. لېكىن بۇ يەرلەردە ئوت ـ چۆپلەر ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

— شۇنداق، مېنىڭ بوينۇم ئۇزۇن بولۇپلا قالماي، بېشىممۇ خېلى چوڭ ھەمدە كالپۇكۇممۇ ئۇزىرالايدۇ. ئاغ-زىمنىڭ ئىچىدە ئوتتۇز - قىرىق سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا تىلىم بار. شۇڭا ناھايىتى ئېگىز يەردىكى دەرەخ يوپۇرماقلا-رىنى ھېچقانچە كۆچىمەيلا يېيەلەيمەن. كۆپ تىكەنلىك ئۆ-سۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنىمۇ تىلىمنى يارا قىلماستىن سىيرىۋالالايمەن. لېكىن ئۇزۇن بوينۇم ماڭا ئەپسىز چىلىكمۇ كەلتۈرۈپ بېرىدۇ. مەسىلەن، تەبىئىي مۇھىتلاردا كىچىك ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىشىم قىيىن بولۇپ، دائىم تۇرقۇمنى ئۇزۇگەرتىشىمگە توغرا كېلىدۇ. ئالدى پۇتۇمنى كېرىپ، كەينى ئىككى پۇتۇمنى ئىلاجىنىڭ بارىچە ئارقىغا سوزغاندا ئاندىن ئۇزۇن بوينۇم تۆۋەنگە ساڭگىلاپ ئاغزىم سۇغا يېتە-دۇ، — دېدى زىراپە ئۆزى تەسۋىرلىگەن ھالەتنى ئەينەن كۆرسىتىپ، — بىراق، مەن ئۇسسۇزلۇقتا ناھايىتى چىداش-لىق، بىرنەچچە ئاي سۇ ئىچمەي يۈرەلەيمەن. بۇ، ئەجدادلە-رىم قۇرغاق مۇھىتلاردا يېتىلدۇرگەن بىر خىل ماسلىشىش ئىقتىدارىدىن ئىبارەت.

— زىراپىلەرنىڭ بويۇن سۆڭىكى نېمە ئۈچۈن ئۇزىراپ كەتكەن؟ — دەپ سورىدى كەپسىز مايمۇنچاق ئويلىنىپ.

— ئەجدادلىرىمىز ئىچىدە بەزىلىرىنىڭ بويىنى ۋە ئالدى پۇتى ئۇزۇنراق، بەزىلىرىنىڭ قىسقىراق ئىكەن. ئەتراپتىكى مۇھىتتا يېشىل ئوت - چۆپلەر تەدرىجىي ئازايغاندا، مەسە-لەن، چۆپ يەيدىغان ھايۋانلار ھەددىدىن ئارتۇق كۆپىيىپ كەتكەندە، بويىنى ۋە ئالدى پۇتى ئۇزۇن زىراپىلەر دەرەخ ئۈستىدىكى يوپۇرماقلارنى يېيەلىگەنلىكى ئۈچۈن ھايات قال-غان. ھېلىقى بويىنى ۋە ئالدى پۇتى قىسقىراقلىرى يەيدىغانغا

چۆپ يوق هەم دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى يېيەلمىگەچكە، تەدرى-جىي هالدا شاللىنىپ يوقالغان.

— بەدىنىڭىزدىكى تور كاتەكچىلەر سىزگە بەك ياريشىدىكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— بۇ يەردىكى ئاساسلىق مەسىلە بەدەنگە يارىشىش ئەمەس، — دېدى زىرافە ئۇنىڭ سۆزىنى تۈزىتىپ، — زىرافىنىڭ تېرىسىنىڭ رەڭگى ئۇنى قوغدايدۇ، زىرافە دەرەخ سايىسىدە تورغاندا ئۇنى بايقاش ناھايىتى قىيىن.

— ياۋا تاغىل ئاتنىڭ بوزرەڭ تېنىدىكى رەت - رەت قارا يوللارمۇ قوغدىنىش رېڭىمۇ؟ — دەپ سورىدى كەپسىز مايمۇنچاق ياۋا تاغىل ئاتلارنى كۆرسىتىپ.

— ھەئە، ياۋا تاغىل ئاتمۇ ئافرىقىنىڭ بىپايان ئوتلاقلىرىدا توپلىشىپ ياشايدۇ. شىرنىڭ ئاساسلىق ئوزۇقى بولغان ياۋا تاغىل ئات ئۆزىنىڭ يەم بولۇپ كېتىشىدىن ھەر ۋاقىت ھوشيار تۇرىدۇ. مانا كۆرۈپ تۇرغىنىڭىزدەك، ئافرىقىنىڭ كەڭ ئوتلاقلىرىدا ئوت - چۆپ قاپلىغان يەرلەرمۇ، چۆللەرمۇ بار. تاغىل ئاتنىڭ بوز رەڭگى مۇشۇ خىل مۇھىتقا سىڭىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، شىرنىڭ ئۇنى سېزىۋېلىشىدىن ساقلىنىشى تەس، — دېدى زىرافە چوڭقۇر خۇرسىنىپ، — شۇنداقتىمۇ قارا يول ئارقىلىق بوز رەڭگىنى بۆلىماچ قىلىپ نىقابلاش ئۇنىڭغا زور ئۇنۇم بېرىدۇ.

— چۈشەندىم، خامېلېئوننىڭ رەڭگىنى ئۆزگەرتىشىمۇ ئەنە شۇنداق ئۆزىنى قوغداش ماھارىتىكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق، — خامېلېئون يەر بېغىرلىغۇچىلار تىپىغا كىرىدۇ. ئىسسىق بەلۋاغدا ياشايدۇ. تەخمىنەن سەككىز خىلغا ئايرىلىدۇ. كىچىكلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئۈچ سانتىمېتىر،

چوڭلىرىنىڭ ئۆزۈنلۈقى ئاتمىش سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئۇ-نىڭ ھەممە خىللىرى مۇھىتقا قاراپ رەڭگىنى ئۆزگەرتەلەي-دۇ. مەن ئۇ ھەقتە كۆپ ئاڭلىغان بولساممۇ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش پۇرسىتىگە ئېرىشمىدىم.

— سىز كېلىشتىن ئىلگىرىلا مەن ئۇنىڭ بىلەن ئۇچ-راشقان، ئۇمۇ تىرىكچىلىك غېمىدە ئالدىراش يۈرۈۋاتقان-كەن، — دېدى زىراپە، — خامېلېئوننىڭ قوغدىنىش رەڭگى ئۆزى تۇرۇۋاتقان مۇھىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگە-رىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆشەندىسىگە قارشى كۈرەش قىلىدە-غان قورالى بولمىغانلىقتىن، بەدىنىنى مۇھىت رەڭگى بىلەن ئوخشاش رەڭگە كىرگۈزۈش ئارقىلىق كۆشەندىسىنىڭ ھۇ-جۇمىدىن ئۆزىنى قاچۇرالايدۇ ۋە دىققەتسىزلىك قىلىپ ئۇ-نىڭغا يېقىنلاشقان ھاشاراتلارنى ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ئۆزۈن تىلىدا يالماۋېتىدۇ.

— «زىراپە» ئەرەبچە سۆز بولۇپ، «يۈگۈرۈك» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— ھاياتلىق دۇنياسى كەسكىن رىقابەت. شۇڭا ھايۋانلار ياشاش جەريانىدا ئاجايىپ ئىقتىدارلارغا ئىگە بولغان، زىرا-پىلەرنىڭ ياخشى تەرەققىي قىلغان قۇلىقى ناھايىتى تۆۋەن ئاۋازنىمۇ ئاڭلىيالايدۇ. ئۇنىڭ كۆرۈش ۋە پۇراش سېزىمىمۇ ناھايىتى ئۆتكۈر. ئادەتتە دۈشمەن ئەھۋالى سېزىلگەن ھامان قېچىپ كېتەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆزۈن ھەم يوغان پۇتى سائىتىگە يۈز نەچچە چاقىرىم يۈگۈرەلەيدۇ. شۇڭا بۇ ئىسىم قويۇلغان.

— ئاۋۇ تەرەپكە قارا، — دېدى يەنە زىراپە.

كەپسىز مايمۇنچاق چاققانلىق بىلەن زىراپىنىڭ يېنىدە-كى ئېگىز دەرەخكە يامىشىپ چىقىپ ئۇ كۆرسەتكەن تەرەپكە

قاريدى. ئۇ يەردە بىر زىراپە ئىككى شىر بىلەن ئېلىشۋاتا-تى. قېشىدا ئۇچ زىراپە قاراپ تۇراتتى.

— ئاۋۇ تەرەپكە قاراڭ، — دەپ زىراپە باشقا بىر تەرەپ-نى كۆرسەتتى. كەپسىز مايمۇنچاق بىر زىراپىنىڭ بىر يىل-پىز بىلەن ئېلىشۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئاخىرىدا زىراپە تا-جاۋۇز قىلىپ كەلگەن دۇشمەننى قاچۇردى.

— ئەگەر ھەقىقەتەن «تار يولدا ئۇچرىشىپ قېلىپ» دۇشمەننىڭ ھۇجۇمىدىن قېچىشقا بولمىسا، — دېدى زى-راپە، — ھاياتىمىزنىڭ خەۋپ - خەتەرگە ئۇچرىشىغا پىسەنت قىلماي قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىمىز. ھۇجۇمغا ئۇچرىغاندا ئارقا پۈتىمىز بىلەن قاتتىق تېپەلەيمىز ياكى بېشىمىزنى بولقا قىلىپ ئۇنۇملۇك جەڭ قىلالايمىز. شۇڭا شىر بىزگە ھۇجۇم قىلغاندىمۇ ھامان ئېھتىيات قىلىدۇ. دائىم دېگۈدەك ئارقىمىزدىن كېلىپ يېقىنلىشىدۇ.

كەپسىز مايمۇنچاق ئۇنىڭ جەڭ قورالىغا قاريدى. ئۇ-نىڭ قورالى ئۇزۇنلۇقى ئوتتۇز سانتىمېتىر كېلىدىغان تۆيە-قى بولۇپ، ئەگەر ئاشۇ يوغان تۆيىقىنى ئىشلىتىدىغان بول-سا، شىرنىڭ مېڭىسىنى تىتۈپتەلەيتتى.

كەپسىز مايمۇنچاق چىدىغۇسىز ئۇسساپ كەتتى. ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ زىراپە سۇ بار يەرگە باشلاپ بارماق بولدى. ئۇلار ئېھتىيات بىلەن مېڭىپ بىر ئېرىقنىڭ يېنىغا كەلدى. زىراپە ھوشيارلىق بىلەن ئەتراپىنى كۆزىتىپ تۇردى. مايمۇ-چاق ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇمۇ سۇ ئىچىشكە تەمشىلدى. ئۇ ھەدەپ سۇ ئىچىۋاتقان چاغدا، كەپ-سىز مايمۇنچاق توساتتىن بىر شىرنىڭ زىراپىگە ئاستا يېقىن-لاشقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئىنتايىن دىققەت قىلغانىدى، بى-

راق شىرىنىڭ قەيەردىن پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭقىرالمىدى. ئەمدى ئۇ زىراپىگە ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشكىمۇ ئولگۈرەلمەيتتى. ئەمما شىر زىراپىگە ئېتىلىش ئالدىدا سەزگۈر زىراپە دەرھال قاچتى. كەپسىز مايمۇنچاق زىراپىگە يارىدەم بېرىش ئىقتىدارى بولمىغاچقا، كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

«ھەممىسى مېنىڭ كاساپىتىم، — دەپ ئۆزىنى ئەيىبلەپ كەتتى ئۇ، — ئەگەر مەن ئۇسساپ كەتتىم دەپ غەلۋە قىلمىغان بولسام، ئۇ بۇنداق خەتەرگە ئۇچرىمايتتى.»

شىر زىراپىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشۇالايلا دەپ قالغانىدى. «ئەمدى زىراپە تۇتۇشىپ كېتىدىغان بولدى» دەپ ئويلىدى كەپسىز مايمۇنچاق. شۇنداق جىددىي پەيتتە، شىر تېيىلىپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى. زىراپە خەتەردىن ۋاقىتلىق قۇتۇلۇش بىلەن بولدى قىلمىدى. ئۇ دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ، قەتئىي ۋە قەيسەرلىك بىلەن ئالدى پۇتى بىلەن شىرنىڭ كۆكرىكىگە دەسسەپ شىرنى ئۆلتۈرۈپ قويدى.

— ئۇھ، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق يۇرىكى ئورنىغا چۈشۈپ.

— سىزگە مەن زىيانكەشلىك قىلىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ زىراپىگە، — ئەگەر سىز قازا قىلىپ كەتكەن بولسىڭىز مەن مەڭگۈ ئۆزۈمنى كەچۈرەلمەيتتىم.

— بىز بۇنداق ئەھۋاللارغا كۆنۈپ كەتتۇق. شۇڭا ئانچە پىسەنت قىلىپ كەتمەيمىز. قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتەلىسەك مەيلى، قېچىپ قۇتۇلۇشقا مۇمكىن بولمىغاندا دۇشمەن بىلەن ئېلىشىپ ئۆلۈپ كەتسەك ئارمانىمىز يوق.

كەپسىز مايمۇنچاق بىر ئەركەك پىلىنىڭ ئون توققۇز زىراپىنى باشلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. پىل ئورماندىن چىقىپ كۆلگە قاراپ كېتىۋاتقاندا، كەينىدىكى زىراپىلەر توساتتىنلا توختاپ قالدى. پىل هوشيارلىق بىلەن تۆت تەرەپكە كۆز يۈگۈرتتى. ئەسلىدە پىلنىڭ ئالدىدىكى بىر تۈپ دەرەختە بىر يىلپىز يوشۇرۇنۇپ ياتقانىكەن. پىل ئۇنى كۆرۈپ، قاتتىق هۆركىرەپ دەرەخكە قاراپ ئېتىلدى. يىلپىز ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ دەرهال قاچتى.

— سىلەرمۇ باشقا هايۋانلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، دۈشمەنگە قارشى تۇرالايدىكەنسىلەر، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق ئېچ - ئىچىدىن سۆيۈنۈپ.

— ئەلۋەتتە، — دېدى زىراپە، — يەنە كېلىپ، زىراپىلەر ناهايىتى ياۋاش بولغاچقا، نۇرغۇن كىچىك هايۋانلار ئۇنىڭ بىلەن «دوست» بولۇشنى خالايدۇ. زىراپە ئۆزىنىڭ ئۇزۇن بوينىدىن پايدىلىنىپ يىراق يەرلەردىكى دۈشمەن ئەھۋالىنى كۆزىتەلەيدۇ. شۇڭا يىرتقۇچ هايۋانلار هۇجۇم قىلىغاندا، كىچىك هايۋانلار زىراپىنىڭ هەربىتىگە قاراپ ئۆزلۇكىدىن مۇداپىئەلىنىشكە ئۆتىدۇ.

زىراپىنىڭ ئەڭ ئېگىزلىرى ئالتە مېتىر كېلىدۇ. ئۇ دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى يەپ كۈن كەچۈرىدۇ. بىر زىراپە كۈنىگە سەكسەن بەش كىلوگرام دەرەخ يوپۇرمىقىنى يەۋېتىدۇ. ئۇنىڭ ئەللىك سانتىمېتىر كېلىدىغان تىلى يوپۇرماقلارنى يېيىشتىكى ئەپچىل قورالى هېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن هېچبىر هايۋان يېمەكلىك جەهەتتە رىقابەتچى بولالمايدۇ. زىراپىنىڭ كۆچلۈك ئالدى ئىياغلىرىنىڭ تېگىپ كېتىشىدىن شىر قورقىسىمۇ زىراپە دائىم هوشيار بولۇپ تۇرىدۇ.

يېتىپ ئۇخلايدىغان ۋاقتى يەتتە مىنۇتتىن ئاشمايدۇ، چۈنكى ئۇ يېتىپ ئۇخلىسا، خەتەرلىك ئەھۋال بولغاندا ئۇنىڭ ئورنىدىن تۇرۇشى ئۈچۈن ئون سەككىز سېكۇنت ۋاقىت كېتىدۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى ئادەمنىڭكىدىن يىگىرمە يەتتە ھەسسە چوڭ بولۇشىغا قارىماي، يۈرەك سوقۇشى مىنۇتىغا بىر يۈز ئەللىك قېتىمدىن ئاشمايدۇ. شۇڭا ئۇ ئورنىدىن تۇرغاندا، قانىنىڭ باش قىسمىغا يېتىپ بېرىشى ئۈچۈن بىر مىنۇت ۋاقىت كېتىدۇ. بۇ ئارىلىقتا ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشىدۇ. ئادەتتە بىر توپتا كۆپ بولغاندا ئەللىك زىراپە بولىدۇ. ئانا زىراپە ئۆرە تۇرۇپ تۇغىدىغان بولغاچقا، بالا زىراپىنىڭ ئىككى مېتىر ئېگىزلىكتىن چۈشۈپ، ھېچقانداق زەخمىگە ئۇچرىماسلىقىنى تەبىئەت دۇنياسىدىكى بىر مۆجىزە دېيىشكە بولىدۇ. زىراپە بالىسى تۇغۇلغاندا ئوڭدىسىغا چۈشىدۇ...

كەپسىز مايمۇنچاق ئۆزى بىلگەن ئەھۋاللارنى تەپسىلىي خاتىرىلەپ ماڭدى. ئافرىقىنى زىيارەت قىلىشنىڭ ئاجايىپ نەتىجىلىك بولغانلىقىدىن خۇشاللاندى. ئۇنىڭ ئافرىقىدا كۆرگەن - بىلگەنلىرى ئاساسىدا يېزىپ چىققان خەۋەر - ماقالىلىرى چوقۇم كەڭ مۇشتېرىلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاپ، گېزىتنىڭ تىراژىنى شەكسىز ئاشۇراتتى. ئۇمۇ ھەم داڭلىق مۇخبىر بولۇپ قالاتتى.

ئۇ ئەمدى قايتماقچى بولدى. چۈنكى، گېزىتخانا بەلگەلەپ بەرگەن ۋاقىت توشۇپ قالغاندىن باشقا، ئافرىقىدا ياشاۋاتقان، دۇشمەنلىرى بىلەن قان كېچىپ كۈرەش قىلىپ مەغرۇر ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىنى گېزىت مۇشتېرىلىرىغا تونۇشتۇرۇشقا، دوستلىرىغا سۆزلەپ بېرىشكە ئالدىراپ كەتكەنىدى.

شۇغىنىسى، ئۇ بېگىموت ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈشكە ئامال قىلالمىغانىدى.

«ئافرىقىنىڭ ئىسسىق بەلۋاغ ئورمانلىقلىرىنى ساياھەت قىلغىلى كەلگەندە چوقۇم ئۇنىڭ بىلەنمۇ كۆرۈشەلەيمەن» دەپ ئويلىغانىدى ئۇ.

يىلاننىڭ «پۇتى»

ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك ئۆيىدىكى يېمەكلىكلەرنىڭ يوقلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى توساتتىن سېزىپ قالدى. ئۇ دەسلەپتە بۇ ئىشقا ئانچە ئېرەن قىلمىغانىدى. بىراق كېيىن ئۆيىدىكى يېمەكلىكلەرنىڭ بارغانسېرى ئازىيىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۇنى ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى.

ئۇ يېمەكلىك قويۇلغان ئىشكاپنىڭ ئەتراپىنى ئىنچىكىلەپ كۆزىتىۋىدى، ئىش ئايدىڭلاشتى. ئۇنىڭ يېمەكلىكلىرىگە چاشقان «شېرىك» بولۇپتۇ ئەمەسمۇ؟! «خەپ، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — بۇ ئىشلارنى ئاغىنەم تاغىل ئاسلانغا دەيدىغان بولسام جاجاڭنى بىرەمدىلا بېرىدۇ، بوپتۇ، ئۇنىمۇ ئاۋارە قىلماي، تاختىمۇشۇك بىلەنلا سەن خۇنپەرنى جايلاي.»

ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك بىر هازا هەپىلىشىپ تاختىمۇشۇكتىن بىرنى ياسىدى ـ دە، ئۇنىڭ ئىلمىكىگە چاشقان يېيىشنى ياخشى كۆرىدىغان كاۋا ئۇرۇقىنى ئىلىندۇرۇپ، ئۇنى يېمەكلىك ئىشكاپى بىلەن تام تەرەپتىكى ئارىلىققا پەم بىلەن ئورۇنلاشتۇردى. ئاندىن كارىۋىتىنى تاختىمۇشۇك كۆ-

رۇنۇپ تۇرىدىغان يەرگە سۇرۇپ ئەكىلىپ ئۇخلاشقا ياتتى. ئۇ گەرچە ئۇخلىغاندەك ياتقان بولسىمۇ، كۆزىنى كىچىككىنە ئېچىپ ئۆزى تۇتماقچى بولغان ئوغرىنىڭ مۆكۈنۈۋالغان قايسىبىر تۆشۈكتىن چىقىشىنى كۈتۈپ ياتتى.

ئۇ كۈتۈۋېرىپ ئۈيقۇسى كېلىشكە باشلىدى. كۆزى دەم-دەم يۇمۇلۇپ قالاتتى. ئۇ ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقان قاپاقلىرىنى تەستە ئېچىپ، شىرىن ئۈيقۇدىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىۋاتقان چاغدا بىر چاشقان پەيدا بولدى. ئۇ دەككە - دۈككىدە ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قاراپ يېمەكلىك ئىشكاپىغا يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ سەزگۈر بۇرنى تاختىمۇشۇكتىكى يېمەكلىكنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدى. بۇ پۇراق ئۇنىڭ ئەپسىنى تاقىلدىتىۋەتتى.

ئۇ ئۆزىنىڭ ئەپسىنى دەپلا جېنىدىن ئايرىلىشىنى خىيال قىلغا كەلتۈرمىگەنىدى.

ئۇزۇن تۈكلۈك كۈچۈك خۇشال بولغىنىچە ئۆلۈك چاشقانىنى سىرتقا ئاچىقىپ تاشلىۋەتتى. ئاندىن غەلىبىسىنى تەبرىكلەپ بىر ناخشىنى غىڭشىغىنىچە ئۇخلاشقا ياتتى.

بايىقى ئۈيقۇ قېنى، ئۆز ئەمگىكىنىڭ نەتىجىسى قەلبىدە پەيدا قىلغان شادلىق ئۇنىڭ ئۈيقۇسىنى قاچۇرۇۋەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ بىردەم يېتىپ بېقىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ قورسىقىنى ئازراق تويدۇرۇۋېلىپ سەيلە قىلىپ كېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. ھازىرقىدەك كۆڭۈللۈك ۋاقىتتا ئۆيگە بېكىنىۋېلىش ھەقىقەتەن بىمەنىلىك، دەپ ئويلىدى.

ئۇ بىر قۇتا كونسېرۋا بىلەن بىر دانە بولكىنى ئالماقچى بولۇپ يېمەكلىك ئىشكاپىنى ئېچىپ ئاچچىقىدىن تاتىرىپ كەتتى. چۈنكى ئۇخلاش ئۈچۈن ياتقان ۋاقىتتا يەنە ئازراق

يېمەكلىك ئازلاپ كەتكەنىدى.

«ئۇ ئوغرى يالغۇز ئەمەسكەن - دە، تاختىمۇشۇكۇم كارامىتىگنى يەنە بىر قېتىم كۆرسىتىپ قوي!» ئۇزۇن تۆكلۈك كۈچۈك ۋەزىپىسىنى تۈگىتىپ بولدى، دەپ ئېلە-ۋەتكەن تاختىمۇشۇكنى قايتىدىن ئەكىردى. ئاندىن ئۇنىڭ ئىلمىكىنى كاۋا ئۇرۇقىغا ئىلىندۇرۇپ، ئۇنى ئىلگىرى قويغان يەرگە ئورۇنلاشتۇردى ۋە خاتىرجەملىك بىلەن يەنە بىر ئوغرىنىڭ ئۆلۈمىنى كۈتۈپ ئولتۇردى.

ئۇزاق ئۆتمەيلا بىر چاشقان چىقتى. ئۇ ئاستا مېڭىپ تاختىمۇشۇككە يېقىنلاشتى. ئۇزۇن تۆكلۈك كۈچۈك دېمىنى چىقارماي كۆزىتىپ تۇردى. چاشقان مېڭىپ - مېڭىپ چېپىدە ئورنىدا توختاپ تۇرۇپ قالدى. ئاندىن يولىنى ئۆزگەرتىپ تاختىمۇشۇكتىن ئايلىنىپ ئۆتتى - دە، يېمەكلىك ئىشكاپى تەرەپكە كەلدى.

«ۋۇي، ھىيلىگەر ئەبلەخ!...» ئۇزۇن تۆكلۈك كۈچۈكنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى. ئۇ قولىغا نەددىندۇر بىر يەردىن چىقىپ قالغان كالتەكنى ئېلىپ چاشقانىنى قوغلاشقا باشلىدى. چاشقان پاناھلىنىدىغان يەر تاپالمىدى. كارىۋاتنىڭ تېگىگە كىرىۋالسا، كارىۋاتنى يۆتكىدى. ساپا - كىرىسلو، ئۇستەل دېگەندەك ئۆي جاھازلىرىمۇ ئورنىدىن قوزغالدى. ئۇ بۇ جەريانىدا نېمىنىڭ ئۆرۈلۈپ، نېمىنىڭ سۇنغانلىقىغىمۇ دىققەت قىلغۇدەك بولمىدى. پۈتۈن ئەس - يادى چاشقانىنى تۇتۇش ياكى قولىدىكى كالتەك بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈش ئىدى.

جان قايغۇسىدا قالغان چاشقانمۇ ئىنتايىن ھودۇققانىدى. ئۇ بىر پۇرسەت تېپىپ ئۇزۇن تۆكلۈك كۈچۈكنىڭ

پۈتلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ سىرتقا چىقىۋالدى. ئەگەر ئۇ بىر قەدەمنى كەم ئېلىپ قالغان بولسا قاتتىق كالتەكىنىڭ ئاستىدا قېلىپ مىجىلىپ كەتكەن بولاتتى.

ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك دەرھال ئارقىسىدىن قوغلاپ ماڭدى. دەل شۇ چاغدا بىر نەرسە ئۇچۇپ كېلىپلا ئۇنىڭ يۈزىگە سوقۇلدى.

— كىمسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى قاتتىق چۆچۈپ كەتكەن ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك.

— مەن لەيلىگەك، — دېدى سوقۇلغان نەرسە.

«ھە، ئۇ بىر ھاشاراتكەنغۇ!» دەپ ئويلىدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ.

— بىمەھەل ۋاقىتتا يولۇقۇپ قېلىپ مېنى ئىشتىن قويدۇڭ، — دەپ كايىدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك.

— خاپا بولما، مەن بىرنەچچە سائەتتىن كېيىن ئۆلۈپ كېتىمەن. شۇڭا ھاياتىمنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە تازا ياي-راپ ئوينىۋالاي، بۇ كەڭ ئالەمنى قانغۇدەك كۆرىۋالاي دەپ ئۇيان - بۇيانغا ئۇچۇپ يۈرۈپ، دىققەتسىزلىكتىن ساڭا سوقۇلۇپ كەتتىم، — دېدى لەيلىگەك ئەپۇ سوراپ.

— بۇ قانداق گەپ، نېمىشقا ئۆمرۈڭ ئاز قالدى؟ — دەپ سورىدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك.

— مەن قورچاقلىق دەۋرىمىز ئاخىرلاشتۇرۇپ، كېچە - كۈندۈز تەشنا بولغان ھاياتقا ئاخىر ئېرىشتىم، — دېدى لەيلىگەك.

— قورچاقلىق دەۋرىڭنى ئەمدى ئاخىرلاشتۇرغان بولساڭ ھەقىقىي ياشايدىغان ۋاقتىڭ كەلگەن بولمامدۇ؟ — دېدى ئۇزۇن تۈكلۈك كۆچۈك چۈشىنەلمەي.

— سەن بىلمەيسەن، ھايۋانلارنىڭ ئىچىدە لەيلىگەك قۇرتنىڭ ئۆمرى ئەڭ قىسقا، — دېدى لەيلىگەك، — ئۇ قورچاقلىق دەۋرىنى ئۆتكۈزۈپ ئالتە سائەتتىن كېيىنلا ھايا-تىنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ. بىر كۈنمۇ ھايات كەچۈرەلمەيدۇ. لېكىن ئۇنىڭ تۇخۇمى توپتوغرا ئۈچ يىلدىن كېيىن ئاندىن لىچىنكىغا ئايلىنىدۇ.

— ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلمەيدىكەنسەن، بىراق «كېچە-كۈندۈز تەشنا بولغان ھاياتقا ئاخىر ئېرىشتىم» دېگىنىڭ نېمىسى؟ — ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك ھەيران بولدى.

— سەن شۇنى بىلىشىڭ كېرەككى، نەچچە مىڭ يىل ياشاپ قېقىندى - سوقۇندى بولۇپ دومىلاپ يۈرگەندىن كۆرە بىرنەچچە دەقىقە بولسىمۇ مەغرۇرانە پەرۋاز قىلىپ ياشىغان ئەۋزەل.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك ئۇنىڭغا چىن قەلبىدىن قايىل بولدى.

— ساڭا بەخت ۋە شادلىق تىلەيمەن، — دېدى ئۇ لەيلىگەككە.

— ساڭا ئامەت يار بولسۇن، — دېدى لەيلىگەكمۇ، — ساڭا دەخلى يەتكۈزۈپ قويغىنىمنى ئەپۇ قىلغىنىڭدىن ناھايىتى خۇشالمەن.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك يەنە يولىغا راۋان بولدى. ئۇ ئاللىقاچان كۆزىدىن يوقالغان چاشقاننى تېپىش ئىستىكىدە ئوت بولۇپ يانىاتتى. ئۇ ئوت - چۆپ، چاتقاللار ئۈچرىسا كالتەك بىلەن ئۇرۇپ، ئاختۇرۇپ، يوشۇرۇنۇۋالغىنى ئېھتىمالى بولغان تاش - داشقاللارغا يولۇقسا، ئۇنى ئۆرۈپ تېگىگە قاراپ بېقىپ كېتىۋەردى.

— مېنى ئەجەبمۇ قورقۇتىۋەتتىڭ، — دېدى بىر يىلان لوككىدە ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ.

— مەن سېنى قاچان قورقۇتۇۋەتتىم؟ — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك.

— كالتەك بىلەن ئوت - چۆپنى ئۇرۇپچۇ؟ — دېدى يىلان، — قۇلىقىمغا ئاجايىپ كۈچلۈك ئاۋاز ئاڭلىنىپ كەتتى.

— نېمە؟ سېنىڭمۇ قۇلىقىڭ بارمۇ تېخى، — ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، — مەن شۇنچە قاراپمۇ قۇلىقىڭنى كۆرەلمىدىمغۇ؟

— سەن ئىنسان ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ قۇلىقىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ، «قۇلاق باشنىڭ ئىككى يېنىدا بولىدۇ» دەپ ئويلاۋاتىسەن، ئادەتتە، سىلەر دەپ يۈرگەن قۇلاق ئەمەلىيەتتە كانايىنىڭ ئېغىزىغا ئوخشاش قۇلاقلا قارىتىلغان بولۇپ، تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋانلاردا ئۇنداق قۇلاق بولمايدۇ، بىراق ئۇلار ئاۋازنى ئاڭلىيالايدۇ. ئېنىق. راق قىلىپ ئېيتقاندا، ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىدە ئاڭلاش ئەزاسى بولىدۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئورنى، تۈزۈلۈشى ئوخشاش بولمايدۇ، خالاس.

— مەسىلەن، قانداق ئوخشاش بولمايدۇ؟

— مەسىلەن، قارا چېكەتكىنىڭ ئۈچ خىل قۇلىقى بولىدۇ. بىرىنچى ئاڭلاش ئورگىنى قورساق قىسمىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ قورساق قىسمىدا ئىنچىكە تۈكچىلەر يېپىپ تۇرغان ئىككى دانە ئۆسۈكچىسى بولىدۇ. ئاۋاز دولقۇنى ئىنچىكە تۈكچىلەرگە يېتىپ كەلگەندە بۇ تۈكچىلەر تەۋرىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىنچىكە تۈكچىلەرنىڭ يىلتىزىدىكى سەز-

گۇ نېرۋا ھۈجەيرىلىرى بۇ تەۋرىنىشنى سېزىدۇ. ئەمما، بۇ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ ئۈنۈملۈك ئارىلىقى ئانچە يىراق ئە-مەس. ئىككىنچى ئاڭلاش ئورگىنى ئوڭ - سول ئىككى تىزىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنغان بولۇپ، جەمئىي ئۈچ جۈپ بولىدۇ. بۇ ئاڭلاش ئورگانلىرى ئۈزۈنچاق نېرۋا ھۈجەيرىلە-رىگە ئىگە بولۇپ، بۇ ھۈجەيرىلەر يەلپۇگۈچسىمان ھالەتتە تىزىلغان بولىدۇ. يەر يۈزىدە تەۋرىنىش ھاسىل بولغاندا، قارا چېكەتكىنىڭ پۈتىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ تەۋرىنىدۇ. شۇ-نىڭ بىلەن تىزىدىكى ئاڭلاش ئورگىنى بۇ تەۋرىنىشنى سېزە-دۇ. ئۈچىنچى ئاڭلاش ئورگىنى ئالدى پۈتىنىڭ سىرتقى پاچىقىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ ئاڭلاش پەردىسى (چوڭ نېپىز پەردە ۋە كىچىك قېلىن پەردىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە تارغاقسىمان ماددىدىن تۈزۈلگەن. بۇ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ ۋەزىپىسى يىراق جايدىكى ئاۋازنى يىغىشتىن ئىبارەت. قارا چېكەتكىدىن باشقا، ئىنچىكە تۈكچىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن ئاۋاز ئاڭلايدىغان ھاشاراتلاردىن يەنە ئاق چۈمۈلە، ھەسەل ھەرىسى ۋە چۈمۈلە قاتارلىقلار بار. ئاق چۈمۈلىنىڭ ئىنچىكە تۈكچىلىرى قارا چېكەتكىنىڭكىگە ئوخشاش قورساق قىسمىغا جايلاشقان، چۈمۈلىنىڭ ئىنچىكە تۈكچىلىرى خۇددى قوبۇل قىلىش ئىستانسىسىغا ئوخشايدۇ. ھەسەل ھەرىسىنىڭ ئى-چىكە تۈكچىلىرى باش قىسمىغا جايلاشقان. بۇنىڭدىن باشقا، ھەسەل ھەرىسى بىلەن سېرىق ھەرىلەرنىڭ تىزىنىڭ ئاستىدا ئاڭلاش ئورگىنى بولىدۇ. بۇلارنىڭ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ رولى قارا چېكەتكىنىڭكىگە يەتمەيدۇ. كۆكقاشقا چېكەتكىنىڭ قارا چېكەتكىگە ئوخشاش ئالدى پۈتىنىڭ سىرتقى پاچىقىدا بولىدۇ، لېكىن تۈن پەرۋانىسىنىڭ بۇ خىل ئاڭلاش پەردىسى

كۆكرەك قىسمى بىلەن قورساق قىسمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بو-
لىدۇ. تېخىمۇ ئالاھىدە بولغىنى يېشىل يېڭناغۇچ بولۇپ،
ئۇلارنىڭ ئالدى قانىتىدا نۇرسىمان تارقالغان تومۇرلىرى
ئىنتايىن زىچ بولىدۇ، قانات تومۇرنىڭ تۈۋى ئىنچىكە بول-
ىدۇ. لېكىن تۈۋىدىن يۇقىرىغا قاراپ تارقالغان قىسمى كۆ-
پۈپ چىققان ئۆسمىسىمان ھالەتتە بولىدۇ. تومۇرىدا لىق
سۈيۇقلۇق بولىدۇ ۋە قانات تومۇرنىڭ بىر تەرىپىنى بىر
قىسىم پۈرمىلىك نېپىز پەردە چىڭ تۇتۇپ تۇرىدۇ. يېشىل
يېڭناغۇچ مۇشۇ قۇرۇلمىدىكى ئاڭلاش ئورگىنىغا تايىنىپ
ئاۋاز دولقۇنىنى سېزەلەيدۇ.

— ئۇنداقتا، سېنىڭچۇ؟

— يىلاندا تاشقى قۇلاق ۋە ئوتتۇرا قۇلاق بولمايدۇ،
ناغرا پەردە بىلەن قۇلاق يۇتقۇلۇق كانىلىمۇ رۇدىمېنتلاشقان
بولۇپ، ھاۋا ئارقىلىق كەلگەن ئاۋازنى ئاڭلىيالمايدۇ. ئەمما
ئۇنىڭدا قۇلاق تۈۋرۈك سۆڭىكى بولىدۇ. قۇلاق تۈۋرۈك
سۆڭىكى تۆۋەنكى جاغ سۆڭەك ۋە چاسا سۆڭەك بىلەن تۇتاش-
قان بولىدۇ. يەر يۈزىدىكى سىلكىنىش يىلاننىڭ تۆۋەنكى
جاغ سۆڭىكى، چاسا سۆڭەكلىرىگە بېرىپ قۇلاق تۈۋرۈك
سۆڭىكى ئارقىلىق ئىچكى قۇلاققا يەتكۈزۈلىدۇ ھەمدە ئاخ-
ىرىدا نېرۋا ئاخىرقى ئۇچلىرى ئارقىلىق چوڭ مېڭىگە يەتكۈ-
زۈلىدۇ. شۇڭا يىلاننىڭ يېنىدىن كەلگەن سىلكىنىشكە بول-
غان سېزىمچانلىقى ناھايىتى ئۆتكۈر بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن
ئوت - چۆپنى ئۇرغاندا يەر يۈزى تىترەيدۇ. بۇ تىترەش
يىلاننىمۇ قورقۇتۇۋېتىدۇ.

— يىلان ئىنسانلار سېزەلمىگەن تەۋرەشنى سېزىپ،
ئۇۋۇسىدىن چىقىپ غەلىتە ھەرىكەتلەرنى قىلىدىغانلىقى ئۇ-

چۈنلا، تەبىئەت دۇنياسىدىكى «يەر تەۋرەشنى ئۆلچىگۈچى ئەسۋاب» دەپ نامى چىققانىكەن.

— سەن كالتەك بىلەن ئوت - چۆپلەرنى ئۇرۇپ نېمە قىلىۋاتاتتىڭ؟ — دەپ سورىدى يىلان.

ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك ئۆزىنىڭ چاشقانىنى ئىزدەپ ماڭغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

— تاختىمۇشۇك بىرەر چاشقانىنى قىسىپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، باشقا چاشقانىنىڭ ئۇنىڭغا قايتا ئالدانماسلىقىدا سەۋەب بار، — دېدى يىلان، — چاشقان ئۇۋىسىدىن چىققان چاغدا بەلگىلىك بىر يول بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ. مەسىلەن، تاغنىڭ تۆۋى ياكى بىرەر نەرسىلەرنىڭ چېتىنى بويلاپ بىر تەرەپتىن پۈراپ، بىر تەرەپتىن يۈگۈرۈپ ئاستا - ئاستا ئوزۇق بار تاختىمۇشۇكنىڭ قېشىغا بارىدۇ. تاختىمۇشۇكىنىڭ تارقالغان مەززىلىك پۈراقىغا ئالدىنىپ قىلتاقىغا چۈشۈپ جېنىدىن ئايرىلىدۇ ۋە بىر بۆلەك ئالاھىدە پۈراقىغا ئىگە خىمىيىلىك ماددا ئاجرىتىپ چىقىرىپ خۇددى باشقا چاشقانلارغا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ، ئۇ يەرنىڭ خەتەرلىكلىكىنى، يېقىنلاشماسلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن باشقا چاشقانلار ھوشيارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، تاختىمۇشۇككە بېرىپ ئوزۇقلۇق ئىزدىمەيدۇ. تاختىمۇشۇكتە ئۆلگەن چاشقانىنىڭ پۇرىقى پۈتۈنلەي يوقالغاندىن كېيىن ئۇنى ئىشلەتسە ئاندىن ئونۇمى بولىدۇ.

— ئىنسانلار بىر خىل «چاشقان ئەتىرى» ئىشلىگەن، — دېدى يىلان بىرپەس تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، — ئۇنىڭ پۇرىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە چاشقانلارنىڭ ياخشى كۆرىدىغان پۇرىقى ئىكەن. ئۇنى تاختە-

مۇشۇككه سۇركەپ قويسا، ئۇنى چاشقانلار پۇرسا، بۇ يەردە يەيدىغان ياخشى تاتام بار ئىكەن دەپ توپ - توپى بىلەن ئۇۋلىرىدىن چىقىدىكەن. ئۇ پۇراق ئۇلارغا قىلچىلىكمۇ رەھىم قىلماي ئەجەللىك زەربە بېرىدىكەن.

ئۇلار بىرپەس سۇكۇت ئىچىدە تۇرۇپ قالدى. ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇك ئۇزىدىن بىرنەچچە قەدەم نېرىدىكى پۇتبول توپتەك چوڭلۇقتىكى بىر تاشنى كۆردى - دە، ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇستىگە ئولتۇردى. ئەمما تاشنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرغان يۇزى تەكشى بولمىغاچقا، تاش بىر يانغا ئازراق قىڭغىيىپ، ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇك يىقىلىپ كەتكىلى قىل قالدى. قاچقۇن چاشقان مۇشۇ تاشنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغانىكەن. ئۇ ئاشكارىلىنىپ قالغاندىن كېيىن جېنىنى قۇتۇلدۇرماق بولۇپ قاچتى ۋە ئالدىرىغىنىدىن يىلانىنى كۆرمەي، ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. يىلان دەررۇ ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنى يۇتۇۋەتتى.

— نېمىدېگەن چاققانسەن، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇك، — بۇنىڭدىمۇ قۇلىقىڭنىڭ ئىقتىدارىدىن پايدىلاندىڭمۇ؟

يىلان ئاغزىدىن ئۇچى ئاچماق تىلىنى چىقاردى.

— مەن مۇشۇنىڭدىن پايدىلاندىم، — دېدى ئۇ، — يىلان ئۆمىلەپ ماڭغان چاغدا تىلىنى داۋاملىق چىقىرىپ تۇرىدۇ. يىلاننىڭ تىلى قوشۇمچە ئۇنىڭ بۇرنى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ يۇقىرىقى تاكىلىسىنىڭ ئالدىنقى تەرىپىدە كىچىككىنە ئازگالچە بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستۇنكى تېرىسى پۇراق سېزىلەيدۇ. شۇڭا ئۇ يارەمچى بۇرۇن دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇنىڭ ئۆزى يىلانىنىڭ پۇراش ئەزاسى بولۇپ، ئۇ نېرۋىلار ئارقىلىق مېڭە

بىلەن تۇتاشقان. يىلان سىرتقا چىقارغان تىلىغا تايىنىپ ئەتراپىدىكى پۇراقلارنى پۇراپ ياردەمچى بۇرۇنغا خەۋەر قىلىدۇ. ئەگەر يېنىدا چاشقانىنىڭ بارلىقىنى سېزىپ قالسىلا ئۇنى دەرھال تۇتۇۋالالايدۇ.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك ئۆزىنى ئاۋارە قىلغان چاشقان يوقىتىلغاندىن كېيىن، كۆڭلى ئەمىن تېپىپ ئارقىسىغا قايتتى. يىلانمۇ ئوت - چۆپلەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈكنىڭ كۆڭلىدىن بىر خىيال ئۆتۈپ توختاپ قالدى.

— نېمە ئىش بولدى؟ — بايا يىلان كىرىپ كەتكەن ئوت - چۆپلەر ئارىسىدىن ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈكنىڭ ئىياغ تېۋىشىدىن ئۇنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى بىلىپ بولغانىدى.

— كاللامدا بىر سوئال پەيدا بولۇۋاتىدۇ؟ — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك.

— نېمە سوئال؟ — دەپ سورىدى يىلان قىزىقىپ.

— يىلاننىڭ تۇرى ئىككى مىڭ خىلدىن ئاشىدۇ، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك. ئۇ ئارقىسىغا يېنىپ يىلانغا يېقىنلاشتى، — يەر شارىنىڭ ئىككى قۇتۇپىدىن باشقا ھەممىلا يەردە دېگۈدەك يىلاننى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. يىلان ئادەتتە قۇرۇقلۇقتا، ئۆڭكۈرلەردە، سۇدا ۋە دەرەخلەرنىڭ ئۈستىدە ياشايدۇ.

يىلان ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ جىممىدە تۇراتتى.

— يىلاننىڭ ھەربىكتىگە دىققەت قىلغىنىمىزدا، ئۇنىڭ قايسى مۇسكۇلى ياكى قايسىبىر ئىسكىلىتىنىڭ ھەرىكەتلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيمىز. گەرچە يىلاننىڭ

پۈتى يوق بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئېگىز تاغ ۋە چوڭ دەرەخلەرگە يامىشىپ چىقالايدۇ، شۇنداقلا ئۆڭكۈرلەردىنمۇ ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ.

— كىم يىلاننىڭ پۈتى يوق دەيدۇ، — دېدى يىلان كۈلۈپ، — يىلاننىڭ قورساق قىسمىدا نۇرغۇنلىغان قاسىراقلار بولىدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ مېڭىشىدىكى قورالىدۇر. يىلان قاسىراقچىلىرىنىڭ ئارقا قىرى ئېگىز - پەس يەر يۈزى ياكى مەلۇم نەرسىنى تىرەپ ئىتتەرگەندە ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئالدىغا قاراپ سىلجيدۇ.

— مېنى ھەيران قالدۇرغىنى، يىلان قاسىراقلىرىنىڭ قانداق ھەرىكەتلىنىشىدىن ئىبارەت؟

— يىلاننىڭ بىرقاتار ئومۇرتقا سۆڭىكى بولۇپ، ئومۇرتقىسىدا قاتار - قاتار قوۋۇرغا بار. بەزى يىلانلارنىڭ بىر يۈز قىرىق بەش جۈپ قوۋۇرغىسى بار. ھەربىر جۈپ قوۋۇرغا يۇمران ئومۇرتقا سۆڭىكى بىلەن تۇتاشقان. يىلاننىڭ ئومۇرتقا سۆڭىكى شار شەكلىدىكى بوغۇم (ئۇگە) بولۇپ، ئۆزئارا تۇتاشقان. شۇڭا ھەربىر ئومۇرتقا سۆڭىكىنىڭ ھەرىكەتلىنىشى چاققان ھەم ئەپچىلدۇر. يىلاننىڭ ھەربىر قاتار قوۋۇرغىسى يۇقىرى ئۇچى بىلەن ئومۇرتقىسىغا، تۆۋەن ئۇچى قورساق قىسمىدىكى قاسىراقلار بىلەن تۇتاشقان. شۇڭا يىلاننىڭ قورساق قىسمىدىكى ھەربىر پارچە قاسىراق ئەركىن ھەرىكەت قىلالايدۇ. يىلان ھەربىر پارچە قاسىرىقىنى ھەرىكەتلەندۈرگەندە، قاسىرىقى خۇددى پۈتقا ئوخشاش يول يۈرەلەيدۇ، يەنى يىلاننىڭ قوۋۇرغىسى ماھىيەتتە ئۇنىڭ پاچىقى، قاسىرىقى بولسا پۈتىدىن ئىبارەت.

— بارلىق يىلانلارنىڭ ئومۇرتقا سۆڭىكىنىڭ سانى

ئوخشاش بولامدۇ؟

— ياق، ئوخشاش بولمايدۇ، قەدىمكى دەۋردە ياشىغان بىرخىل چوڭ يىلان بولۇپ، ئۇنىڭ تاشقا ئايلانغان ئومۇرتقا سۆڭىكى بەش يۈز ئاتمىش بەشتىن ئاشىدىكەن. ھازىرقى زاماندا ياشاۋاتقان يىلانلار ئىچىدە ئومۇرتقا سۆڭىكى ئەڭ كۆپ بولغان بىر خىلىنىڭ تۆت يۈز ئوتتۇز بەش دانە ئومۇرتقا سۆڭىكى بار ئىكەن.

— يىلاننىڭ باش قىسمى ۋە تاڭلاي قىسمىدىمۇ سۆڭەك بولىدۇ. ئۇ يېمەكلىكلەرنى يېگەن ۋاقتىدا ئاغزىنى يوغان ئاچالايدۇ. بۇنىڭدىكى سەۋەب، يىلاننىڭ ئاغزى ئەتراپىدىكى سۆڭەكلەرنىڭ ناھايىتى بوش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

— بۇ دېگىنىڭ پۈتۈنلەي تۇغرا، — دېدى يىلان، — ئەمەلىيەتتە كۆپ سانىدىكى يىلانلار باشقا جانۋارلارنى يۇتقان چاغدا ئاۋال چىشلەپ ئۆلتۈرۈپ يېمەستىن، بەلكى يۇتۇۋېلىپ ئاندىن ئاستا - ئاستا ھەزىم قىلىدۇ.

— سىلەر ئاجايىپ قىزىقارلىق مەخلۇقكەنسىلەر، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك ھەيران بولۇپ.

— بۇنداق قىزىق ئىش دېگەن ناھايىتى كۆپ، — يىلان كۈلدى، — ھەتتا يىلان پوستىنى تاشلىغاندا، كۆزىنىڭ بىر قەۋەت تېرىسىنىمۇ تاشلۇۋېتىدۇ.

— ئەگەر يىلان ئالدىغا قاراپ ئىلگىرىلىشىنى تېزلەتمەكچى بولسا قانداق قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايۋاتىمەن؟ — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك يەنە.

— بۇ تەس ئەمەس، بەدىن شەكلىنى «S» شەكلىگە ئەكەلسىلا بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى يىلان، — بۇ خىل ئەگرى سىزىق ياكى ھالقا شەكىل يىلاننىڭ ئۆزىگە يولۇققان

هەرقانداق نەرسىلەرنى قىسىپ ئىتتىرىشنى كۈچەيتىش بىلەن بىرگە، قىسىپ ئىتتىرىلگۈچى جىسىملار بىلەن بولغان سۈركىلىش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. شۇڭا يىلان تېزلىكتە ئالغا ئىلگىرىلىيەلەيدۇ.

— بەزى يىلانلار، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى يىلان، — مەسىلەن، بوغما يىلاننىڭ ئىسكىلىتلىرىدا يىلان ئارقا پۈتىنىڭ ئىزناسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئارقا پۈتنى يىلانلار تەدرىجىي تەرەققىيات جەريانىدا يوقاتقان بولسا كېرەك. ئېھتىمال، ئىلگىرى ئەجدادلىرىمىزنىڭ راستتىنلا پۈتى بولغان بولۇشى مۇمكىن.

— يېقىندا بىر خەۋەردىن بىلىشىمچە، ئىراندا پۈتلۈق يىلان بايقالغان، — دېدى يىلان يەنە، — بۇ يىلاننىڭ بەدىنى رەڭدار گۈللۈك بولۇپ ئىنتايىن چىرايلىق ئىكەن. ئىككى پۈتى بار بولۇپ، پۈتى بىلەن يەرنى دەسسەپ ئۆرە تۇرالايدىكەن. ئېغىزنىڭ ئاستى - ئۈستىدە بەش تال چىشى بار ئىكەن. ئۇزۇنلۇقى بىر مېتىر يېگىرمە سانتىمېتىر، تومۇقى ئون سانتىمېتىر كېلىدىكەن.

ئۇزۇن تۇكلۈك كۈچۈك خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالغاندى. ئۇنىڭ باشقا گەپ قىلمىغىنى كۆرۈپ، يىلان بۇرۇلۇپلا ئوت - چۆپلەر ئىچىدە غايىب بولدى.

ئۇزۇن تۇكلۈك كۈچۈك مۇرەككەپ ھېسسىياتلار قاينىمىغا چۆككەندى. ئۇ ماتېرىيال كۆرۈپ ئىزدىنىپ، باشقىلاردىن زېرىكمەي سوراپ ئۆگىنىپ، كۈنسېرى بىلىدىغانلىرىنىڭ كۆپىيىۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىپ، زېھنىنىڭ ئېچىلىپ، قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ ئۈتۈقلۇق بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشەندى.

«چاشقان، لەيلىگەك، يىلان...» دەپ ئويلىدى ئۇ بۇ-گۈنمۇ ئۆزىنىڭ نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىۋېلىشقا سەۋەب بول-غان ئىشلارنى ئەسلەپ.

هايۋانات شاهى كىم؟

سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى باقمىچىلىق ئىشلە-رىنى بىرەرقۇر يولغا سېلىپ بولۇپ، ئاندىن «ئۇھ» دېگۈ-دەك ۋاقىت چىقىرالمىدى. ئۇنىڭغا قارا كۆز بۇغىچاق، شوخ ئوغلاقجان ۋە ئۇزۇن تۈكلۈك كۈچۈكلەر ئەتىسى - ئاخشىمى ۋاقىت چىقىرىپ يارەملەشمىگەن بولسا، ئۇ ناھايىتى كۆپ جاپا تارتىپ كەتكەن بولاتتى.

ئۇ ئالدىراشچىلىقتا كۇننىمۇ ئۇنتۇپ قالغانىدى. شۇڭا ھۈجرىسىدىكى كارىۋىتىنىڭ بېشىغا ئېسىلغان، دۇنيادىكى مەشھۇر تاغ - دەريالار ۋە ئورمانلارنىڭ مەنزىرىسى چۈشۈ-رۈلگەن ئاسما كالېندارغا قارىدى. «ھە، بۈگۈن شەنبە كۈنى ئىكەنغۇ!» بۈگۈن ۋە ئەتە ئىككى كۈن ئوبدان ئارام ئېلىۋې-لىش كېرەك.

ئۇ «دوستلىرى بىلەن كۆرۈشۈۋېلىشنى ئەڭ ياخشى ئارام ئېلىش» دەپ ئويلىدى - دە، ئۆيدىن چىقتى. ئۇ يولدا بىللە كېلىۋاتقان مۇلايىم قوزىچاق بىلەن تاغىل ئاسلاننى كۆردى.

— كەپسىز مايمۇنچاق قايتىپ كەپتۇ، شۇڭا دوستلار يىغىلىپ ئۇنىڭ ئۈيىگە بارايلى، دەپ ئويلىغانىدىم. دوختۇر-خانىغا بارسام، مۇلايىم قوزىچاقمۇ ئىشتىن چۈشكىلى تەمشـ-

لىپتىكەن. بىزنىڭ يولدا ئۇچرىشىپ قالغىنىمىز ئوبدان بولدى، يولىمىز قىسقاردى، — دېدى تاغىل ئاسلان.
— ئۇچىمىز بۆلۈنۈپ باشقىلارغا خەۋەر قىلايلى، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.
— مەن قارا كۆز بۇغىچاقنىڭ ئۆيىگە باراي، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.
— مەن شوخ ئوغلاقجانغا خەۋەر قىلاي، — دېدى تاغىل ئاسلان.
— ئۇنداقتا ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك بىلەن مەن كۆرۈشەي، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.
— دوختۇر پىلغىچۇ، ئۇنىڭغا قايسىمىز خەۋەر قىلىمىز؟ — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، — ئۇنى ئايرىپ قويساق قاملاشماس.
— بەللى، سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭنى، — دېدى تاغىل ئاسلان، — دوختۇر پىل بولغان بولسا ئۇنى ئايرىپ قويىاتتىڭمۇ؟
— ئۇ مېدىتسىنا ساھەسى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان خەلقئارا يىغىنغا قاتناشقىلى كەتكىلى نېكەم، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.
— مەن ئالدىراشچىلىقتا سىرتقا چىقمىغىلى ئۇزۇن بولغان تۇرسا، ئۇنى مەن نەدىن بىلەي، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى كۈلۈپ.
— ماڭايلى، — دېدى تاغىل ئاسلان ئالدىرىتىپ، — كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئۆيىدە جىق پاراڭلىشىمىز تېخى.
— كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئۆيىدە ئۇچرىشايلى، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

ئۇچ دوست ئۇچ تەرەپكە يولغا چۈشتى ۋە يېرىم سائەت ئىچىدىلا كەپسىز مايمۇنچاقنىڭ ئۆيىگە يېغىلىپ بولدى.

كەپسىز مايمۇنچاق سەھرايى كەبىر چۆلىدە ياشاۋاتقان تۆگىقۇش، كىلىمانجارو تېغى ۋە ئىسسىق بەلۋاغ يايلاقلىرىدا ياشاۋاتقان زىراپە قاتارلىقلار ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

— ئۇنداقتا بېگىموت ئەپەندى بىلەن كۆرۈشەلمەپسەن - دە، — دەپ سورىدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى. ئۇ بېگىموت ئەپەندىنىڭ قانداق تۇرۇۋاتقانلىقىنى، دوختۇر پىل ئۇلىغان بېغىشنىڭ ئۇنىڭ نورمال تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە كاشىلا بولغان - بولمىغانلىقىنى بەك بىلگۈسى بار ئىدى.

— ۋاقىت چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن بېگىموت ئەپەندى ياشاۋاتقان ئافرىقا ئىسسىق بەلۋاغ ئورمانلىقىغا بېرىشقا ئىمكان تاپالمىدىم، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق. ئۇ سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ كۆڭلىنىڭ يېرىم بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى:

— خاتىرجەم بول، مەن يەنە ئافرىقىغا بارىمەن. بېگىموت ئەپەندى بىلەن كۆرۈشۈپ، سېنىڭ ۋە باشقا بارلىق دوستلىرىمىزنىڭ سالىمىنى چوقۇم يەتكۈزىمەن.

كۆپچىلىك سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ ھېلىمۇ ئازابلىنىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا بېگىموت ئەپەندىنىڭ يارىسىنى دوختۇر پىل داۋالاپ سەللىمازا ساقايتقان بولسىمۇ، يەنە تۇرمۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدى ۋە بۇ ئاق كۆڭۈل دوستىنىڭ ئېسىل پەزىلىتىدىن تەسىرلەندى.

— زىراپە «ھايۋانلار پادىشاھى» دەپ نام ئالغان شىرنىمۇ يېڭەلەيدىكەن دېگىنە، — دېدى شوخ ئوغلاقجان كەپسىز

مايمۇنچاقنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك ئارىسىدا پەيدا بولغان جىملىققا خاتىمە بېرىپ.

— شىرنى ھايۋانلار پادىشاھى دەپسەن، ھەممىدىن يامـ
نى يولۋاس، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك، — يولۋاس «ھايۋانات پادىشاھى»، شۇنداقلا ئەڭ يىرتقۇچ ھايۋان، يولـ
ۋاس ھەممە ھايۋاننى دېگۈدەك تۇتۇپ يەيدۇ. ئۇ كالا، بۆـ
كەن، ئاق قۇيرۇق، ئىپار، تاغ ئۆچكىسى ۋە ياۋا توشقانغا ئوخشاش چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىپتىكى ئوتخور ھايۋانـ
لارنى تۇتۇپ يېيىشتىن باشقا، يەنە يىلپىز، ئېيىق، بۆرە قاتارلىق يىرتقۇچ ھايۋانلارنىمۇ ئۆلتۈرۈپ يەيدۇ، ھەتتا مايـ
مۇن، توز ۋە پاقىغا ئوخشاش كىچىك ھايۋانلارنىمۇ بوش قويۇۋەتمەيدۇ. كىشىنى ئەڭ ھەيران قالدۇرىدىغىنى، يولـ
ۋاس پىل، كەركىدان، ياۋا كالا ۋە ياۋا توڭگۇز قاتارلىق ھايۋانلارنىمۇ ئۆلتۈرۈپ يەيدۇ. ھىندىستاندا يېتىلگەن بىر چىشى يولۋاسنىڭ ئېغىرلىقى ئىككى يۈز ئەللىك كىلوگرام كېلىدىغان بىر ياۋا كالىنى يەۋەتكەنلىكىنى كۆرگەنلەر بار.

— مەن ياۋا كالىلارنىڭ يولۋاسنى مەغلۇپ قىلغانلىقىنى كۆرگەنمەن. ئاچچىقى يامان ھىندىستان ياۋا كالىسى ۋە ياۋا سۇ كالىلىرىغا يولۋاس ئاسانلىقچە ھۇجۇم قىلىشقا پېتىنالـ
مايى، پەقەت تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنـ
دۇ. ھۇجۇمى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولمىسا دەرھال قېچىپ كېتىدۇ. پىل ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ كۈچلۈك ھايۋان بولسىمۇ، لېكىن يولۋاس پىل توپىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىۋېرىدۇ. ھىندىستان ۋە بىرمىدا يولۋاس چوڭ ئەركە پىللارغا چېقىـ
لىشقا جۇرئەت قىلالمىسىمۇ، لېكىن چىشى پىلنى يارىلاندۇـ
رالايدۇ ھەم پىل بالىسىنى چىشلەپ ئۆلتۈرەلەيدۇ. يېڭى

تۇغۇلغان پىل بالىلىرى دائىم يولۇاسقا يەم بولىدۇ. ياۋا توڭگۇز يولۇاسقا ئاسان بوزەك بولمايدۇ. يولۇاس پەقەت مېكىجىن ۋە ئۇنىڭ بالىسىنلا تۇتۇپ يەيدۇ. ئەمما ئېغىرلىقى ئۇچ يۈز كىلوگرام كېلىدىغان قاۋانلا يولۇاستىن قورقمايدۇ. يولۇاسمۇ ئاسانلىقچە ئۇنىڭغا چېقىلمايدۇ، بەزى ۋاقىتلاردا يولۇاس ئاچ قالغانلىقتىن قاۋان بىلەنمۇ تۇتۇشۇپ قالىدۇ، ئەمما ئويلىمىغان يەردىن قاۋانمۇ يولۇاسقا ھۇجۇم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان ئېلىشىش باشلىنىپ كېتىدۇ. بىر ئوفېتسىر مالايسىيا ئورمانلىقىدا يولۇاس بىلەن ياۋا توڭگۇزنىڭ ئېلىشقانلىقىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. ئۇلار بىرپەس قاتتىق ئېلىشقاندىن كېيىن ياۋا توڭگۇزنىڭ بەدىنىنىڭ نەچچە يېرى تىتىلىپ كەتكەن، يولۇاسنىڭمۇ بىر ئالدى پۇتى ئۇزۇۋېتىلگەن. بۇ چاغدا يولۇاس مەقسەتلىك چېكىنىپ قاچماقچى بولغان. لېكىن ياۋا توڭگۇز يولۇاسنى قويۇۋەتمىگەن. بۇ بىر مەيدان دەھشەتلىك جەڭ نەتىجىسىدە ھەر ئىككى تەرەپ زىيانغا ئۇچراپ ئاخىرى ئۆلگەن، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق زوئولوگلارغا خاس ھالدا تەپسىلىي سۆزلەپ.

— يولۇاسنى ھەممىدىن ياماق دېسە، مەن قەتئىي ئىشەنمەيمەن، — دېدى تاغىل ئاسلان، — پىل غەزەپلەنگەندە يولۇاس بەدەر تىكىۋېتىدۇ.

— پىل تەبىئىتىدىن ياۋاش ھايۋان، ئۇنى ھايۋانلار پادىشاھى دېگىلى بولمايدۇ، — دېدى شوخ ئوغلاقجان، — ئەلمىساقتىن تارتىپ شىر «ھايۋانات پادىشاھى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.

— ئۇنداقتا شىر ياۋايى ھايۋانلار ئىچىدە ئەڭ كۈچلۈك-

مۇ؟ — دېدى ئۇزۇن تۆكلۈك كۆچۈك قايىل بولماي.
— كۆچ ۋە تەن ساپاسى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شىر پىلغا يەتمەيدۇ. ئافرىقىدىكى كۆپىيىش ئورنىدا، پىل ھۈجۈمغا ئۇچرىمايدۇ. كىم ھۈجۈم قىلىدىكەن، پىل دەسسەپ جېنىنى ئالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، پىل بىلەن كەركەدانىنى ھەقىقىي پادىشاھ دېسە بولىدۇ، — دېدى كېپسىز مايمۇنچاق.
— شىر سەۋەبسىزلا «ھايۋانات پادىشاھى» دەپ نام ئېلىپتىكەن ـ دە، — دېدى شوخ ئوغلاقجان كىنايىلىك تەلەپپۇزدا.
— شىر مۇشۇك ئائىلىسىگە تەۋە ھايۋان. گۆشنى ئاساسلىق يېمەكلىك قىلىدۇ. ئاساسەن ياۋا تاغىل ئوخشاش ئاجىز ھايۋانلارنى تۈتۈپ يەيدۇ. شىر ئولجا ئېلىشقا ئانچە كۆچلۈك ھايۋانمۇ ئەمەس (بارلىق ياۋايى ھايۋانلار ئىچىدە شىرنىڭ يۈرىكى ئەڭ كىچىك). ئەركەك شىر ئۇۋ نىشانىغا ئېتىلغاندا، تۆكلىرى تىك تۇرۇپ كېتىدۇ. باتۇر جەڭچىدەك ئاجايىپ جەزبە بىلەن ئېتىلىدۇ. ئېھتىمال، ياۋايى ھايۋانلار ئىچىدە ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتە ھۈجۈمچى بولمىسا كېرەك. ئەركەك شىرنىڭ باتۇرلۇق ھالىتى كىشىلەردە كۆچلۈك تەسىرات قالدۇرغانلىقتىن «ھايۋانات پادىشاھى» دەپ سۈپەتلەنگەن، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق ئەستايىدىل ھالدا.
— ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى شىر بىلەن يولۋاس ئېلىشقاندا، گەرچە ھەر ئىككىلىسى يارىلىنىدىغان بولسىمۇ، بىراق ئاخىر يولۋاس غەلبە قىلىدۇ، — دېدى ئۇن چىقارماي ئولتۇرغان مۇلايىم قوزىچاق گەپكە ئارىلىشىپ، — بۇنىڭ

سەۋەبى: بىرىنچىدىن، يولۋاس يەر شارائىتى مۇرەككەپ بولغان تاغ - ئورمانلىقلاردا ياشاپ، كۆچلۈك، قەيسەر بولۇپ يېتىشىپ چىقىدۇ. شىر يەر شارائىتى ئاددىي، مۇھىتى ساپ ئوتلاق، چول - باياۋانلاردا ياشىغاچقا، ئۇيقۇغا ئامراق كېلىدۇ. ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىلا ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدۇ. ئىككىنچىدىن، يولۋاس يەككە - يېگانە، يالغۇز ھەرىكەت قىلىدۇ، ياشاش ئىقتىدارى كۆچلۈك بولىدۇ. شىر كىچىك توپ بولۇپ ياشايدۇ. كوللېكتىپ ھالدا باشقا ئوتخور ھايۋانلارنى ئوۋلايدۇ. مۇستەقىل ياشاش ۋە ئوزۇقلۇق ئىزدەش ئىقتىدارى يولۋاسقا يەتمەيدۇ.

— شۇڭا پىلنى ھايۋانات پادىشاھى دېيىش كېرەك، — دېدى تاغىل ئاسلان، — ئۇ چوڭ ھەم كۆچلۈك، يېڭى تۇغۇلغان پىل بالىسىنىڭ ئېغىرلىقىمۇ تەخمىنەن توقسان بىر كىلوگرام كېلىدۇ.

— ھايۋانلارنىڭ چوڭ ھەم كۆچلۈكلۈكىنى ھېسابقا ئالساق، ھەقىقىي ھايۋانات پادىشاھى كىت، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق، — چىشى كۆك كىت دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ھايۋاندۇر.

— بۇنداق تالاش - تارتىشنىڭ نېمە پايدىسى، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ھېچ ئايىغى چىقمايۋاتقان بەس - مۇنازىرىگە نارازى بولۇپ.

— بۇ ئورۇنلۇق گەپ بولدى، ھەپتىدە بىر كېلىدىغان ئارام ئېلىش كۈنلىرىدە سىرتقا چىقىپ ھاۋا يەپ كەلمىسە ئىچى سىقىلىپ ئىش خۇش ياقمايدىكەن، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— مۇنداق بولسۇن، بىز بۈگۈن ئورمانغا بېرىپ ئوۋ

ئوۋلاپ كېلەيلى، بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن، كۆڭلىمىزنى ئاچمىز، يەنە بىر تەرەپتىن، تالا - تۈزدە يۈرۈپ بەدەن چېنىقتۇرىمىز. كۆپچىلىك ئەلۋەتتە بىلىدۇ، تەن سالامەت بولسا خىزمەتمۇ ئۈنۈملۈك بولىدۇ، — دېدى تاغىل ئاسلان.

باشقىلارمۇ بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. كەپسىز مايمۇنچاقمۇ يايراپلا كەتتى. ئۇ مۇخبىرلىق قىلىش جەريانىدا سىرتتا يۈرۈپ دالا تۈرمۇشىغا كۆنۈپ قالغان ھەم ئالاھىدە بىر قىزىقىش شەكىللەنگەنىدى.

— بىراق، — دېدى زوئولوگ قارا كۆز بۇغىچاق شەرت قويۇپ، — پەقەت زىياندىش ھايۋانلارنىلا ئوۋلاشقا رۇخسەت، ئەگەر كىمدەكىم بۇ بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلسا، يۈز قارامايى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

— پايدىلىق ھايۋانلارغا زىيانكەشلىك قىلىدىغان ئەخلاقسىز قىلمىشلار بىزنىڭ ئارىمىزدىن ئەبەدىي چىقمايدۇ، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۇجىسى.

— ئۇنىڭ ئۈستىگە يېنىمىزدا تاغىل ئاسلان تۇرسا، ئۇنداق قىلىشقا ھەددىمىز مۇ، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق شەيتانلىق قىلىپ كۆزلىرىنى قىسقىنچە.

ئۇلار لازىمەتلىك قورال - جابدۇقلارنى ئېلىپ يولغا چىقتى. تومۇز ئاخىرلىشىپ باش كۈز مەزگىلى كىرىپ قالغان سەككىزىنچى ئاۋغۇست كۈنى بولسىمۇ ھاۋا ئىنتايىن ئىسسىق ئىدى. ئۇلار سالقىن، جانغا ئارام بەخش ئېتىدىغان ئورمانغا يېتىپ كېلىپ ئازراق ئارام ئېلىۋالدى ۋە تەرلىرى قۇرىغاندىن كېيىن ئورمانغا ئىچكىرىلەپ كىردى.

ئۇلار شۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق ماڭغان بولسىمۇ ئانتۇدەك زىياندىش ھايۋان ئۇچرىمىدى.

— ئاۋۇ ئېگىز دەرەخنى كۆردۈڭلارمۇ؟ — دېدى تاغىل ئاسلان ئورمان سەل شالاڭراق يەرگە كەلگەندە كۆپچىلىككە خىتاب قىلىپ، — بىز تارقىلىپ ئىزدەيلى، تەخمىنەن بىر سائەتلەردىن كېيىن، ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە يىغىلايلى. سىلەر-چە قانداق؟

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى، — دېيىشتى كۆپچىلىك تاغىل ئاسلان كۆرسەتكەن ئېگىز دەرەخنى ۋە ئۇنىڭغا بەلگە بولىدىغان شاخلىرىنى ئېنىق كۆرۈۋالغاندىن كېيىن.

كۆپچىلىك تارقالغاندىن كېيىن، شوخ ئوغلاقجانمۇ باشقا يولغا چۈشتى. ئۇ بىرەر زىيانداش هايۋانات ئۈچرىسا ئۇنى ئېتىۋالسام دەپ ئويلايتتى. ئوۋلىيالماي دوستلىرى ئالدىدا يۈزى چۈشۈپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ كېتىۋاتاتتى. شۇڭا ئۇ قەدەملىرىنى ئالدىرىماي ئېلىپ، دەرەخ ئارىلىقىدا ئۆسۈپ كەتكەن بۇك - باراقسان چاتقال ۋە ئېگىز غوللۇق ئوت - چۆپلەرنىڭ ئارىسىغا دىققەت بىلەن قارىغاچ ماڭدى. ئۇ، دەرەخلەر قويۇق ئۆسكەن بىر يارلىقنى كۆردى. يارلىقتا قويۇق ئوت - چۆپ، چاتقال ۋە پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر يامىشىپ كەتكەنىدى.

شوخ ئوغلاقجان پاكار يارلىقتىن پەسكە سەكرەپ چۈشۈپ، قولىدىكى مىلتىقىنىڭ ستۇۋلى بىلەن بىر - بىرىگە يېقىنراق تۇرغان ئىككى تۈپ دەرەخنىڭ غوللىرىدىكى كىچىك شاخلارغا چىرمىشىپ كەتكەن پېلەكنى قايرىدى. بۇ يەر تۆپىدىن بىلىنمىگەن بىلەن يارلىق بىلەن يارلىقنىڭ تۈۋىدىن تەخمىنەن بىر يېرىم مېتىر نېرىسىدا ئۆسكەن دەرەخنى ئىككى يان تام قىلغان، ئۇستى پۈتۈنلەي دەرەخ شاخلىرى ۋە دەرەخ شاخلىرىغا ياماشقان پېلەك غوللۇق ئۆ-

سۈملۈكلەر بىلەن يېپىلغان تەبىئىي «يېشىل ئۆڭكۈر» نىڭ تۈر تەرىپى ئىكەن. بۇ تەرەپنىڭ قارشىسى، يەنى «يېشىل ئۆڭكۈر» نىڭ ئېغىزى ئوچۇق بولۇپ، ئۇ يەرگە بېرىش ئۇ-چۇن، دۈمبەلنى ئايلىنىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى. چۈنكى ئۇدۇل تەرەپنى يېيىلىپ باراقسان ئۆسكەن تىكەنلىك چاتقال-لار توسۇۋالغانىدى.

شوخ ئوغلاقجان «يېشىل ئۆڭكۈر» گە بەك قىزىقتى. دوستلىرىغا كۆرسىتىشتىن ئىلگىرى ئىچىنى ئۆزى كىرىپ كۆرۈپ چىقماقچى بولدى ـ دە، دۈمبەلنى ئايلىنىپ يەنە بىر تەرەپكە ئۆتتى. ئۇ يەر يارلىق دېسە بەك تىك ئەمەس، يانتۇلۇق دېسە ئۇنىڭدىن سەل تىكرەك بولۇپ، دۈمبەلگە ياندىشىپ ئۆسكەن بىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىدە قاپقارا بىر كامار تۇراتتى.

«بۇ تۈلكىنىڭ ئۇۋىسىمۇ قانداق؟» دەپ ئويلىدى شوخ ئوغلاقجان. سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى باقمىچىلىق ئىشلىرىنى تولۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغۇچە، بىر تۈلكە ئۇ-نىڭ توخۇلىرىغا ئۆگىنىپ قاپتىكەن، شۇ تۈلكە بولۇپ قال-مىسۇن يەنە، ئەگەر شۇ بولۇپ قالىدىغان بولسا تازا كۆڭۈل-دىكىدەك بىر ئۇۋ بولۇپ قالاتتى.

شوخ ئوغلاقجان قولىدىكى مىلتىقنى توغرىلاپ، كامارغا يېقىنلىشاي دەپ تۇرۇشىغا، كامار دىن بىر مەخلۇق چىقتى.

شوخ ئوغلاقجان ئۆزى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغان ئۇ مەخلۇققا قاراۋاتاتتى. شۇ ئاردا ئۇ مەخلۇقمۇ ئۇنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، خۇددى ئۇنىڭدىن خەۋپسىرەپ ئۇۋىسىغا قېچىپ كەتمەكچى بولغاندەك ئارقىسىغا ئۆرۈلدى. ئاندىن كېيىن نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى سەزمەي قالدى. ئۇ مەخلۇق

تەرەپتىن ئېتىلىپ كەلگەن تۇمانسىمان بىر گاز ئۇنىڭغا ئۇرۇلۇپ كۆزلىرى ئېچىشىپ كەتتى ۋە نەپسى قىينىلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى.

ئۇ شۇ ھالەتتە قانچە ئۇزۇن ياتقانلىقىنى بىلمەيتتى، بىر چاغدا كۆزىنى ئېچىپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى. ھېلىقى مەخلۇق كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئۇۋۇسىغا كىرىپ كەتتىمۇ ياكى باشقا تەرەپكە كەتتىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. ئۇ مىلتىقىنى ھاسا قىلىپ ئارقىسىغا ياندى. ماغدۇرسىز پۇتلىرىنى تەستە يۆتكەپ دۇمبەلىنىڭ يانتۇ تەرىپىگە بېرىشىغا ئۇدۇلدىن كېلىۋاتقان تاغىل ئاسلان بىلەن دوقۇرۇشتى.

— ھەممىمىز سېنى ئىزدەپ يۈرىمىز. سەن بۇ يەردە نېمە قىلىۋاتاتتىڭ؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

شوخ ئوغلاقجان گەپ قىلمىدى. گەپ قىلغۇدەك ھالىمۇ يوق ئىدى. ئۇ تاغىل ئاسلان ئۆزىنىڭ يېنىغا كېلىشىگە ئۆزىنى تاشلىۋەتتى. تاغىل ئاسلان ئۇنى ئىتتىك يۆلىۋالدى.

— نېمە بولدۇڭ؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان ۋە ئۇنى دۇمبەلىنىڭ يانتۇ يېرىدىكى تەكشى گىلەمدەك قويۇق ئوت - چۆپ ئۈستىگە ياتقۇزدى.

— نېمە ئىش بولغانىنى مەنمۇ ئۇقالماي قالدىم، — دېدى ئۇ، — بۇ ئىش ماڭا خۇددى چۈشتەكلا تۇيۇلۇۋاتىدۇ.

تاغىل ئاسلان بىرنەچچىنى ئىسقىرتتى. بۇ باشقىلار بىلەن كېلىشىۋالغان بەلگە ئىدى.

— شوخ ئوغلاقجان ئاۋارىچىلىككە يولۇقۇپتۇ، — دېدى تاغىل ئاسلان ھەممەيلەن يىغىلىپ بولغاندا.

شوخ ئوغلاقجان ئۆزى ئۇچراتقان «يېشىل ئۆڭكۇر»نى ۋە كامارىدىن چىققان غەلىتە مەخلۇقنى سۆزلەپ بەردى.

— بىر سائەت ۋاقىت توشۇپ ئېشىپ كەتكەن چاغدىمۇ ئېگىز دەرەخ يېنىغا يېرىپ بولالمىدىڭ. شۇڭا سېنىڭدىن ئەنسىرەپ بۆلۈنۈپ ئىزدەشكە كىرىشتۇق، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— ئوبدانراق ئەسلەپ باققىنا، ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى قانداقراق مەخلۇقكەن؟ — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— ئۇ مەخلۇقنىڭ قۇيرۇقى تىيىننىڭ قۇيرۇقىدەك پاخپايغان بولۇپ، پۇتۇن بەدىنى قوڭۇر رەڭ. دۇمبىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ناھايىتى ئېنىق بولغان ئاق سىزىق يوللىرى بار...، — دېدى شوخ ئوغلاقجان ئويلىنىپ، — يەنە بىرى، بۇرنۇمغا پۇرىغان سېسىق پۇراق بەئەينى پالاق تۇخۇمنىڭ پۇرىقىغا ئوخشايدىكەن.

— شوخ ئوغلاقجان يولۇقتۇرغان ئۇ مەخلۇق سېسىقكۆزەن ئىكەن، - دېدى قارا كۆز بۇغىچاق، — مەن ئۇ مەخلۇقنى ئوبدان بىلىمەن.

— ئۇنداقتا، بىزگە تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىشىڭنى ئۈمىد قىلىمىز، زوئولوگ ئەپەندى، — دەپ چاقچاق قىلدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— مۇخبىرنىڭ، ساقچىنىڭ، ئىشقىلىپ بۇ يەردە بار بولغان بارلىق دوستلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇندايمەن، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاقمۇ چاقچاق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ. ئاندىن گېپىنى قىرىپ قويۇپ، سېسىقكۆزەننى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى:

— سېسىقكۆزەن ئاغمىخان ئائىلىسىگە تەۋە بولۇپ، چوڭ - كىچىكلىكى مۇشۇكچىلىك كېلىدۇ. ئوۋچىلار ئۇنى كۆرگەن هامان قورقۇشۇپ كېتىدۇ. چۈنكى بۇ خىل هايۋان

بىرخىل مايسىمان قىزغۇچ سۈيۈقلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. ئۇ چىقارغان بۇ سۈيۈقلۇقنىڭ پۈرىقى ناھايىتى سېسىق بولغاچقا، ئۇنىڭغا «سېسىقكۆزەن» دەپ نام قويۇلغان.

— سېسىقكۆزەن كۆرۈنۈشتە ئانچە قورقۇنچلۇق بولمىسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ چىقارغان سېسىق سۈيۈقلۇقى باشقا ياۋۇز گۆشخور ھايۋانلارنى قورقۇتىدۇ، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق، — بۇ سۈيۈقلۇق بوتانتسئول دېگەن ماددا، كۈنىگە بىر مىللىمېتىردىن ئىشلەپ چىقىرىلىپ مەقئەت بېزىدە ساقلىنىپ تۇرىدۇ. ئەگەر بىرەر ھايۋان سېسىقكۆزەننىڭ ياماق لىقىنى بىلمەي ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشۇپ قالسا، چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ. مۇبادا بىرەر ھايۋان سېسىقكۆزەنگە ھۇجۇم قىلماقچى ياكى ئۇنى قوغلىماقچى بولسا، ئۇ قاچمايدۇ ھەمدە ھېچ نەرسە بولمىغاندەك يۇمشاق تۇكلۇك قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ رەقىبىگە ئارقىسىنى قىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. رەقىبى ئۇنىڭغا يېقىنلاشقاندا، ئالدى پۇتىدا تىرەپ تۇرۇپ، قارشى تەرەپكە سېسىق سۈيۈقلۇقنى پۈركۈيدۇ. پۈركۈش تۆت مېتىرچە دائىرىگە بارالايدۇ. نەتىجىدە رەقىبىنىڭ نەپسىنى قىينىلاشتۇرۇپ، بېشىنى قايدۇرۇپ مەغلۇپ قىلىدۇ. كېيىمگە بۇ خىل سېسىق پۈراق تېگىپ كەتسە بىرنەچچە ئايغىچە بۇ خىل سېسىق پۈراق يوقالمايدۇ. ئەگەر بۇ خىل سېسىق كۆزگە كىرىپ كەتسە ئېچىشتۇرۇپ ياش ئاققۇزۇۋېتىدۇ. بەزىدە قارشى تەرەپ بىرمەھەل ھېچ نەرسىنى كۆرەلمەيدۇ، ھەتتا قارىغۇ بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى ئىنسانلار، ياكى ھايۋانلار بولسۇن سېسىقكۆزەنگە يېقىنلاشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ.

— سېسىقكۆزەن ھەقىقىي ھايۋانلار پادىشاھى بولۇشقا

مۇناسىپ، — دېدى شوخ ئوغلاقجان. ئۇ سېسىقكۆزەننىڭ يامانلىقىنى ئۆزى بىۋاستە كۆرگەنىدى. كۆپچىلىكمۇ باشقا قارشى پىكىر بىلدۈرمىدى.

— مەن شوخ ئوغلاقجاننىڭ تېزرەك ئەسلىگە كېلىشىگە ياردەم بېرەلەيدىغان دورا ئۆسۈملۈكى تېپىپ كېلەي، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— سىلەر مېنىڭ «يېشىل ئۆڭكۈرۈم»نى زىيارەت قىلىشنى خالىمامسىلەر، — دېدى شوخ ئوغلاقجان كۈلۈپ.

شوخ ئوغلاقجاننىڭ كۆزى ھېلىمۇ ئېچىشىۋاتاتتى، نەپەسىمۇ نورمال ئەمەس ئىدى.

كۆپچىلىك ئۇنى يۆلەپ، ئۇ كۆرسەتكەن يول بىلەن «يېشىل ئۆڭكۈر»گە قاراپ ماڭدى.

— مېنىڭ سېسىقكۆزەننى كۆرگۈم كېلىۋاتىدۇ، — دېدى تاغىل ئاسلان شوخ ئوغلاقجان سېسىقكۆزەننىڭ ئۇۋۇدىسىنى كۆرسەتكەندىن كېيىن.

— مۇشۇنداق يامان ھايۋاننىڭ ئۇۋۇسىغا يېقىن كېلىپ، ئۇنى كۆرەلمەي كېتىپ قالساق چوقۇم ئارماندا قالىمىز، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق.

— ئۇنى بىز بىر ئامال قىلىپ ئۇۋۇسىدىن چىقىرايلى، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك.

— ھاي ـ ھاي! ئۆزۈڭلارنى بېسىۋېلىڭلار، — دېدى شوخ ئوغلاقجان. ئۇ دوستلىرىنىڭ زىيان تارتىپ قېلىشىغا چىداپ تۇرالمايتتى.

— ھايۋانلار پادىشاھىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويماڭلار، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى نەسىھەت قىلىپ.

— بىز جىق تۇرساق نېمىدىن قورقاتتۇق، — دېدى تاغىل ئاسلان.

— «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دەپ- تىكەن، — دېدى مۇخبىرلىق قىلىپ يۈرۈپ تەۋەككۇلچىلىك- نى ياخشى كۆرۈپ قالغان كەپسىز مايمۇنچاق، — مەن ئۇنى سۇرەتكە تارتىپ گېزىتىمىزنىڭ ئەڭ قىزىقارلىق خەۋەرلەر بېتىدە ئېلان قىلىمەن.

ئۇ يېنىدىن ئايرىمايدىغان فوتو ئاپپاراتىنى قولىغا ئالـ- دى. سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى شوخ ئوغلاقجانىنى يۆلەپ تۇردى. تاغىل ئاسلان، ئۇزۇن تۇكلۇك كۇچۇك، قارا كۆز بۇغىچاق قاتارلىق ئۇچى مۇرىسىدىكى قورالنى ئېلىپ، قورالنىڭ ستۇۋلىنى ئاغزى قارىيىپ تۇرغان كامارغا توغرىلىدى. مۇلايىم قوزىچاق بولسا تېخى يېتىپ كېلەلمىگەنىدى.

ئۇلار كامارغا ئاستا يېقىنلاشتى. ئۆزىگە كېلىۋاتقان خەۋپنى ئاللىقاچان سېزىپ بولغان سېرىقكۆزەن كامارنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ تەييارلىنىپ تۇرغان ئىدى. ئۇشتۇمتۇت تۇـ- مانسىمان سېرىق سۇيۇقلۇق پۈركۈلۈپ چىقتى. كۆپچىلىك قورالنى تاشلاپ، بۇرنىنى ئەتكىنىچە ئارقىغا چېكىنىدى. ئۇۋۇسسىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالغانلىقىدىن چۆچۈگەن سېرىق- كۆزەن سىرتقا قېچىپ غول چاتقاللىققا كىرىۋالماقچى بولـ- دى. ئۇ ئوچۇقچىلىقتا تۇرۇپ قالغان ئاشۇ نەچچە دەقىقە ۋاقىت ئىچىدە نەدىندۇر پەيدا بولغان بىر قارچىغا ئوقتەك چۈشۈپ ئۇنى تۇتۇۋالدى ـ دە، ئۇنى مەھكەم چاڭگاللىغان پېتى كۆتۈرۈپ كەتتى. سېرىقكۆزەننىڭ جان تالىشىپ چىر- قىرىغان ئاۋازى خېلىدىن كېيىن يوقىدى.

— سېسىقكۆزەن نېمىدېگەن يامان، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى. ئۇ ئارىلىق يىراقراق بولغاچقا، دوستلىرىنىڭ خەۋپ - خەتەرگە ئۇچرىمىغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ كەتكەنىدى.

— بۈركۈت، قارچىغا قاتارلىق قۇشلار ھاۋادىن تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلىدىغان بولغاچقا، سېسىقكۆزەن يەل قويۇۋېتىشكە ئۇلگۈرەلمەيدىكەن، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق.

— ئەمدى ھايۋانلار پادىشاھىنى قارچىغا دېيىش كېرەكمۇ؟ — دېدى شوخ ئوغلاقجان.

— ھايۋانلار پادىشاھى زادى كىم؟ مەن گاڭگىراپلا قالدىمغۇ، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك.

— بۇنى كونكرېت جۈغراپىيىلىك ئورۇن ۋە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت بويىچە تەھلىل قىلىپ ھۆكۈم قىلىش كېرەك، — دېدى قارا كۆز بۇغىچاق.

— توغرا، — دېدى تاغىل ئاسلان، — ئوخشاش بولمىغان شارائىت، ئورۇن، ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ ھەرقايسىسىدا ھايۋانلارنىڭ ئۆزىنىڭ پادىشاھى بولىدۇ.

— خۇددى «تاغدا يولۋاس بولمىسا، مايمۇن پادىشاھ» دېگەندەكمۇ، — دېدى ئۇزۇن تۇكلۇك كۆچۈك.

— ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مەن سېسىقكۆزەننى سۈرەت تارتىشقا ئۇلگۈرەلمىدىم، — دېدى كەپسىز مايمۇنچاق يۇمۇرلۇق قىلىپ.

كۆپچىلىك كۈلۈشتى.

— قاراڭلار، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى باشقا بىر نىشاننى كۆرسىتىپ، — دوختۇر يارەمچىسى مۇلايىم قوزىچاق بىر قۇچاق چۆپ دوربىسىنى كۆتۈرۈپ كېلىۋ-

ۋانمدۇ. بىراق ئۇ سىلەرنىمۇ داۋالاشقا توغرا كېلىدىغان ھادىسىنىڭ يۈز بېرىشىگە تاس قالغانلىقىنى بىلمەيدۇ ـ دە.

چاشقاننىڭ غەلىتە ئۆلۈمى

مۇلايىم قوزىچاق خىزمەت ئالدىراشلىقى تۈپەيلىدىن سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ باقمىغىلى ئۇزۇن بولغانىدى. سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى باقمىچىلىق مەيدانىدا ئىشلەۋاتقان مەزگىللىرىدە ئىشتىن بوشىنالماي ئۇنىڭغا يارەم بېرەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆزىنى ئەيىبلىك ھېسابلاپ ئىنتايىن خىجىل بولۇپ يۈرەتتى. سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنى كۆرسىلا بىر خىل قورۇنۇش ئىچىدە قالاتتى. شۇڭا ئۆزىنى ئۇنىڭدىن قاچۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنداق بولۇۋەرسە ئىككىسىنىڭ ئارىلىقى تېخىمۇ يىراقلىشىپ كېتىشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى ئىزدەشمىسە يېقىن تۇغقانلارمۇ ياتلىشىپ كېتىشى، دائىم ئىزدىشىپ يۈرسە ئادەتتىكى دوستلارمۇ بىر تۇغقان قېرىنداشلاردىن چارە يېقىن بولۇپ كېتىشى بار ئىش ئىدى، ئەلۋەتتە.

مۇلايىم قوزىچاق سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ «ماڭا يارەملىشىپ بەرمىدى» دەپ ئاغرىنمايدىغانلىقىنى، ھەرگىزمۇ كۆڭلىگە كەلتۈرمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆز ـ ئۆزىدىن خۇدۇك ئېلىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتقىنىدىن كېيىنكى مەزگىللەردە بوش ۋاقتى چىققان چاغدىمۇ ئۇنى ئىزدىمىگەنلىكىدىن، كۆرۈشكە بارمىغانلىقىدىن نومۇس ھېس قىلدى. دوستلۇققا مۇخالىپ ئىش قىلىپ قويغانلىقىدىن

دىن قاتتىق ئۆكۈندى ـ دە، قەتئىي قارارغا كېلىپ سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ ئۆيىگە باردى.

— خوش كەپسەن، قەدىرلىك دوستۇم، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنى قىزغىن قارشى ئېلىپ ۋە ئۇنى سەمىمىي قۇچاقلاپ تۇرۇپ.

سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى مۇلايىم قوزىچاقنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كەتكەن ۋە شۇ خۇشاللىقىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي تەمتىرەپلا قالغانىدى. ئۇنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىسىدىن مۇلايىم قوزىچاق بەكلا ئوڭايسىزلىنىپ كەتتى، يۈزلىرى ھۆپپىدە قىزاردى. ئۇ نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئويلاپ كەتكەن ۋە كۆڭلىگە كەلتۈرمىگەن ئىشلار ئاز قالغان بىلەن ئۇنىڭ ئۆزى توغرۇلۇق ھېچقانداق باشقىچە خىيالدا بولمىغانلىقىنى سەزدى. ئەمەلىيەتتىمۇ سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنى بەكلا ئالدىراش بولۇپ كەتتى دەپلا چۈشىنىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭغا يارەملەشكىلى قارا كۆز بۇغداي چاق، شوخ ئوغلاقجان، ئۇزۇن تۇكلۇك كۈچۈك قاتارلىقلار كەلگەنىدىمۇ «ئۇلارنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم» دەپ ئويلىغان ھەم ئۇلاردىن چەكسىز مىننەتدار بولغان، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئىشتىن باش كۆتۈرەلمەيدىغان مۇلايىم قوزىچاق، تاغىل ئاسلان قاتارلىق دوستلىرىغا يارەمدە بولالمىغانلىقىدىن، ئۇلارنىڭ يۈكلىرىنى ئازراقمۇ يەڭگىللىتىپ بېرەلمىگەنلىكىدىن ئۆزىنى ئەيىبلەپ يۈرەتتى.

مۇلايىم قوزىچاق بۇلارنى ھېس قىلىپ، قەلبى پاك، داغ ـ ئېۋەندىن خالىي بۇ دوستىدىن ئىنتايىن تەسىرلەندى. ئۇلار ھال ـ ئەھۋاللىشىپ، مۇڭدىشىپ بىردەم ئول-

تۇرغاندىن كېيىن، مۇلايىم قوزىچاق ئۇنىڭ باقمىچىلىق مەيدانىنى كۆرۈپ باقماقچى بولدى.

«ۋاي - ۋۇي، نېمانچە كۆپ توخۇلار بۇ!» دەپ ئويلىدى. مۇلايىم قوزىچاق. ئۇ، سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنىڭ باقمىچىلىق مەيدانىنى قۇرۇپ، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇنچىلىك كېكەيتىپ بولۇشىنى ئويلاپمۇ باقمىغانىدى. بۇ نەچچە قانچىلىك دەرىجىدە زېھنىي كۈچ ۋە غەيرەت - شىجائەت سەرپ بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلماق ئانچە قىيىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىدە دوستىغا بولغان قايىللىق، ئاپىرىن ھېس - تۇيغۇلىرى قاينىاپ تاشتى.

مۇلايىم قوزىچاق تۆمۈر رېشاتكىلىق مەيدانىنى ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ بىر تەرىپىدە تۇرغان سىمدىن توقۇلغان بىرمۇنچە قەپەستىكى مەخلۇقلارنى كۆرۈپ ھەيران قالدى.

— بۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى مۇلايىم قوزىچاق سىم قەپەس ئىچىدىكى تېنى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇنچاق، يۇڭنىڭ رەڭگى قوڭۇر سېرىق ياكى ئالتۇن رەڭ سېرىق، پاخپايغان ئۇزۇن قۇيرۇقى بار مەخلۇقنى كۆرسىتىپ.

— ئاغمىخان، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

— بۇ ھېلىقى سېسىقكۆزەن بىلەن بىللە ئاغمىخان ئائىلىسىگە كىرىدىغان ھايۋان شۇمۇ؟

— دەل شۇ.

— مەن ئاغمىخانىنىڭ ياشاش ئادىتىنى ئانچە بىلمەيدىكەنمەن، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— ئاغمىخان كامىردا ياشاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇ ئۇۋۇسىنى دائىم ئوت - چۆپلەر ئارىسىغا، جىلغا ياقىلىرىغا، چانقاللار

ئىچىگە، دەرەخ كامارلىرىغا ياكى كېرەكسىز نەرسىلەر دۆۋە-
سى ئىچىگە ياسايدۇ. ئۇ كۈندۈزى دەم ئېلىپ، كېچىسى
سىرتقا چىقىپ ھەربىكەت قىلىدۇ. ھەربىكەت قىلغان چاغدا
بەدىنىنى تەبىئىي ھالدا سوزۇپ كىچىك تۆشۈكلەرگە كىرە-
لەيدۇ. يۇگۇرۈش سۈرئىتى ئىنتايىن تېز بولۇپ ھەربىكتى
خۇددى يىلاننىڭكىگە ئوخشايدۇ، — دېدى سېرىق تۈمشۇق
ئۆردەك چۈجىسى، — ئاغمىخاننىڭ پۇراش ۋە ئاڭلاش سېزە-
مى ناھايىتى ئۆتكۈر. ئۇ چاشقان تۇرىدىكىلەرنىڭ تەبىئىي
دۈشمىنىدۇر. ئاغمىخان پۇراققا ئاساسەن كامار ئىچىدە چاش-
قان بار - يوقلۇقىغا ھۆكۈم قىلالايدۇ. ئۇ چاشقان بارلىقىنى
بايقىغان ھامان تېزلىكتە چاشقان ئۇۋىسىغا كىرىپ بىر ئۇۋا
چاشقانىنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا يوقىتالايدۇ، ئاغمىخاننىڭ
چاشقان تۈتۈش ھەربىكتى ناھايىتى تېز بولۇپ، چاشقانىنىڭ
بېشىنى چىشلەپلا بىراقلا يۇتۇۋېتىدۇ. بەزىدە ئۇ چاشقانىنىڭ
تۆت پۇتىنى چىشلەپ ئۇزۇۋۈۋېتىپ ئۇنى سۆرەپ ئۇۋىسىغا
ئەكىرىپ بالىلىرىغا بېرىدۇ ياكى قىشتىن ئۆتىدىغان ئوزۇق
قىلىدۇ.

— سەن ئۇنى چاشقان تۈتقۇزۇش ئۇچۇنلا باقمىغانسەن؟

— خەلقئارا بازاردا ئاغمىخان تېرىسى ئەتىۋارلىق نەرسە
سۈپىتىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئاغمىخاننىڭ تېرىسىنىڭ
تۈكلىرى زىچ ھەم پارقىراق، تېرىسى يۇمشاق، چىداملىق
كېلىدۇ. ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن ئەلا سۈپەت-
لىك خۇرۇم مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ چىققىلى بولىدۇ. ئاغ-
مىخاننىڭ قۇيرۇق تۈكىنىڭ ئېلاستىكلىقى، سۈمۈرۈشچان-
لىقى ياخشى بولۇپ، سۈركىلىشكە چىداملىق كېلىدۇ. ئۇ-
نىڭدىن ئەلا سۈپەتلىك يۇڭ قەلەم ھەم ماي بويىاق رەسىملەرنى

سىزىدىغان يوڭ قەلەملەرنى ياسىغىلى بولىدۇ.

— ھە، ئېسىمگە كەلدى، ئاغىمخاننى زىياناش، توخۇ ئوغرىسى دەپ ئاڭلىۋېدىمغۇ، ئەگەر دەققەت قىلمىساڭ، ئۇ-لار قەپەستىن چىقىپلا كەتسە توخۇلىرىڭغا چاڭ سېلىپ، ساڭا ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىشى مۇمكىن، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— بۇرۇن كىشىلەر ئاغىمخاننى خاتا ھالدا زىياناش، توخۇ ئوغرىسى دەپ قاراپ، ئۇنى كۆرسىلا ئۇرۇپ ئۆلتۈ-رۈپ، ئاغىمخان تېرىسىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى ۋە سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزۈپ بۇ بايلىقتىن تولۇق پايدىلانمىغان. ئاغما-خان زادى توخۇ ئوغرىسىمۇ، ئەمەسمۇ؟ ئىلمىي تەتقىقات خادىملىرى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تۈتۈپ كېلىنگەن بەش مىڭدىن ئارتۇق ئاغىمخانىنىڭ ئىچ ـ باغرىنى يېرىپ كۆرۈپ، پەقەت ئىككىسىنىڭ ئاشقازىنىدىلا توخۇ سۆ-ڭىكىنىڭ بارلىقىنى بايقىغان.

تەتقىقات خادىملىرى يەنە سۈنئىي ئۇسۇلدا بېقىۋاتقان ئاغىمخانلار ئۈستىدە مۇنداق بىر تەجرىبە ئېلىپ بارغان: ئاغىمخان بېقىلىۋاتقان قەپەسگە بىرىنچى كۈنى ئاخشىمى تە-رىك توخۇ بىلەن تاسمىبېلىقنى قويۇپ قويغان. نەتىجىدە ئاغىمخان پەقەت تاسمىبېلىقنىلا يەپ توخۇنى يېمىگەن. ئىك-كىنچى كۈنى ئاخشىمى قەپەسگە تىرىك توخۇ، تىرىك كەپ-تەر، چاشقان ۋە تومۇزغا قويۇپ قويغان. ئاغىمخان چاشقان ۋە بىر قىسىم تومۇزغىلارنى يەپ توخۇ بىلەن كەپتەرگە چېقىلمىغان. ئۇچىنچى كۈنى ئاخشىمى قەپەسگە يەنە تىرىك توخۇ بىلەن تىرىك كەپتەرنى قويۇپ قويغان. ئاغىمخان كەپ-تەرنى يەپ توخۇنى يېمىگەن··· بەشىنچى كۈنى قەپەسگە پە-

قەت توختۇنىلا قويۇپ قويغان. ئاغمىخان باشقا يەيدىغان نەرسە بولمىغانلىقتىن توختۇنى يەپ قورسىقىنى تويدۇرغان. ئاغمىخان توختۇ ئوغرىسى ئەمەس، بەلكى پايدىلىق ھايۋان.

— ئۇنى بېقىش بەك قىيىنىدەك قىلىدۇ، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— ئاغمىخان تېرىسىنىڭ مەھسۇلات مىقدارىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھازىر كىشىلەر تۈتۈپ كەلگەن ئاغمىخانىنى قولدا بېقىشقا باشلىدى، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى، — ئاغمىخانىنى باقىدىغان قەپەز سىمدىن ياكى ياغاچتىن ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوزۇقلىنىشىغا خىلمۇ خىل نەرسىلەرنى، گۆشلۈك ۋە گۆشسىز نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ بەرسە بولىدۇ. گۆشلۈك يېمەكلىكلەردىن چاشقان، قۇشقاچ، قۇش بالىلىرى، يىلان، تومۇزغا، سازاق، كىچىك بېلىق، چېكەتكە، ھەر خىل قۇش ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى ھەم ئىچكى ئەزالىرىنى بەرسە بولىدۇ. گۆشسىز يېمەكلىكلەردىن كېپەك، كۆممىقوناق، ياڭىيۇ، تاتلىقياڭىيۇ، مېۋە، كۆكتات تۈرىدىكىلەرنى بەرسە بولىدۇ. ھەربىر ئاغمىخانىغا كۈنىگە بىر يۇز ئەللىك ـ ئىككى يۇز گرام گۆشلۈك يېمەكلىك ۋە يۇز ـ بىر يۇز ئەللىك گرام گۆشسىز يېمەكلىك ئەتىگەن ـ كەچتە ئىككى قېتىمغا بۆلۈپ بېرىلىدۇ. ئەتىگەندە بېرىلىدىغان يەمنىڭ مىقدارى قىرىق پىرسەنت، كەچتە بېرىلىدىغىنى ئاتمىش پىرسەنت بولىدۇ.

— ئۇنىڭ كۆپىيىش ئەھۋالىچۇ؟

— قىش پەسلىنىڭ ئاخىرى ۋە باش ئەتىياز ئاغمىخانىڭ جۈپلىشىدىغان مەزگىلى. چىشى ئاغمىخان دائىم باھارنىڭ ئاخىرى، يازنىڭ بېشىدا تۇغىدۇ. ئاغمىخان بالىلىرى

تۇغۇلۇپ بىر ئايدىن كېيىن ئاندىن كۆزىنى ئاچىدۇ. بۇ چاغدا ئۇلارنى ئانىسىنى ئېمىشتىن ئايرىپ باشقا قەپەستە باقسا بولىدۇ. ئۇلار ئون ئايدىن كېيىن يېتىلگەن ئاغمىخانغا ئايلىنىدۇ.

— ئاغمىخاننىڭ تېرىسى قايسى ۋاقىتتا ئەڭ ياخشى بولىدۇ؟ — مۇلايىم قوزىچاق يەنە سورىدى.

— ئاغمىخان ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈزدە بىر قېتىمدىن تۈك تاشلايدۇ، ئەتىيازدا قىشلىق تۈكىنى تاشلىغاندىن كېيىن شالاڭ ۋە قىسقا يازلىق تۈكى ئۆسۈپ چىقىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ تېرىسىنىڭ قىممىتى بولمايدۇ. كۈزدە يازلىق تۈكلىرىنى تاشلىغاندىن كېيىن زىچ ھەم قېلىن قىشلىق تۈكى ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ قىشلىق تۈكى يالتىراق، تىۋىتى قويۇق، رەڭگى ئاپئاق ۋە چىداملىق بولۇپ، سۈپىتى ئىنتايىن ئېسىل بولىدۇ. شۇڭا ھەر يىلى بىرىنچى ئايدا ئاغمىخانىڭ قىشلىق يۈڭى ئۆسۈپ چىققاندا ئاندىن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ تېرىسىنى سويۇۋېلىش لازىم.

— ساڭا ئامەت تىلەيمەن، دوستۇم، يارايسەن، ئىشلىرىڭنى بىر ئىزدا توختىتىپ قويماي يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇشۇڭنى ئۈمىد قىلىمەن، — مۇلايىم قوزىچاق سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسىنى چىن قەلبىدىن تەبرىكلىدى.

— ساڭىمۇ مۇۋەپپەقىيەت يار بولسۇن، دوستۇم، — دېدى سېرىق تۇمشۇق ئۆردەك چۈجىسىمۇ، — مەنمۇ سېنىڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ دوختۇر پىلغا ئوخشاش شان-شەرەپ قۇچۇشۇڭنى، ئەلنىڭ ھەقىقىي ھۆرمىتىگە ئېرىشىكەن «ئاق خالاتلىق پەرىشتە» لەردىن بولۇپ چىقىشىڭنى ئارزۇ قىلىمەن.

ئۇلار باقمىچىلىق مەيدانىغا قوشنا ئورمانلىقتا يەنە بىر-دەم ئايلانغاندىن كېيىن قايتىپ ماڭدى.

— بۇ يەردە بىر ئۆلۈك چاشقان تۇرىدىغۇ، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى چۆپلۈك ئارىسىدا ياتقان بىر چاشقاننى كۆرۈپ.

— گەرچە، بۇ بىر زىياندىاش بولسىمۇ، ئۆلگەنىكەن، قانۇن بويىچە بىر ياقلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق.

— مەن ساقچى ئىدارىسىگە بېرىپ تاغىل ئاسلانغا خەۋەر قىلاي، ئۇ كېلىپ تەكشۈرۈپ باقسۇن، — سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى شۇنداق دەپلا ساقچى ئىدارىسى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى ۋە ھايال ئۆتمەيلا تاغىل ئاسلاننى باشلاپ كەلدى.

تاغىل ئاسلان بىلەن مۇلايىم قوزىچاق ئۆلۈك چاشقاننى ئەستايىدىل تەكشۈردى. چاشقاننىڭ ئۆلۈمى ئىنتايىن غەلىتە ئىدى. بىرەرى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەنمىكىن دېسە، ھېچقانداق يىرىدە جاراھەت ئىزى بايقالمىدى. زەھەرلەندىمىكىن دېسە، زەھەرلەنگەنلىكىنىڭ ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى، قېرىپ ئاجىز-لىغان سەۋەبلىك ئۆلدىمىكىن دېسە، ئۇنىڭ ياپياش ئىكەنلە-كى ئېنىقلا ئىدى.

— مەن بۇنداق ئەھۋالنى ئەزەلدىن ئۇچرىتىپ باقمە-غان، — دېدى مۇلايىم قوزىچاق قاتتىق ھەيران بولۇۋاتقىنە-نى يوشۇرالماي.

— مەنمۇ شۇنداق، — دېدى تاغىل ئاسلانمۇ، — مەيلى نېمىلا بولمىسۇن بۇنىڭدا بىر سىر بار. مەن نەق مەيدان ئەتراپىنى بىرقۇر كۆزىتىپ تەكشۈرۈپ باقاي.

تاغىل ئاسلان چاشقانىنىڭ ئۆلۈكى تېپىلغان يەرنىڭ ئەتراپىغا سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى. ئۇ بىرنەچچە تۈپ ئۆسۈملۈك غۇژمەك بولۇپ ئۆسكەن يەرگە كېلىپ ئۇلارنى ئاستا قايرىشىغا، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈۋىدىن ئۈزۈن قۇيرۇقى سۆرىلىپ تۇرىدىغان بىر كىچىك مەخلۇق چىقىپ قاچتى.

تاغىل ئاسلانىنىڭ شۇئان ئۇ كىچىك مەخلۇققا قارىتا گۇمانى قوزغالدى ـ دە، بىرلا سەكرەپ ئۇنىڭغا يېتىشىپ قۇيرۇقىنى تۇتۇۋالدى. ئۇ مەخلۇقنىڭ قۇيرۇقىلا قولىدا قېلىپ، ئۆزىنىڭ قېچىپ كېتىشىنى قىلچە ئويلىمىغانىدى. شۇڭا قەھر ـ غەزىپى قاتتىق ئۆرلەپ ئۇ مەخلۇقنى يەنە قوغلاپ ماڭدى. ئالدىنقى قېتىمقى ساۋاق ئېسىدە بولغاچقا، بۇ قېتىم ئۇنى بوينىدىن چىڭ قىسىپ تۇتتى.

— مېنى قويۇۋەت، تاغىل ئاسلان، مەن ھېچقانداق گۇناھلىق ئىش قىلمىدىم، — دېدى ئۇ مەخلۇق، ئۇنىڭ كۆزى چوڭ بولۇپ، يەنە سىرتقا چىقىقلىق بىر قەۋەت قېلىن قاپىقى بار ئىدى. ھەر ئىككى كۆزى ئۆز ئالدىغا يالغۇز ھەرىكەتلىنەلەيدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ بىر كۆزى ئالدىغا قارىسا، يەنە بىر كۆزى كەينىگە قارايتتى.

— گۇناھلىق ئىش قىلمىساڭ نېمىشقا قاچىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى تاغىل ئاسلان. ئۇنىڭ بايىقى ئاچچىقى تېخى پەسەيمىگەنىدى.

— غۇژمەك ئۆسۈپ كەتكەن بىر توپ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شاخلىرى قايرىلىپ كۆچلۈك شەپە پەيدا بولدى. شۇڭا مەن كۆشەندىلىرىم ھۇجۇم قىلغان ئوخشايدۇ دەپ قاتتىق چۆچۈپ قاچقانىدىم. سەن ئىكەنلىكىڭنى مەن نەدىن بىلەي، — دېدى ئۇ.

— مەن ئۇنى تونۇيمەن. ئۇ ھەرگىزمۇ گۇناھلىق ئىشلارنى قىلمايدۇ، — دېدى تاغىل ئاسلاننىڭ يېنىغا كەلگەن مۇلايىم قوزىچاق، — ئۇنى قويۇۋەتكىن.

— ئىسمىڭ نېمە؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان ئۇ كىچىك مەخلۇقنى قويۇۋەتكەچ.

— ئىسمىم كەسلەنچۈك، — دېدى ئۇ، قاتتىق قىسىلىشتىن ئاغرىپ كەتكەن بوينىنى سىلاپ تۇرۇپ.

— سەن مېنى قانداق بىلىسەن؟ — دەپ سورىدى تاغىل ئاسلان يەنە.

— دوستۇم قىسقۇچپاقا سەككىز ئاياغنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغاندا، سەن ئۇنىڭغا ياردەم قىلىپتىكەنسەن، ئۇ سېنىڭ گېپىڭنى ماڭا كۆپ قىلىپ بەرگەن، سېنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

— سەن ئۇنىڭ بىلەن قانداق تونۇشۇپ قالغان؟

— بىزنىڭ كۈشەندىلىرىمىزدىن مۇداپىئەلىنىش ئۇسۇللىرىمىز مەلۇم جەھەتتىن ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇ ئوخشاشلىق بىزنى يېقىن سىرداشلاردىن قىلىپ قويغان، — دېدى كەسلەنچۈك بىمالال ھالدا سۆزلەپ.

— كۈشەندىلەردىن مۇداپىئەلىنىش جەھەتتىكى قانداق ئوخشاشلىق ئۇ؟

— قىسقۇچپاقىنىڭ ماڭىدىغان پۇتى بىلەن سۇ ئۈزۈش پۇتلىرىنىڭ ھەممىسى قايتا ئۆسۈپ چىقالايدىغان قابىلىيەتكە ئىگە بولۇپ، دۈشمەنگە ئۇچراپ قالغاندا، ئۇ كۆپىنچە ئۆزىنىڭ پۇتلىرىنى بوغۇمىدىن ئۈزۈپ تاشلاپ بىر قېتىملىق ئاپەتتىن ساقلىنىپ قالىدۇ. كۆپ ئۆتمەي ئۈزۈلگەن يېرىدىن قايتىدىن يېڭى پۇت ئۆسۈپ يېتىلىدۇ.

— كەسلەنچۇكنىڭ قۇيرۇقىنى تۇتقاندا، كەسلەنچۇكنىڭ قۇيرۇقىنى ئۈزۈپلا قېچىپ كېتىشى ئۇنىڭ قوغدىنىش تاكتىكىسى، — مۇلايىم قوزىچاقمۇ گەپكە ئارىلاشتى، — كۈشەندىسى قوغلاپ كەلگەندە ئۇنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كەسلەنچۇك قۇيرۇقىنى ئۈزۈۋېتىپ بەدىنىڭ مۇھىم قىسمىنى زەخمىلەندۈرمەي قېچىپ كېتىدۇ، ئۈزۈلگەن قۇيرۇق ئورنىغا يېڭىۋاشتىن قۇيرۇق ئۆسۈپ چىقىدۇ. ھايۋانلار گەۋدىسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئەڭ كىچىك بىرلىك — ھۈجەيرە. ھۈجەيرىلەرنىڭ بەزىلىرى قايتا ئۆسۈش ئىقتىدارىغا ئىگە. كەسلەنچۇك قاتارلىق ھايۋانلار مۇشۇنداق بىر ئالاھىدە ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، پارچىلانغان يېرى قايتا تولۇقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۆسۈپ چىققان قۇيرۇق ئىلگىرىكى قۇيرۇق بىلەن ئوخشاش بولىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ھايۋانلارنىڭ ئالىي دەرىجىلىشىشىگە ئەگىشىپ، قايتا ئۆسۈش ئىقتىدارى مۇناسىپ تۆۋەنلەيدۇ.

— بۇنداق بولسا مەيلىغۇ، — دېدى تاغىل ئاسلان چاقچاق قىلىپ، — كەسلەنچۇككە قۇيرۇق تۆلەيدىغان بولدۇم دەپ بەك غەم قىلىپ كېتىۋېدىم.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ئېلىشمىغۇچە تېپىشماس دېگىنى شۇ ـ دە، — دېدى سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى.

— سىلەر بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتاتتىڭلار؟ — دەپ سورىدى كەسلەنچۇك.

سېرىق تۈمشۇق ئۆردەك چۈجىسى ئۇنىڭغا چاشقانىنىڭ غەلىتە ھالدا ئۆلگەنلىك ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى.

— سىلەر ھەقىقەتەن بەك ئەستايىدىل ئىكەنسىلەر. شۇنچىلىك ئىشقىمۇ سەل قارىماي ئىشنى ئىنچىكە قىلىدىكەن- سىلەر، — دېدى كەسلەنچۈك، — ئەمدى باش قاتۇرۇپ يۈر- مەڭلار، مەن بۇ غەلىتە ئۆلۈمنىڭ سىرىنى ئېيتىپ بېرەي.

ئۇلار كەسلەنچۈكنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالدى.

— بەللى، نېمىدېگەن ياخشى ئىش، «كېسەلنىڭ ساقايـ غۇسى كەلسە تېۋىپ ئۆزى كېسىپتۇ» دېگەنىدەك گەپ بول- دى، — دېدى تاغىل ئاسلان خۇشال بولۇپ.

— چاشقانىنىڭ ئۆلۈمىگە يەنىلا مېنى چېتىشلىق دەپ قاراۋاتامسىز، ساقچى ئەپەندى، — دېدى كەسلەنچۈك كۈ- لۈپ، — ماڭا تىكىلىپلا قالدىڭىزغۇ، مېنى ئەمدى تۇتماقچى بولسىڭىز ئۇزۇپ تاشلاپ قېچىپ كېتىدىغان قۇيرۇقۇم يوق جۇمۇ.

كۆچىلىك يەنە كۈلۈپ كەتتى. تاغىل ئاسلانمۇ ئۇنىڭ بۇنداق ئوچۇق مىجەزىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدى.

— ئاشۇ ۋالاقەككۇر ئاغزىڭىزدىن بىز يېشەلمىگەن تۇگۈچنىڭ سىرى قاچان چىقارىسىن دەپ قاراۋاتـ مەن، — تاغىل ئاسلانمۇ چاقچاق قىلدى.

باشقىلارمۇ ئالدىراپ كەتكەنىدى. شۇڭا كەسلەنچۈك كۈلكىسىنى توختىتىپ رەسمىي گەپكە كۆچتى.

— بۇ چاشقان ئۆزئارا ئېلىشىشتا ئۆلگەن. چۈنكى چاش- قانلار بىر - بىرى بىلەن ئېلىشقاندا، قارشى تەرەپنىڭ تېرە گۆشىنى قىلچىلىكمۇ زەخىملەندۈرمەيلا جېنىنى چىقىرىدۇ. بۇ خىل ماھارەت، ئېھتىمال، ھايۋانات دۇنياسىدا چاشقانغىلا مەنسۇپ بولسا كېرەك، — كەسلەنچۈك بىرپەس ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى، — چاشقانىنىڭ شۇنداق جېنىنى چىقىرىشتىكى

سەۋەب تابۇگۇنگىچە يەنىلا بىر سىر بولۇپ تۇرماقتا. ئۆلگەن چاشقاننىڭ ئىچكى ئەزالىرىدا غەيرىي ئۆزگىرىش بولمايدۇ. ھېچقانداق تاشقى زەخىملىنىش ۋە ئىچكى زەخىملىنىش كۆرۈنمەيدۇ. ئۇلارنى ساغلام تۇرۇپ ئۆلگەن دېيىشكە بولىدۇ.

مۇلايىم قوزىچاقمۇ خىيالغا چۆمگەنىدى.

— ئۇنىڭ ئۆلۈش سەۋەبى كۆچىنىشتىن پەيدا بولغان بولۇشى، يەنى پسىخولوگىيىلىك شۇك بىلەن ئۆلگەن بولۇشى مۇمكىن، — دېدى ئۇ.

图书在版编目(CIP)数据

小花猫和它的朋友们/巴托尔·达吾提著. —乌鲁木齐:新疆青少年出版社，2002.5
ISBN 7—5371—4097—9

Ⅰ.小… Ⅱ.巴… Ⅲ.童话—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I287.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2002)第 026092 号

责任编辑：再娜甫·穆萨
责任校对：阿布列孜·阿巴斯
迪力亚尔·吐尔逊
封面设计：阿里甫·夏

小花猫和它的朋友们（维吾尔文）

（动物童话故事）

巴托尔·达吾提 著

新疆青少年出版社出版
（乌鲁木齐市胜利路100号 邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆《工人时报》印刷厂印刷
787×1092毫米 32开本 5.25印张
2002年5月第1版 2002年5月第1次印刷
印数：1—4000

ISBN7—5371—4097—9/I.1970 定价：6.50元
如有印刷装订问题请直接同出版社调换

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: غالىب شاھ

تاغىل ئاسلان ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى

ISBN 7-5371-4097-9

ISBN 7 – 5371 – 4097 – 9

I · 1970(民文)定价: 6.50 元